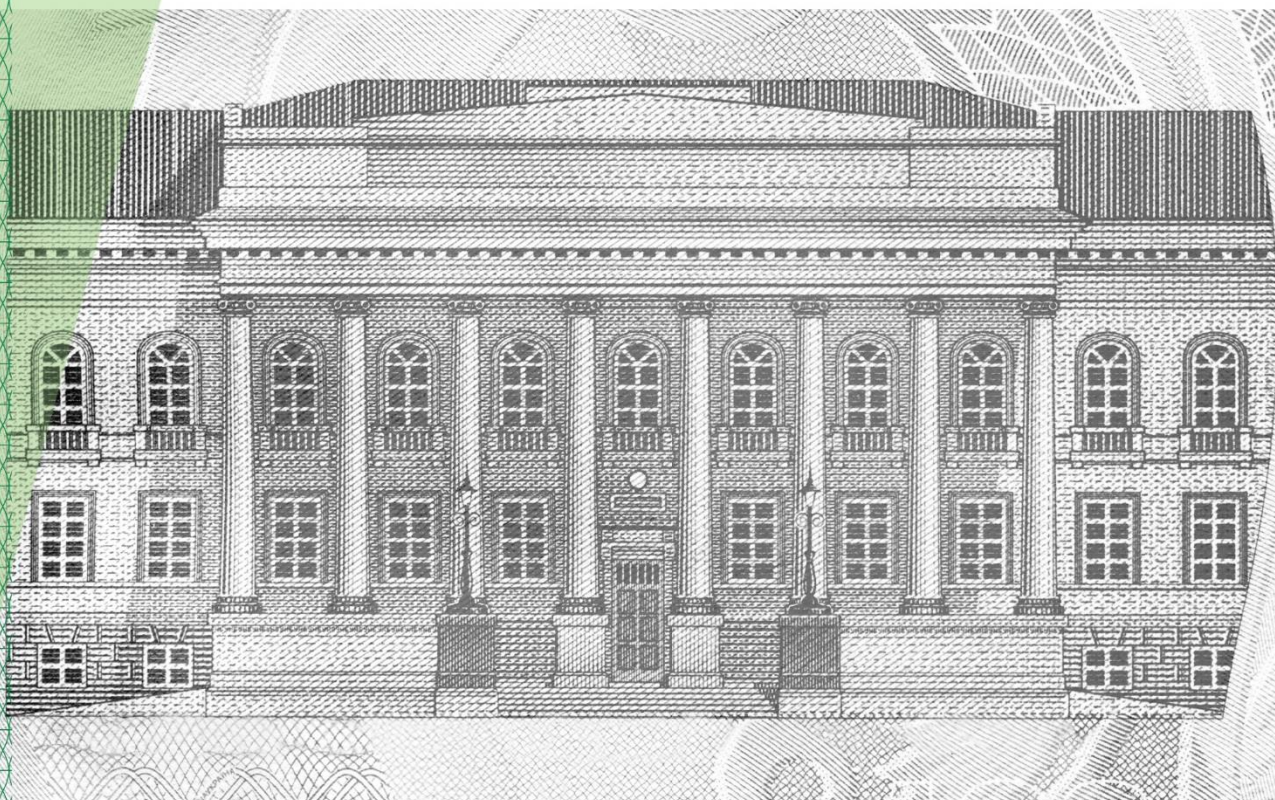




Національний
банк України

Звіт про фінансову стабільність

Червень 2018 року



ЗМІСТ

| | |
|--|----|
| Вступ | 3 |
| Ключові висновки | 4 |
| Карта ризиків банківського сектору | 6 |
| Індекс фінансового стресу | 7 |
| Зовнішні умови та ризики | 8 |
| Внутрішні умови та ризики | 12 |
| Макроекономічні ризики | 13 |
| Фіскальний сектор та пов'язані ризики | 16 |
| Реальний сектор та пов'язані ризики | 19 |
| Ринок нерухомості та пов'язані ризики | 25 |
| Домогосподарства та пов'язані ризики | 28 |
| Умови та ризики банківського сектору | 31 |
| Фондування | 32 |
| Перспективи кредитування | 35 |
| Вставка: Результати дослідження ринку споживчого кредитування | 41 |
| Кредитні ризики | 43 |
| Вставка: Результати другого опитування банків про очікувані збитки під час переходу на МСФЗ 9 | 48 |
| Фінансові результати та капітал | 50 |
| Зміни регуляторного середовища | 55 |
| Рекомендації | 58 |
| Додаткові тематичні матеріали | 61 |
| Кредитування пов'язаних осіб: ніколи знову | 62 |
| Вставка: Діагностика активних операцій банків із пов'язаними особами | 69 |
| Іпотечне кредитування: зростання триватиме | 72 |
| Абревіатури та скорочення | 76 |

Вступ

Національний банк України оприлюднює п'ятий випуск Звіту про фінансову стабільність (далі Звіт). У Звіті аналізуються ризики і загрози, реалізація яких може порушити стабільність фінансової системи України.

Найбільше уваги приділено банківським ризикам. Подана на стор. 6 карта ризиків демонструє очікування на наступні 6 місяців за основними ризиками: кредитним, достатності капіталу, ліквідності, прибутковості, валютним та юридичним. Також органам влади та банкам надано рекомендації, яких заходів необхідно вжити для протидії ризикам та підвищення стійкості фінансової системи. Більшість рекомендацій із попередніх випусків Звіту не втратили актуальності.

Окрім всебічного аналізу ризиків у ключових секторах економіки, Звіт містить тематичні додатки, які є результатом актуальних досліджень із фінансової стабільності. Зокрема до цього випуску включені дослідження про кредитування пов'язаних із банками осіб та про іпотечне кредитування.

Фінансова стабільність тісно пов'язана з пріоритетним завданням Національного банку – підтриманням цінової стабільності. Сприяння фінансовій стабільності та стабільності банківської системи є однією з ключових функцій НБУ, відповідно до Закону України “Про Національний банк України”.

Фінансова стабільність залежить від дій усіх гілок влади та учасників ринку. Її забезпечення потребує узгоджених та скоординованих зусиль усіх сторін. Звіт адресовано насамперед учасникам фінансового ринку, органам влади та всім, хто цікавиться стабільністю української фінансової системи. Наведені в ньому аналіз та висновки допоможуть економічним агентам та ЗМІ краще зрозуміти актуальні ризики, потенціал їх впливу на фінансову стабільність, а також принципи дій та наміри регулятора.

Звіт схвалено Комітетом з фінансової стабільності Національного банку України 11 червня 2018 року.

Ключові висновки

Банківський сектор працював у першому півріччі 2018 року без помітних потрясінь, макроекономічна ситуація була сприятливою завдяки вищим темпам економічного зростання, відсутності шоків на валютному ринку та подальшому уповільненню інфляції. За оцінками Національного банку за останні півроку знизилися кредитний ризик та ризик прибутковості банківського сектору. Ризик ліквідності залишається низьким.

Ключовим викликом для України протягом наступних двох років буде рефінансування зовнішніх боргів. Без належної співпраці з міжнародними фінансовими організаціями неможливо буде залучити необхідні кошти на вигідних умовах. Після прийняття Закону України “Про Вищий антикорупційний суд” з’явилися обґрунтовані надії на відновлення програми МВФ протягом літа. Проте для цього необхідно виконати ще низку взятих Україною зобов’язань. Якщо країна отримає ще два транші до кінця поточної програми, то коротко- та середньострокові ризики для макроекономічної та фінансової стабільності зведуться до мінімуму.

Низький захист прав кредиторів залишається ключовим фактором, що стримує розвиток фінансового сектору. Усунення перешкод для ефективної роботи банків із недобросовісними позичальниками сприяло би стрімкому відновленню кредитування фізичних осіб та бізнесу. Для цього, зокрема, необхідне прийняття ряду законів, що мінімізують можливості невиконання боржниками своїх зобов’язань. Для більш ефективної роботи фінансового сектору також необхідно прийняти Закон «Про валюту» та закон, що змінює стандарти корпоративного управління в державних банках.

Сприятливі макроекономічні тенденції забезпечили стабільну роботу банківського сектору. Банки мають стійке внутрішнє фондування – гривневі кошти зростають темпами вищими за 15% на рік, кошти клієнтів перевищують 80% загальних зобов’язань сектору. Це також створює певні ризики ліквідності у разі настання зовнішнього шоку – залучені на внутрішньому ринку ресурси короткі. Банки повинні тримати достатній обсяг високоякісних ліквідних активів, щоб мати змогу повністю виконувати свої зобов’язання навіть в умовах стресових сценаріїв.

Роздрібне кредитування продовжує стрімко зростати. Темпи приросту портфеля кредитів фізичним особам зберігаються на рівні близько 40% р/р. У попередньому [Звіті](#) в грудні 2017 року НБУ звертав увагу, що різке відновлення споживчого кредитування може призвести до накопичення прихованих ризиків для банків та економіки. Але на сьогодні обсяги нових кредитів населенню незначні відносно загальних доходів домогосподарств, нові кредити забезпечують лише 1.6% загальних споживчих витрат. Співвідношення банківського боргу домогосподарств до їхніх річних доходів становить близько 10%. Проте для найменш заможних верств населення боргове навантаження значно вище.

Банки повинні максимально консервативно оцінювати ризики за новими кредитами та формувати відповідні резерви. На сьогодні рівні резервування за схожими портфелями в різних банках дуже відрізняються. Це може свідчити про те, що окремі банки недооцінюють можливі втрати від знецінення кредитів. Окремої уваги потребує прозорість умов кредитування. Незалежні дослідження свідчать, що банки не надають достатньо інформації про умови кредитів, як вимагає Закон України “Про споживче кредитування”. Це також закладає ризики втрат банків за кредитами в разі, якщо клієнт недооцінив розмір відсоткових та комісійних платежів у момент отримання кредиту.

Темпи зростання портфеля корпоративних кредитів символічні – на загальну статистику суттєво впливають списання та відновлення кредитів на балансі (для валових показників), формування чи розформування резервів за старими кредитами (для чистого портфеля). Висока частка непрацюючих кредитів – 56.2% наприкінці квітня – змушує банки надалі дотримуватися вкрай консервативних стандартів оцінки платоспроможності потенційних корпоративних позичальників. Разом із тим, за оцінками НБУ, кредити позичальникам, що не допускали дефолтів, зростають на понад 20% р/р.

Фінансовий результат сектору продовжує покращуватися. Цьому сприяють високий операційний прибуток та суттєве зниження відрахувань до резервів. Чисті процентні

доходи банків стрімко ростуть завдяки суттєвому зниженню вартості фондування. Чисті комісійні доходи збільшуються внаслідок відновлення попиту на банківські послуги. Найбільш помітне підвищення операційної ефективності Приватбанку – зміна підходів до управління банком дала швидкий та помітний позитивний результат. Більшість банків завершила формування резервів під непрацюючі кредити, відрахування до резервів різко скоротилися, незважаючи на перехід на правила резервування за концепцією “очікуваних збитків” відповідно до стандарту МСФЗ 9. Відрахування до резервів банківського сектору в 2018 році ймовірно будуть найнижчими за останнє десятиліття.

Незважаючи на те, що прибутковість банківського сектору має тенденцію до відновлення, робота низки банків залишається фактором ризику. Два державні банки мають українську низьку операційну ефективність. Кілька приватних банків знаходяться в зоні ризику через низьку операційну ефективність та значні розбіжності між показниками нарахованих та фактично отриманих процентних доходів. Це свідчить про недостатньо консервативний підхід до визнання доходів, які ймовірно ніколи не будуть отримані. Відповідно такі банки перебувають під посиленням наглядом Національного банку.

У цілому банки успішно перейшли на МСФЗ 9. Більшість фінустанов уже впровадили нові підходи до оцінювання фінансових інструментів та формування резервів під очікувані кредитні збитки. Орієнтовний вплив першого застосування МСФЗ 9 на власний капітал – близько 10 млрд грн, але це зниження майже повністю компенсував прибуток сектору в I кварталі 2018 року. Зазначена сума не остаточна й може суттєво зрости після того, як усі фінансові установи перейдуть на новий стандарт. Точні оцінки від ефектів запровадження МСФЗ 9 можна буде зробити, лише отримавши підтверджену аудитором звітність за повний 2018 рік.

Національний банк продовжує удосконалювати нормативну базу, вимоги до капіталу та ліквідності, системи управління ризиками в банках. Банки розпочинають тестовий розрахунок коефіцієнта покриття ліквідністю (LCR), який стане обов'язковим пруденційним нормативом від грудня 2018 року. Виконання цього нормативу повинно суттєво знизити ймовірність виникнення кризи ліквідності в банківському секторі у випадку негативного економічного шоку.

Національний банк разом із банківською спільнотою розпочали обговорення нового інструмента капіталу – довгострокового субординованого боргу, який стане частиною основного капіталу. Це перший крок у приведенні структури регулятивного капіталу банків до стандартів Базеля та вимог європейського законодавства. Впровадження нової структури капіталу заплановано на 2019 рік.

Протягом наступних двох років банки будуть зобов'язані вибудувати ефективні системи управління ризиками. Це вимога нового положення НБУ “Про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах”. Постанова містить синтез ключових рекомендацій Базеля. Передусім вона запроваджує нові повноваження органів управління банком під час здійснення контролю за ризиками. Установлено жорсткі вимоги до процесів оцінювання та контролю ризиків (кредитного, ринкового, операційного, процентного ризику банківської книги, ліквідності), їх фіксації та реагування на них відповідальними особами та органами банку. Запроваджується вимога обов'язкового стрес-тестування для оцінювання ризиків та спроможності їм протистояти.

До середини серпня НБУ завершить першу щорічну оцінку стійкості банківського сектору. Більшість банків проходять лише етап оцінювання якості активів зовнішніми незалежними аудитором. 25 банків, найбільш значущих для стійкості банківського сектору, на які припадає понад 90% активів, пройдуть стрес-тестування за базовим на несприятливим сценаріями. НБУ вперше опублікує результати оцінки стійкості банків наприкінці 2018 року.

КАРТА РИЗИКІВ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

Кредитний ризик знизився завдяки поліпшенню фінансового стану населення й бізнесу, реструктуризації проблемної заборгованості великих позичальників, зниженню частки незарезервованих дефолтних кредитів. До кінця року очікується подальше зміцнення фінансового стану позичальників, що сприятиме відновленню якості кредитів.

Ризик достатності капіталу не змінився. Поточні прибутки банків у I кварталі 2018 року майже повністю компенсували зниження власного капіталу внаслідок переходу на стандарт МСФЗ 9. Декілька банків отримали додатковий капітал від акціонерів. Залишається кілька невеликих фінансових установ, що знаходяться в зоні ризику за показниками достатності капіталу.

Ризик ліквідності не змінився, залишається низьким. Зберігаються високі темпи припливу коштів населення та бізнесу у банківську систему, що призвело до суттєвого зниження вартості фондування. Очікується, що високий рівень ліквідності сектору буде підтверджено до кінця року за результатами піврічного періоду тестових розрахунків показника LCR.

Юридичний ризик незмінно високий. Обрання нового складу Верховного суду України, уперше створеного на основі відкритого конкурсу, формує підстави для сподівань на зміну судової практики в напрямку неупередженого та об'єктивного розгляду справ по суті.

Валютний ризик не змінився. Рівень доларизації активів та пасивів банків залишається високим, проте відкрита валютна позиція більшості фінансових установ незначна. Невизначеність із продовженням співпраці з Міжнародним валютним фондом створює ризики для курсу національної валюти та для балансів банків відповідно.

Ризик прибутковості знизився. Зниження вартості фондування сприяє суттєвому зростанню чистих процентних доходів, комісійні доходи зростають завдяки більшому попиту на банківські послуги. Відрахування до резервів продовжують скорочуватися. Очікується, що ці тенденції триватимуть і надалі.

Карта ризиків банківського сектору*



* Національний банк України оцінює ризики за шкалою від 0 до 10, де 10 – найвищий рівень ризику.

Оцінка відображає очікуваний стан протягом наступних шести місяців.

Джерело: оцінки НБУ

Пояснення:

Кредитний ризик відображає перспективи зміни рівня непрацюючих кредитів у портфелях банків та необхідність додаткового формування резервів під такі кредити.

Ризик достатності капіталу оцінює можливості банків забезпечувати достатній рівень капіталу.

Ризик ліквідності показує здатність банків повною мірою та вчасно виконувати свої зобов'язання перед вкладниками та кредиторами.

Юридичний ризик оцінює спроможність банків захищати власні інтереси за допомогою юридичних інструментів.

Валютний ризик вказує на те, наскільки тенденції валютного ринку можуть впливати на фінансовий результат банків.

Ризик прибутковості стосується спроможності банків генерувати чистий прибуток.

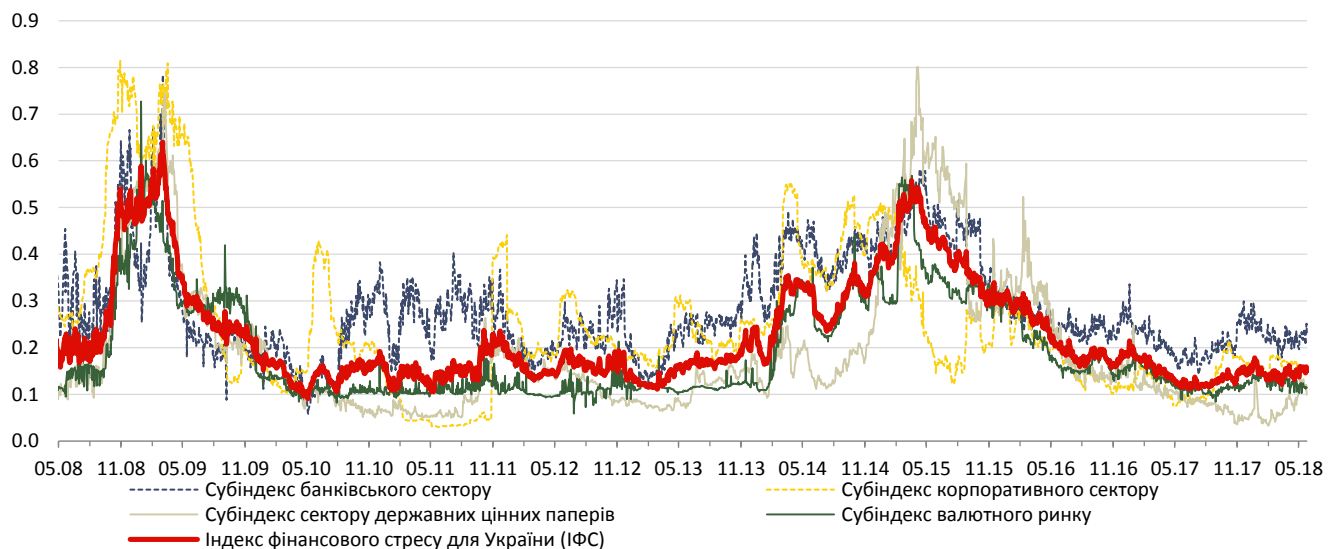
ІНДЕКС ФІНАНСОВОГО СТРЕСУ



Джерело: НБУ

За останні півроку Індекс фінансового стресу (ІФС)¹ несуттєво підвищився, проте залишається на рівні докризового 2013 року. Єдина складова, що помітно змінилася й мала помірний негативний вплив на ІФС за останні місяці, – це субіндекс державних цінних паперів. Його значення зросло внаслідок збільшення ринкової дохідності українських суверенних єврооблігацій, зумовленого невизначеністю в співпраці з МВФ, а також негативним впливом жорсткішої монетарної політики ФРС на країни, що розвиваються.

Низький рівень та слабка динаміка ІФС свідчать, що на сьогодні немає суттєвих факторів напруження фінансового сектору України. Однак індекс відображає винятково поточний стан сектору та нічого не говорить про ризики на короткострокову чи довгострокову перспективу.



Джерело: НБУ

¹ Методику розрахунку Індeksu фінансового стресу для України описано у Звіті про фінансову стабільність за грудень 2016 року.

ЗОВНІШНІ УМОВИ ТА РИЗИКИ

Зовнішні умови та ризики

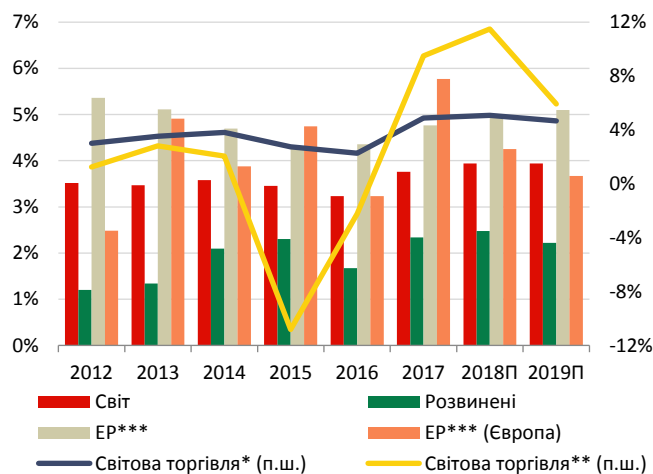
Глобальна економіка жваво зростає попри високі геополітичні й геоекономічні ризики. Це зумовлює висхідну динаміку світових цін на сировину й високий попит на український експорт. Водночас дедалі жорсткіша монетарна політика в США створює щоразу вищі ризики відпливу капіталу з країн, що розвиваються. Вони можуть реалізуватися протягом найближчих кварталів, що загрожує й фінансовій стабільності в Україні. Конфлікт на сході України залишається неврегульованим.

Глобальна економіка зростає високими темпами

Відповідно до квітневих оцінок МВФ, у 2018 році світовий ВВП виросте на 3.9%, що на 0.1 в. п. вище, ніж торік. Очікується, що економічне зростання торговельних партнерів України пришвидшиться (Євразія, Росія, Індія, Єгипет) або хоча б збереже високі темпи (Китай, Польща, Туреччина). Це підтверджують високі результати першого кварталу.

Торік почалося стрімке відновлення глобальної торгівлі. Її обсяг у натуральному вимірі зріс на 4.9%, удвічі перевищивши показник 2016 року та прогноз СOT. У грошовому вимірі він збільшився на 9.5% після падіння два роки поспіль. Стрімке відновлення торгівлі та високі темпи економічного зростання у світі також позитивно вплинули на країни, що розвиваються. Темпи припливу іноземного капіталу до них значно виросли. За даними МВФ, у 2017 році обсяг чистих прямих і портфельних іноземних інвестицій у країни, що розвиваються, виріс на 66% р/р. Це було перше зростання за 5 років.

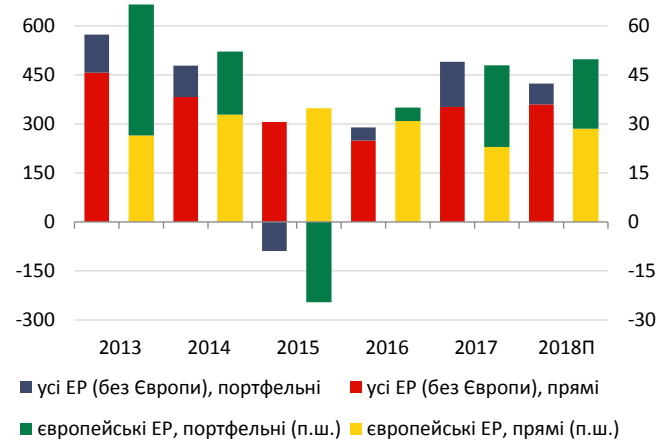
Динаміка ВВП окремих груп країн та світової торгівлі



* У натуральному вимірі; ** у грошовому вимірі; *** економіки, що розвиваються.

Джерело: МВФ

Динаміка чистих іноземних інвестицій в економіки, що розвиваються (ЄР), млрд дол.



* Європейські економіки, що розвиваються, включають Польщу, Румунію, Туреччину, Угорщину, Болгарію, Сербію та 6 інших балканських країн.

Джерело: МВФ

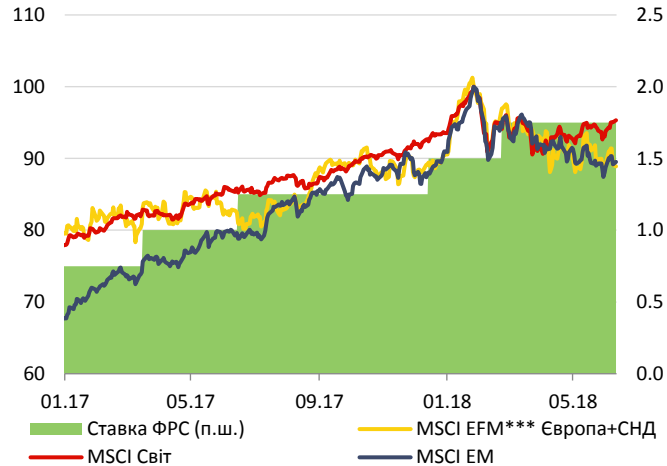
Ризики падіння на фінансових ринках високі, особливо у країнах, що розвиваються

Монетарна політика ФРС стає дедалі жорсткішою. Це негативно впливає на фінансові ринки, особливо в країнах, що розвиваються. З одного боку, ФРС скорочує баланс, ліквідовуючи цінні папери з портфеля. Через це грошова база вже знизилася на понад 150 млрд дол. з кінця грудня до кінця травня. З іншого – підвищення облікової ставки зумовлює зростання дохідності держоблігацій США: за десятирічними паперами вона досягла 3% уперше з початку 2014 року. Цей рівень зіставний із Польщею (3.2%), Угорщиною (3.2%), Китаєм (3.7%), Таїландом (2.7%) за принципово різних кредитних рейтингів. Підвищення вартості грошей може негативно вплинути на ризикові активи в розрізі як класів (корпоративні облигації з низьким рейтингом та акції), так і країн (активи із країн, що розвиваються). Податкова реформа, ухвалена в США наприкінці минулого року, підсилить тенденцію, адже призведе до збільшення дефіциту бюджету та пропозиції державного боргу. Разом це може зумовити вплив капіталу з ризикових активів та країн, що розвиваються.

Ознаки реалізації цього сценарію видно протягом останніх місяців. Ринки акцій не відновилися після лютневої корекції й демонструють мляву динаміку, не зважаючи на

високі темпи економічного зростання у світі. Долар США міцнішає, натомість валюти країн, що розвиваються, дешевшають. Країни реагують по-різному: за оцінками Міжнародного інституту фінансів (IIF), найбільш уразливими до змін в “апетиті до ризику” серед інвесторів та до відпливу капіталу є Україна, Китай, ПАР, Туреччина та Аргентина. Ринки уже відображає слабку позицію останніх двох: від початку року єврооблігації цих країн значно подешевшали. Якщо монетарна політика в США ставатиме жорсткішою й надалі, то зростатимуть ризики значного відпливу капіталу з країн, які розвиваються. Ризики для України значно посилюватимуть необхідність вийти на ринок зовнішніх запозичень до кінця року незалежно від того, чи продовжиться співпраця з МВФ. Це створюватиме загрозу фінансовій стабільності в Україні.

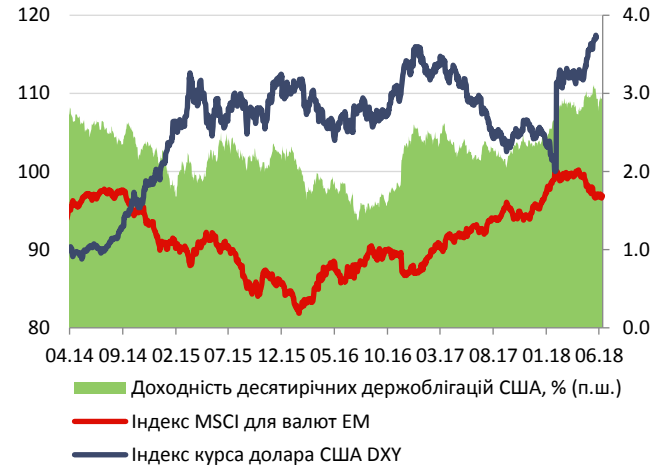
Ключова ставка ФРС* та окремі індекси акцій, 26.01.2018=100%**



* Максимум діапазону ставок; ** дата максимуму індексу MSCI EM перед корекцією; *** ринки, що розвиваються, та пограничні ринки Європи й СНД, крім Росії.

Джерело: Thomson Reuters

MSCI EM валюти*, Індекс долара DXY та дохідність десятирічних облігацій США, 26.01.2018=100%**



* Індекс валют 25 країн, що розвиваються (Східна Європа, Азія, Латинська Америка, Середземномор'я), до долара США; ** індекс долара до євро, єни, британського фунта, канадського долара, шведської крони та швейцарського франка.

Джерело: Thomson Reuters

Геополітичні ризики високі, їх підсилює низка геоекономічних ризиків

Протягом останніх півроку загальний рівень геополітичних ризиків зберігався високим через загострення протистояння в Сирії, нові санкції Британії проти Росії після отруєння колишнього агента КДБ, буксування переговорів про Brexit, вихід США з ядерної угоди з Іраном. Водночас суттєво виріс рівень геоекономічних ризиків через низку кроків США, зокрема запровадження протекціоністських імпорتنних мит на сталь та алюміній, загрозу встановлення мит на широкий перелік товарів, вироблених у Китаї, запровадження санкцій проти окремих компаній з Росії та КНР, погрози застосувати санкції проти всіх, хто підтримуватиме будівництво газопроводу “Північний потік-2” тощо. Ці фактори поки не мали помітного прямого впливу на Україну, однак значно вплинули на окремі сировинні ринки, зокрема нафти, газу, алюмінію, сталі. Збереження геополітичних, а особливо геоекономічних ризиків у світі не сприятиме відновленню цін на фінансові активи.

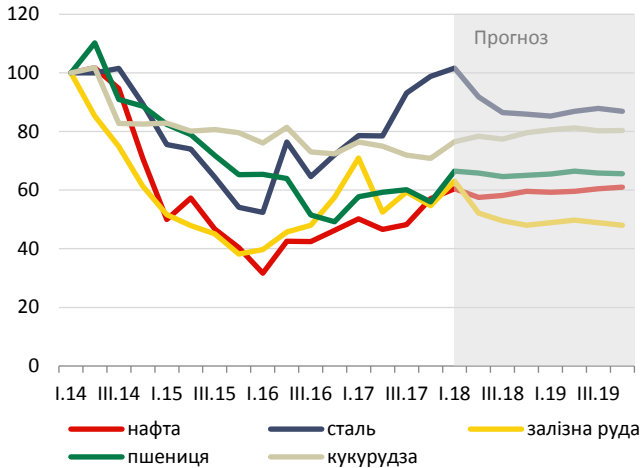
Для України головними геополітичними ризиками є двозначні кроки окремих країн ЄС. Серед них підтримка посадовцями ФРН побудови газопроводу “Північний потік-2”, пропозиції окремих політиків Німеччини та Італії обмежити чи скасувати санкції проти російського бізнесу, а також спроби Угорщини блокувати переговори України з ЄС та НАТО через новий закон про освіту.

Тенденції на світових товарних ринках сприятливі для України

Протягом наступних кварталів глобальні ціни на сировинні товари мають у цілому залишатися високими завдяки зростанню світового попиту. Щоправда на ринку залізної руди пропозиція перевищує попит, що призводить до зниження ціни. Через зниження вартості сировини (руди, вугілля) очікується корекція цін на сталь, але вони залишаться відносно високими за історичними порівняннями. Водночас через нові протекціоністські заходи Україна ймовірно буде змушена продавати металургійну продукцію з меншою маржою. Ціни на зернові зростатимуть через очікуване зменшення їх виробництва в США та розширення споживання в Азії. Водночас урожай в Україні очікується не гіршим, ніж

торік. Ціни на нафту ймовірно продовжать збільшуватися внаслідок політики ОПЕК+ та зростання світового попиту. Додатковим фактором є рішення США про вихід з ядерної угоди з Іраном, після чого іранські енергоресурси можуть втратити доступ на ринки розвинених країн. Утім КНР висловив готовність допомогти Ірану з видобутком та реалізацією нафти, що може нівелювати вплив цього фактору на загальну пропозицію у світі.

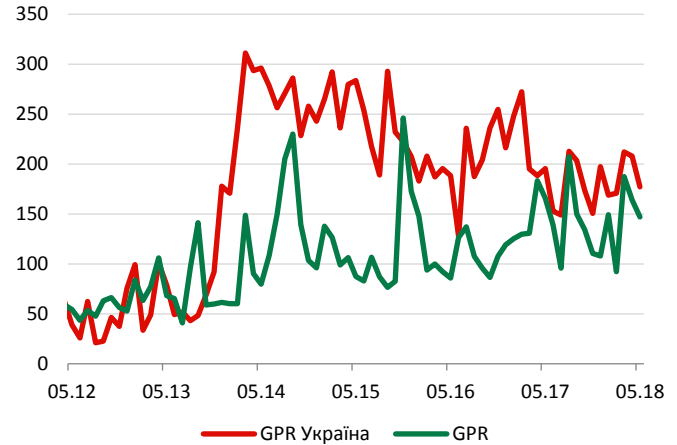
Світові ціни на сировинні товари*, 01.01.2014=100%



* Нафта – сорт Brent; сталь – квадратна заготовка; залізна руда – концентрат, Китай; пшениця, кукурудза – світова середня за квартал.

Джерело: НБУ

Індекс геополітичних ризиків (GPR)²



Джерело: Dario Caldara and Matteo Iacoviello

Конфлікт на Донбасі залишається неврегульованим

“Великоднє повне припинення вогню” на сході України тривало лише кілька днів, після чого відновилися бойові зіткнення. Рішення про введення сил ООН у зону конфлікту не ухвалене. Перша зустріч канцлера ФРН та президента РФ після виборів в обох країнах не принесла видимих результатів у врегулюванні конфлікту. Юридично визнання Росії стороною, яка контролює НКТ (у т. ч. з боку ПАРЄ), підвищило ймовірність того, що РФ відповідатиме за події на цих територіях. Додатковим аргументом стало офіційне звинувачення Нідерландами та Австралією Росії в знищенні цивільного літака рейсу MH17 на підставі висновків міжнародної слідчої групи. Але наразі відсутні механізми, які б дали змогу змусити Росію вивести свої війська та компенсувати втрати Україні.

Судовий процес Нафтогазу проти Газпрому завершився успіхом української сторони

За результатами двох арбітражних рішень, Газпром повинен компенсувати Нафтогазові 2.56 млрд дол. Це позитивно для державних фінансів, ризики для фінансової стабільності України не реалізувалися.

Важливим прецедентом може стати рішення за позовом 18 українських компаній проти РФ за шкоду, завдану їхній діяльності, та експропріацію активів у Криму³, що його ухвалив Міжнародний третейський суд у Гаазі на початку травня (на суму 159 млн дол.). Низка подібних справ очікує на розгляд. Росія ймовірно відмовиться виплатити зобов'язання, що виникають за такими позовами, тому доведеться продовжувати стягнення її закордонного майна, щоб компенсувати втрати компаній у Криму.

² Індекс геополітичних ризиків (GPR) оцінює агрегований рівень геополітичних ризиків у світі шляхом підрахунку в провідних світових та регіональних виданнях кількості слів, що вказують на геополітичну напруженість. Його сконструювали Даріо Кальдара (Dario Caldara) та Маттео Яков'єлло (Matteo Iacoviello). Окремо розраховують індекси для ринків, що розвиваються, зокрема України. Індекс широко використовують міжнародні експерти, зокрема МВФ.

³ 18 українських компаній та Олександр Дубілет у червні 2015 року подали позов через порушення Росією договору з Україною про інвестиційну діяльність від 1998 року.

ВНУТРІШНІ УМОВИ ТА РИЗИКИ

Макроекономічні ризики

Третій рік поспіль економіка відновлюється після кризи, проте темпи зростання ВВП невисокі. Потенціал подальшого зростання суттєво обмежують інституційні проблеми економіки, як-то корупція та слабкий захист прав кредиторів й інвесторів. У середньостроковій перспективі однією з найгостріших проблем для економіки є високий рівень трудової міграції, що створює значний тиск на ринок праці, а також потреба в рефінансуванні зовнішніх боргів у 2018 – 2020 роках. Відтак ключове завдання уряду на найближчий час – відновлення співпраці з МВФ. Після прийняття закону про Антикорупційний суд шанси на відновлення програми суттєво зросли.

Невисокі темпи економічного зростання можуть зберегтися надовго

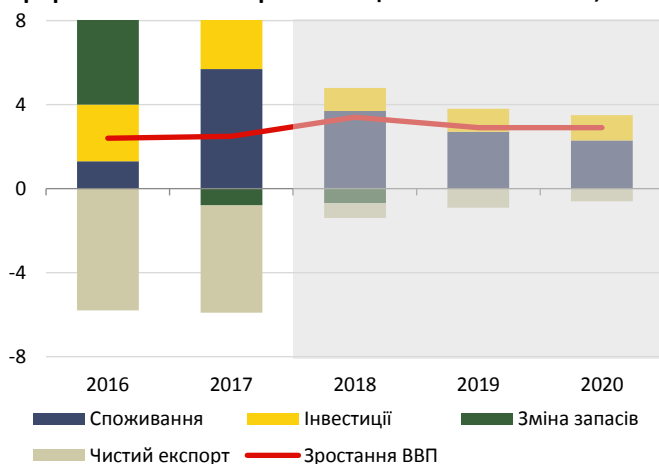
Відповідно до попередніх оцінок у I кварталі 2018 року реальний ВВП виріс на 3.1% р/р. До кінця року очікується прискорення його зростання, зокрема завдяки ефекту бази порівняння: на результатах II–IV кварталів минулого року позначилися наслідки припинення торгівлі з НКТ. Тому НБУ прогнозує, що у 2018 році економіка України зросте на 3.4%.

Суттєву підтримку економічному зростанню забезпечило підвищення соціальних стандартів, передусім значне збільшення МЗП у 2017–2018 роках. Але надалі позаплановий перегляд соціальних виплат, зокрема мінімальної заробітної плати, малоймовірний з огляду на те, що бюджетні ресурси обмежені.

Рівень зарплат стрімко зростає, що приводить до збільшення частки оплати праці найманих працівників у структурі ВВП за доходами. Після різкого скорочення до історично низького рівня 36.6% у 2016 році, частка оплати праці зросла до 38.9% у 2017 році. У 2018 році доходи населення продовжать зростати завдяки дедалі жорсткішій конкуренції за працівників на ринку праці.

Поточні й очікувані темпи зростання ВВП занадто низькі, особливо якщо врахувати суттєве падіння виробництва в попередніх періодах. Прогноз на поточний рік для України нижчий, ніж показники багатьох східноєвропейських країн (близько 4% у середньому) та країн, що розвиваються (4.9%). Темпи економічного зростання можуть залишатися невисокими ще довго. Щоб економіка зростала високими темпами, потрібно проводити структурні реформи, які б усунули бар'єри для припливу інвестицій та забезпечили сприятливішу ситуацію на ринку праці, зокрема географічну та міжгалузеву мобільність робітників.

Приріст ВВП за категоріями кінцевого споживання, в.п.



Джерело: ДССУ, НБУ

ВВП за розподільчим методом, в.п.

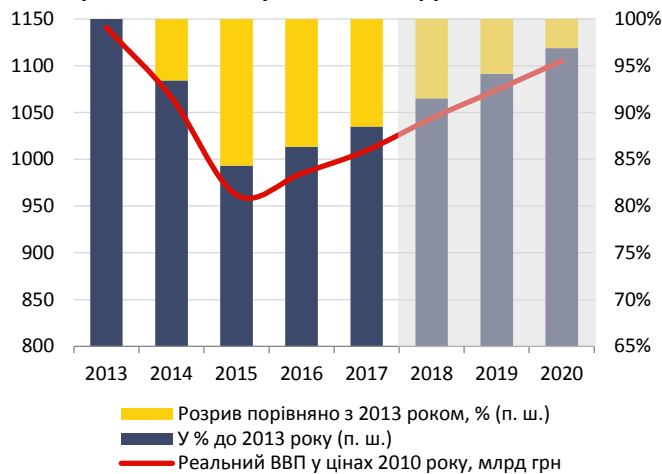


Джерело: ДССУ

Міжнародні рейтинги конкурентоспроможності та опитування представників реального та фінансового секторів показують чіткі напрями, які слід реформувати в першу чергу. В останньому рейтингу Doing Business Україна отримала найнижчі бали в категоріях, що прямо цікавлять міжнародних інвесторів: вирішення проблем неплатоспроможності (стягнення заборгованості у разі банкрутства, ефективність відповідної нормативно-правової бази тощо), підключення до системи електропостачання, умови міжнародної торгівлі (часові та фінансові затрати на експорт й імпорт). За результатами [опитування](#),

проведеного НБУ у травні серед ключових учасників фінансового сектору, найбільші ризики для сектору створюють корупція та слабкий захист прав інвесторів і кредиторів.

Зміна реального ВВП у 2013 – 2020 рр.*



*Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, з 2015 року – без зони проведення АТО/ООС.

Джерело: ДССУ, прогноз НБУ

Прогноз зростання реального ВВП у 2018 році, %



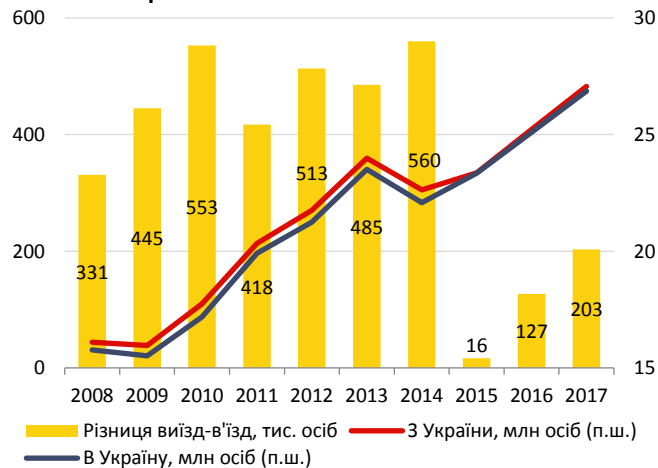
Джерело: МВФ (WEO, квітень 2018), НБУ (прогноз для України)

Трудова міграція: переваги сьогодні, значні ризики в майбутньому

Приватні грошові перекази із-за кордону – важливе джерело надходження валюти в Україну. Вони забезпечують стійкість внутрішнього валютного ринку, підтримують споживання та заощадження. НБУ здійснив переоцінку обсягів переказів на основі нових даних про кількість громадян України, які працюють за кордоном, та рівень їхніх доходів (обстеження Держстату України, звіт Національного банку Польщі, оцінка Центрального банку Росії). Оцінки обсягів переказів в Україну у 2015–2017 роках зросли на 1.8–2.1 млрд дол. (до 9.3 млрд дол., або 8.3% ВВП у 2017 році). Однак у довгостроковому періоді масова трудова міграція створює високі ризики. Вона призводить до зниження потенційного ВВП та надмірного тиску на державні фінанси, адже трудові мігранти рідко сплачують податки та соціальні внески.

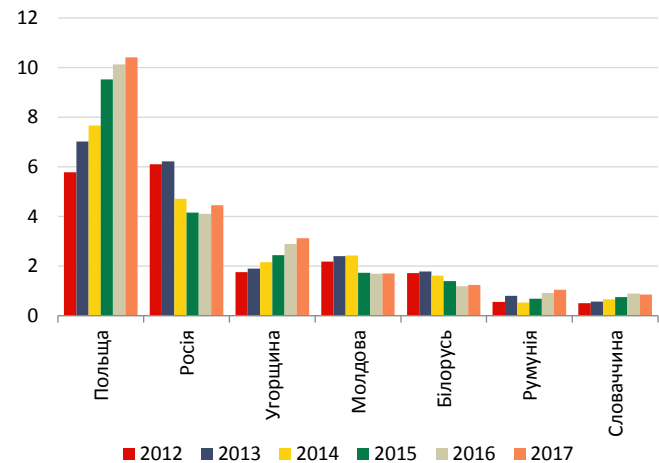
Точний облік трудових мігрантів неможливий на практиці. Для більшості з них міграція не триває довго, вони повертаються в Україну після завершення працевлаштування. За даними Державної прикордонної служби, сукупно протягом 2008–2017 років за межі України виїхало та не повернулося 3.7 млн громадян. Значна частина з них виїхала на постійне місце проживання за кордон і не планує повертатися назад. Масштаб міграційних процесів свідчить про необхідність проведення другого Всеукраїнського перепису населення, запланованого на 2012 рік і тричі відкладеного на 2013, 2016 та 2020 роки.

Перетин державного кордону громадянами України у 2008 – 2017 роках



Джерело: Державна прикордонна служба України

Виїзд громадян України до країн-сусідів, млн осіб



Джерело: Державна прикордонна служба України

Відновлення співпраці з МВФ – ключове завдання для влади

Перерва у співпраці з МВФ триває вже понад рік. Це ускладнює отримання кредитів від інших міжнародних організацій, зокрема Світового Банку чи ЄС. Поточна програма розширеного фінансування EFF завершується у березні 2019 року, Україна поки не отримала 6.2 млрд СПЗ з передбаченого обсягу у 12.3 млрд СПЗ (близько 9 млрд дол.).

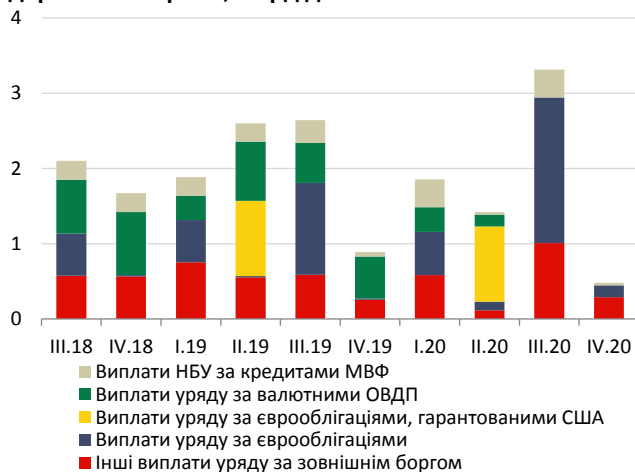
Протягом останнього року уряд не мав труднощів із погашенням зовнішнього боргу та сплатою відсотків за ним завдяки високим запасам валюти на рахунках. Проте в найближчі місяці питання отримання фінансування від МФО стане критичним. У другому півріччі 2018 року Україна (НБУ та уряд) має виплатити понад 2 млрд дол. (основна сума та відсотки/купони за кредитами), ще близько 6 млрд дол. – у 2019 році.

Погашення та обслуговування зовнішнього боргу починають тиснути на міжнародні резерви. За перші п'ять місяців 2018 року їх обсяг скоротився на 3.7% до 18.1 млрд дол. Нинішній рівень резервів поки комфортний, проте його зниження може спровокувати девальваційні очікування та негативно вплинути на рівновагу на валютному ринку та на готовність зовнішніх кредиторів рефінансувати борги приватного сектору.

За будь-якого сценарію розвитку відносин із МВФ Україні доведеться виходити на міжнародний ринок запозичень. Це відбуватиметься в умовах зростання дохідності єврооблігацій через дедалі жорсткішу монетарну політику в США. Відсутність співпраці з МВФ суттєво підвищить суверенний ризик України. Тож зовнішні запозичення можуть стати вкрай дорогими не тільки для уряду, а й для українських корпорацій, зокрема тих, що потребуватимуть рефінансування свого зовнішнього боргу. Це створюватиме додатковий тиск на платіжний баланс та державні фінанси в середньостроковому періоді й може стати джерелом фінансової нестабільності. Відсутність співпраці з МФО обмежить коло інвесторів, зацікавлених в українському державному та приватному зовнішньому боргу, та не дасть змогу позичати на тривалий період.

Відновлення співпраці з МВФ дасть Україні можливість мінімізувати ризики рефінансування в період значних виплат за зовнішніми боргами протягом 2018 – 2020 років, а також забезпечить збереження стабільності на валютному ринку та фінансової стабільності в цілому.

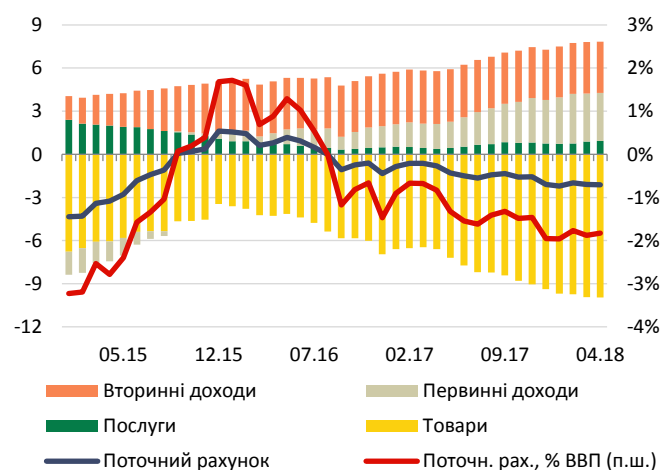
Валютні виплати за державним та гарантованим державою боргом, млрд дол.*



* У тому числі відсотки.

Джерело: розрахунки НБУ

Баланс рахунку поточних операцій, млрд дол.*



* 12-місячна плінна (ТТМ – Trailing Twelve Months).

Джерело: НБУ

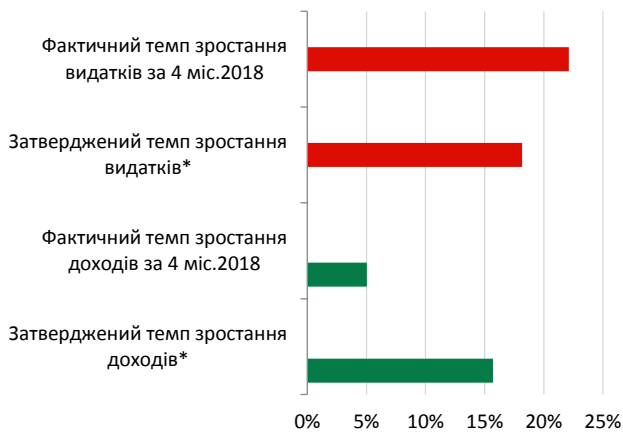
ФІСКАЛЬНИЙ СЕКТОР ТА ПОВ'ЯЗАНІ РИЗИКИ

Ризики для державних фінансів суттєво зросли. Занадто оптимістичні прогнози дохідної частини державного бюджету на етапі його формування призвели до труднощів з її виконанням протягом перших 4 місяців 2018 року. Ситуацію ускладнює невиконання планів із приватизації. Досягнення запланованого дефіциту може потребувати корегування дохідної та видаткової частин бюджету. Запровадження середньострокового бюджетного планування потребує додаткового поштовху. Серед інших переваг, це дасть змогу забезпечити більшу прогнозованість ліквідності уряду.

Для досягнення запланованого дефіциту бюджету слід жорстко контролювати видатки

У 2018 році існують високі ризики виконання бюджету. На сьогодні показники доходів та видатків, заплановані в Законі «Про Державний бюджет України на 2018 рік», виглядають надто оптимістичними. Дохідна частина бюджету зростає повільніше через недонадходження податків із увезених товарів та послуг, акцизів із вироблених в Україні товарів, рентних платежів і прибутку НБУ, тоді як витрати можуть зрости вищими темпами, ніж передбачено в Законі. За таких умов існують суттєві ризики перевищення запланованого дефіциту держбюджету (2.5% ВВП) за підсумками року.

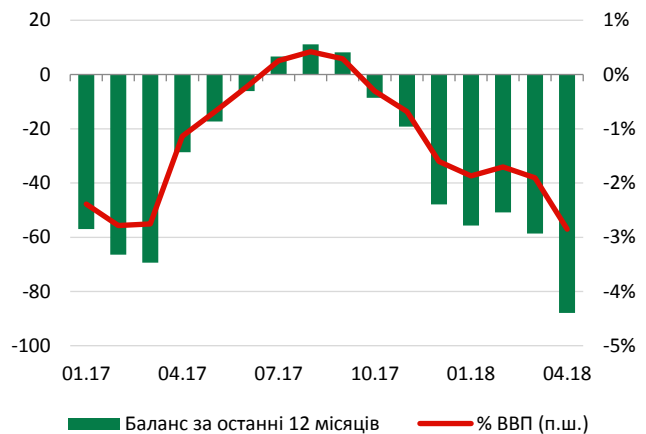
Динаміка доходів та видатків держбюджету, 4 міс. 2018 року



* Затверджено Законом "Про Державний бюджет на 2018 рік".

Джерело: ДКСУ, розрахунки НБУ

Баланс держбюджету за останні 12 місяців*, млрд грн



* 12-місячна плинна (ТТМ – Trailing Twelve Months). ВВП – плинне значення на кінець попереднього кварталу.

Джерело: ДКСУ, розрахунки НБУ

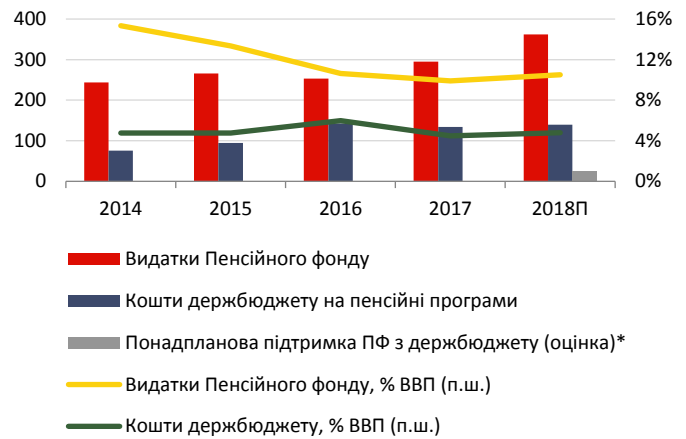
Щоб виконати показники бюджету, Уряд, імовірно, вдасться до економії на капітальних видатках та жорсткого контролю за трансфертами. У цьому напрямку вже здійснено перші кроки: з 1 травня змінено правила оформлення житлових субсидій, щоб зменшити кількість зловживань з отриманням державної допомоги та підвищити її адресність. Водночас після зростання ціни на газ для побутових споживачів (від цього залежить виділення Україні наступного траншу кредиту МВФ та фінансова стійкість НАК "Нафтогаз України") чисельність отримувачів соціальної допомоги може знову зрости.

Залишки коштів на ЄКР та перерахування прибутку НБУ до державного бюджету, млрд грн



Джерело: ДКСУ, НБУ

Видатки Пенсійного фонду та його фінансування з державного бюджету, млрд грн



*Оцінка можливої додаткової підтримки ПФ з держбюджету за підсумками 2018 року.

Джерело: ПФУ, ДССУ, розрахунки НБУ

Попит нерезидентів на ОВДП високий, але відновлення співпраці з МВФ критично важливе

Для збереження макрофінансової стабільності Україна мусить відновити співпрацю з МВФ. Затримка з ухваленням необхідних для цього рішень звужує вікно можливостей для залучення коштів, необхідних для фінансування дефіциту бюджету та проведення значних виплат за державним боргом у 2018 – 2020 роках.

Динаміка обмінного курсу гривні та висока дохідність ОВДП заохотили нерезидентів повернутися на ринок державних цінних паперів в другій половині 2017 та збільшити свою присутність на початку 2018 рр. Це сприяло укріпленню національної валюти з кінця січня 2018 року. Після погашення короткострокових ОВДП у квітні-травні нерезиденти зменшили обсяг своїх вкладень, що пов'язано з переоцінкою ними потенційної дохідності через зміцнення гривні з початку року. Тож поки що цей канал має незначний та нестійкий вплив на загальні обсяги коштів, залучених до бюджету від розміщення ОВДП.

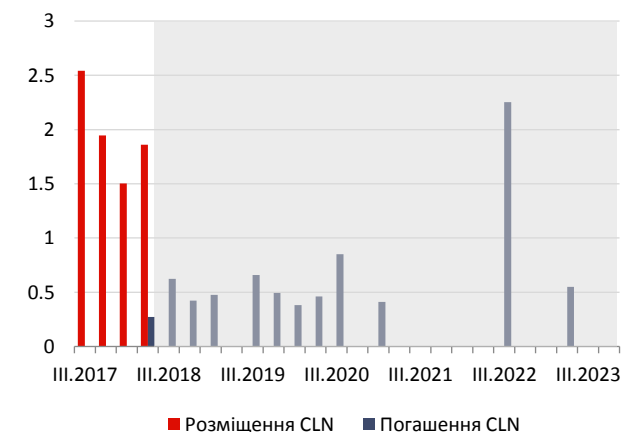
Коливання обсягу державних цінних паперів у портфелі нерезидентів має контрциклічний вплив на валютний ринок – не дає гривні надто послаблюватися через зростання вкладень в ОВДП та надміру зміцнюватися – через продаж та виведення коштів за кордон. Проте за певних обставин ці потоки можуть стати проциклічними й посилюватимуть турбулентність на валютному ринку. Щоб мінімізувати ці ризики, важливо розміщувати ОВДП на більш тривалий період та зробити графік майбутніх виплат більш рівномірним.

Гривневі ОВДП у власності нерезидентів та обмінний курс гривні



Джерело: НБУ

Розміщення та погашення іноземними банками кредитних нот (CLN) для купівлі гривневих ОВДП, млрд грн

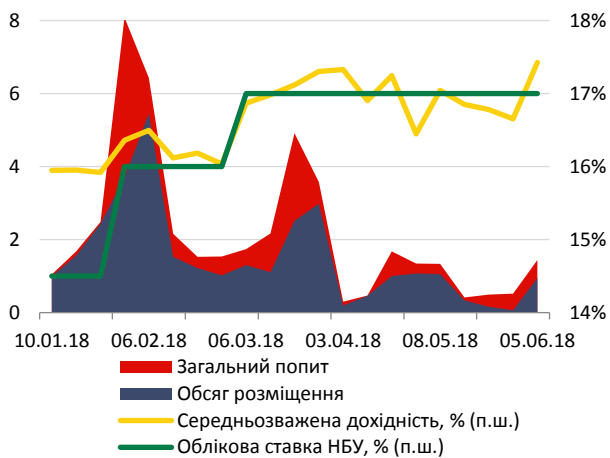


Джерело: Irish Stock Exchange, Cbonds

Запуск приватизації – важливий фактор виконання бюджету

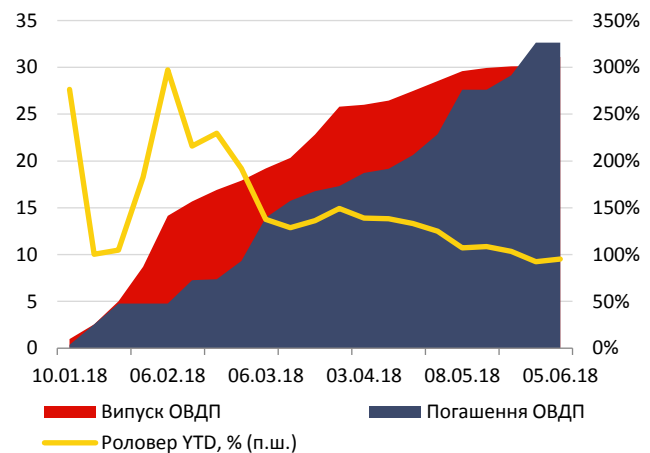
Виконання плану приватизації традиційно під питанням. У бюджеті заплановано отримати від роздержавлення майна 21.3 млрд грн. Однак цей план вкотре надто оптимістичний, беручи до уваги необхідність ухвалити низку підзаконних актів для його виконання, а також низькі темпи підготовки приватизаційних конкурсів та їх неодноразове перенесення у минулому. За оцінками НБУ, фактична сума надходжень від приватизації буде в рази меншою від запланованої. Це змусить Уряд шукати компенсатори для покриття розривів ліквідності, зокрема, шляхом збільшення запозичень на внутрішньому ринку. Нещодавня ініціатива Кабміну дозволити місцевим громадам розміщувати тимчасово вільні кошти в державні цінні папери може підвищити попит на ОВДП. Спрямування ресурсів місцевих бюджетів на ринок державних цінних паперів – тимчасове рішення, що принципово не вирішує проблеми. Вкладення в ОВДП також можуть призводити до відтермінування капітальних інвестицій та перешкоджати реалізації інфраструктурних проектів на місцевому рівні.

Загальний попит на гривневі ОВДП та обсяг розміщень у 2018 році, млрд грн



Джерело: Мінфін, розрахунки НБУ

Випуск та погашення гривневих ОВДП у 2018 році, млрд грн



Джерело: Мінфін, розрахунки НБУ

Реформування сектору державних фінансів потрібно прискорити

Поступ у запровадженні ряду важливих реформ фіскального сектору потребує нового поштовху, зокрема в частині середньострокового бюджетного планування. Незважаючи на значний обсяг роботи здійснений в цьому напрямі, Верховна Рада відклала ухвалення відповідних законопроектів на невизначений термін. Запровадження трирічного планування видатків для головних розпорядників, у межах яких вони мають здійснювати свою діяльність, сприятиме збільшенню ефективності витрачання коштів бюджету, посилить контроль за фіскальними ризиками та збільшить відповідальність учасників цього процесу. Це також сприятиме довгостроковому прогнозуванню ліквідності уряду та залишків на ЄКР.

Потрібно також активізувати реформування Державної фіскальної служби та митниці, докладати більше зусиль для детінізації економіки, зменшення обсягів фіктивного відшкодування ПДВ, контрабанди, використання офшорних схем. Поступ у цих напрямках суттєво б допоміг наповнити дохідну частину бюджету, навіть при консервативних сценаріях розвитку подій.

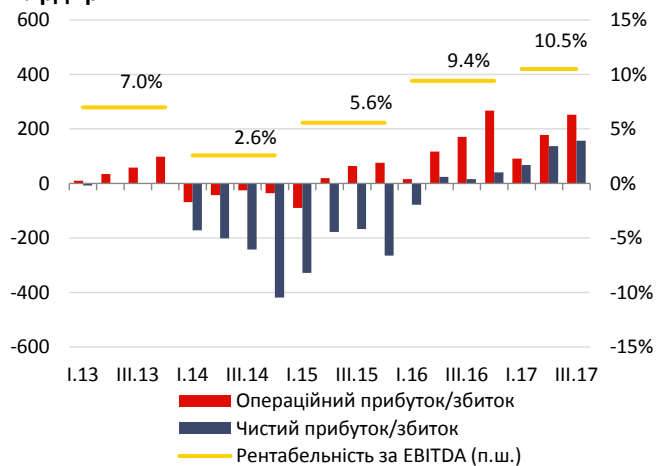
РЕАЛЬНИЙ СЕКТОР ТА ПОВ'ЯЗАНІ РИЗИКИ

Прибутковість компаній реального сектору зростає три роки поспіль та збільшиться і цього року, насамперед завдяки сприятливій зовнішній кон'юктурі. Перспективи зростання прибутковості та збільшення кредитування мають машинобудування, транспорт, сільське господарство та окремі сегменти харчової промисловості, а також енергогенеруючі та розподільчі компанії. Проте попри зміцнення фінансового стану багатьох галузей платіжна дисципліна в них суттєво не поліпшується. Найбільші боржники не відновили обслуговування боргу навіть після закінчення гострої фази кризи. На сьогодні недобросовісність боржників – це набагато більша перешкода для відновлення кредитування бізнесу, ніж фінансовий стан підприємств.

У 2017 році фінансовий стан підприємств реального сектору помірно поліпшився

За три квартали минулого року⁴ сукупна рентабельність за EBITDA українських компаній становила 10.5% (+0.5 в.п. р/р) проти 9.4% у 2016 році. Майже у всіх галузях вдалося скоротити боргове навантаження. У 2018 році очікується подальше підвищення прибутковості в усіх основних секторах, за винятком хімічної промисловості та будівництва.

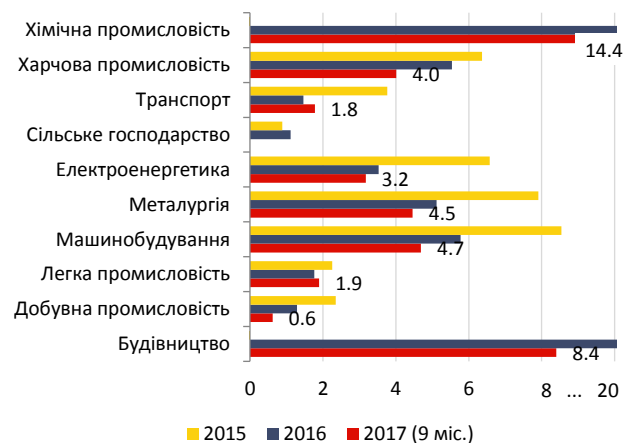
Фінансові результати нефінансових корпорацій*, млрд грн



* Кумулятивно з початку року.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Відношення боргу до EBITDA за 12 місяців за секторами



Від'ємні значення не відображено.

Даних за 9 місяців 2017 року немає для сільського господарства.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Високі ціни на сировину та збільшення експорту зумовили зростання прибутків

Сукупний прибуток до оподаткування українських компаній (без урахування фінансових та страхових) торік становив 138.6 млрд грн (+53% р/р). Але порівняно з 2016 роком його розподіл був нерівномірним. Як і передбачалося⁵, найпомітніше зросли прибутки компаній добувної, харчової промисловостей та машинобудування.

Збитки до оподаткування в окремих галузях – сільському господарстві, транспорті, енергетиці – значною мірою були зумовлені разовими неопераційними витратами окремих компаній. Це здебільшого “бухгалтерські” витрати, наприклад списання чи резервування проблемної дебіторської заборгованості, збитки від переоцінок тощо. Зокрема в сільському господарстві збитковими відповідно до даних фінансової звітності були лише 13% компаній, але їхній сукупний збиток до оподаткування торік становив 65 млрд грн, тоді як прибуток прибуткових підприємств склав 53 млрд грн.

⁴ Останні доступні дані на момент випуску Звіту про фінансову стабільність.

⁵ Див. [Звіт про фінансову стабільність](#) за червень 2017 року.

Частка прибуткових* підприємств за результатами року



* за фінансовим результатом до оподаткування.
Джерело: ДССУ

Фінансовий результат до оподаткування, млрд грн



Дані за 2017 рік попередні – можливі уточнення.
Джерело: ДССУ

У добувній промисловості темпи приросту виробництва в реальному вимірі у 2017 році знизилися порівняно з позаминулим роком. Але прибутки у секторі збільшилися завдяки зростанню цін на сировину в другому півріччі. Наприклад, найприбутковіше підприємство галузі, “Укргазвидобування”, збільшило EBITDA у 2 рази до 46.4 млрд грн, його рентабельність за EBITDA зросла майже вдвічі до 61%. Цьому посприяло зниження ставки ренти на газ наприкінці 2016 року. У харчовій промисловості зростання прибутків було зумовлене збільшенням експорту соняшникової олії та цукру: ці два сегменти становлять близько 40% галузі за обсягом виробництва. Експорт олії зріс у 2017 році на 16% р/р до 4.3 млрд дол., переважно через розширення ринків збуту в Азії (Індонезія, Ємен, Бангладеш, Шрі-Ланка).

У машинобудуванні обсяги виробництва зростають другий рік поспіль. Головна причина – підвищення інвестиційного попиту в металургії, будівництві та добувній промисловості, а також зростання експорту, в основному комплектуючих.

Експорт товарів за секторами, млрд дол.



Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Імпорт товарів за секторами, млрд дол.



Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Перспективні галузі – машинобудування, транспорт, енергетика, сільське господарство

У пасажирському сегменті транспорту головні драйвери – безвізовий режим з ЄС та підвищення платоспроможності населення. Упродовж поточного року транспорт нарощуватиме прибутки завдяки збільшенню тарифів на перевезення та подальшому зростанню обсягу пасажиро-/вантажооборотів.

Збільшенню прибутків транспорту та суміжних галузей сприятиме реалізація Укрзалізницею інвестиційних планів: держмонополія готується суттєво оновити парк локомотивів і вагонів. Компанія замовила в General Electric 30 дизельних локомотивів до

кінця I кварталу 2019 року. Усього програма співпраці з GE передбачає купівлю 255 нових локомотивів за 15 років.

Зростання цін на електроенергію збільшить прибутки підприємств галузі. Якщо введуть нові правила, що регулюють діяльність обленерго (RAB-тарифи), – варто очікувати швидкого підвищення доходів та рентабельності компаній розподільного сектору.

У машинобудуванні хороші перспективи мають компанії, що виробляють товари проміжного споживання та комплектуючі – проводи та кабелі, автотранспортні деталі, запчастини до сільгоспмашин та інше. Попит на ці товари високий як на внутрішньому ринку, так і за кордоном. Машинобудування отримує значний потенціал зростання, якщо прискориться виконання інвестиційних програм великих підприємств приватного сектору та держмонополій, насамперед мова йде про енергетичне та металургійне машинобудування.

Лідери за темпом зростання виробництва в машинобудуванні, % р/р



Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Лідери та аутсайдири за темпом зростання промислового виробництва, % 2017/2013



Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Експорт до Росії все ще є важливим для окремих великих машинобудівних компаній, але вже не критичний для галузі в цілому. З 2014 до 2017 років частка РФ в експорті машинобудівної продукції знизилася з 44% до 22%. Головний ризик галузі – її низька конкурентоспроможність. Про це свідчить постійне зростання імпорту. Торік імпорт машин та устаткування збільшився на 30% р/р, у I кв. 2018 року – ще на 17% р/р. Найбільшими темпами зростає ввезення сільгоспмашин, устаткування для ливарного виробництва, обладнання для харчової промисловості (на 26% р/р).

Ризики в сільському господарстві мінімальні. Цього року очікується врожай основних культур, не нижчий, ніж минулого. Ціни на світових ринках зростають внаслідок засух і падіння врожаїв у кількох країнах – найбільших експортерів.

У тваринництві є певні ризики, але сегмент привабливий для кредитування

Торік поголів'я свиней скоротилося на 8% через епідемію африканської чуми свиней – ця тенденція триває й у 2018 році. Поголів'я великої рогатої худоби також скорочується – на 4% у 2017 році. Однак у середньостроковій перспективі цей сегмент найбільш перспективний завдяки зростанню внутрішнього попиту на м'ясо та зовнішнього – на молочні продукти, передусім масло. Сприятливі світові ціни на яловичину збільшили її експорт у 2017 році на 42% до 117 млн дол.

Серед молочної продукції найбільший експорт вершкового масла: торік він збільшився у 4.2 раза р/р до 116 млн дол. Особливість виробництва в цьому сегменті – тривалий виробничий цикл. Для нього необхідні значні інвестиції в основний та оборотний капітал, тож цей сектор може бути привабливим для кредитування. Однак поки що виробництво молока та молочних виробів зменшується внаслідок скорочення поголів'я великої рогатої худоби.

Птахівництво лишається єдиною галуззю тваринництва, яка нарощує виробництво. Обмеження експорту до ЄС курятини та яєць з окремих регіонів суттєво не вплинуло на прибутки великих виробників, які до того ж отримали дотації від держави.

Найвищі ризики в хімпромі та будівництві, в металургії прибутки дещо знизяться

У зоні ризику перебувають хімічні та будівельні компанії. Продукція українських виробників добрив неконкурентна порівняно з імпортом через застаріле обладнання та високі ціни на газ проти російських. У будівництві, особливо житловому, зростання попиту сповільнюється та зростає собівартість.

У першому півріччі минулого року на прибутковість металургійних компаній значно вплинули блокада НКТ та перебої в роботі Авдіївського коксохіму. У другому півріччі високі глобальні ціни на продукцію металургії частково компенсували цей вплив. Зниження цін, очікуване в другому півріччі 2018 року – головний ризик для галузі. Ймовірність різкого падіння низька, оскільки світовий попит високий, а запровадження санкцій проти Ірану підвищує попит на українські метали на Близькому Сході. Внутрішній попит на металопродукцію лишатиметься низьким – обсяги інвестицій цього року будуть замалими для значного стимулювання споживання металопродукату.

Витрати підприємств на оплату праці зростатимуть разом із скороченням зайнятості

У 2017 році загальна чисельність працівників у реальному секторі скоротилася на 2% р/р. У промисловості загалом падіння становило близько 4%, у сільському господарстві – 1%, у транспорті – 3%, інші галузі (металургія, добувна промисловість, машинобудування, будівництво) також скоротили персонал. Суттєве збільшення було зафіксовано лише в харчовій промисловості. Значна трудова міграція, дефіцит кваліфікованого персоналу, підвищення мінімальної зарплати призводять до зростання витрат на оплату праці попри скорочення кількості працівників. Ця тенденція найпомітніша в металургії: тільки у II кварталі 2018 року три найбільші меткомбінати підвищили зарплати на 10-35%. Ці процеси триватимуть надалі, тож витрати на оплату праці зростатимуть і їхня частка в загальних витратах – також. Крім заробітної платні, зростатимуть витрати на пошук і навчання нових працівників.

Середньооблікова чисельність штатних працівників, тис. осіб



Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Фонд оплати праці штатних працівників, кумулятивний підсумок із початку року, млн грн

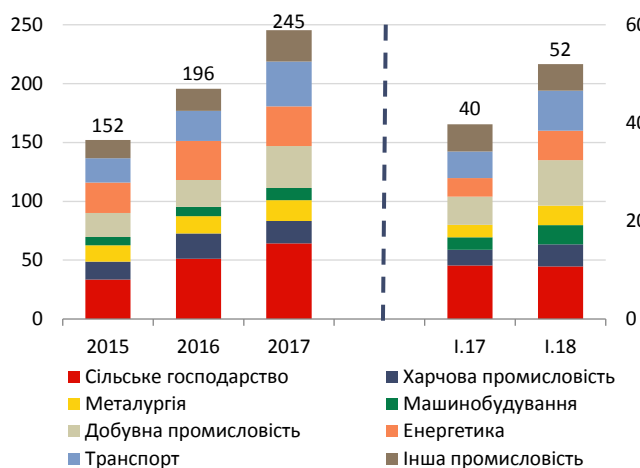


Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Капітальні інвестиції швидко зростають

Підвищення прибутковості у 2016 році дало змогу реальному сектору відновити інвестиційні програми або прискорити їх виконання. Торік обсяг капітальних інвестицій збільшився на 15.5 р/р, у I кв. 2018 року – на 37.4% р/р. Частка банківських коштів у капіталовкладеннях зростає протягом останніх чотирьох кварталів, але поки що дуже низька – на рівні 8%. До кризи цей показник перевищував 20%.

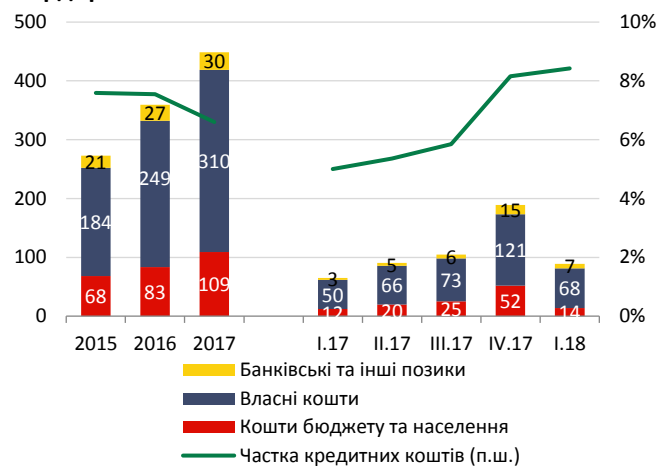
Капітальні інвестиції*, млрд грн



* У порівнянних цінах 2017 року.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Джерела фінансування капітальних інвестицій, млрд грн

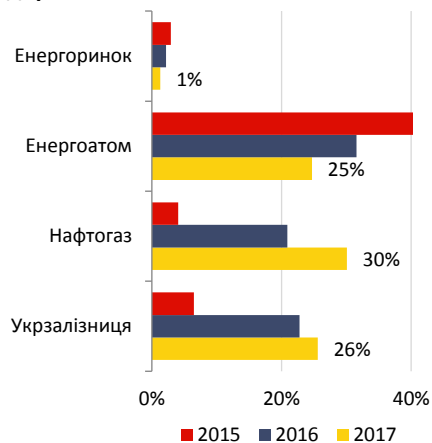


Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Держмонополії – фінансовий стан дає змогу залучати дешеві кредити

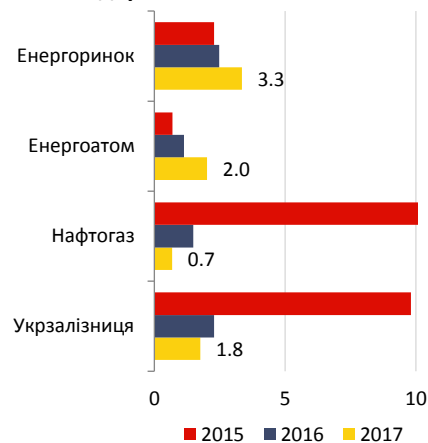
До кризи 2014 року та під час її гострої фази найбільші державні монополії отримували значні збитки, тому мали проблеми з кредитуванням. Протягом останніх двох років вони значно поліпшили фінансовий стан. Торік три найбільші держкомпанії – Нафтогаз, Укрзалізниця та Енергоатом – були одними з найкращих підприємств у свої галузях за рентабельністю та рівнем боргового навантаження. Раніше держмонополії фактично не мали інших джерел фінансування, окрім кредитів держбанків. На сьогодні вони можуть залучати позики під нижчі ставки та на кращих нецінових умовах, ніж переважна більшість компаній реального сектору – як за кордоном, так у приватних українських банках. У всіх держмонополій розрахунковий клас боржника вказує на низьку ймовірність дефолту (близько 5%), а відтак і низький кредитний ризик банку за такими боргами.

Рентабельність за EBITDA держмонополій



Джерело: звітність компаній, розрахунки НБУ

Відношення чистого боргу до EBITDA держмонополій



Джерело: звітність компаній, розрахунки НБУ

Розрахункові класи боржників-держмонополій



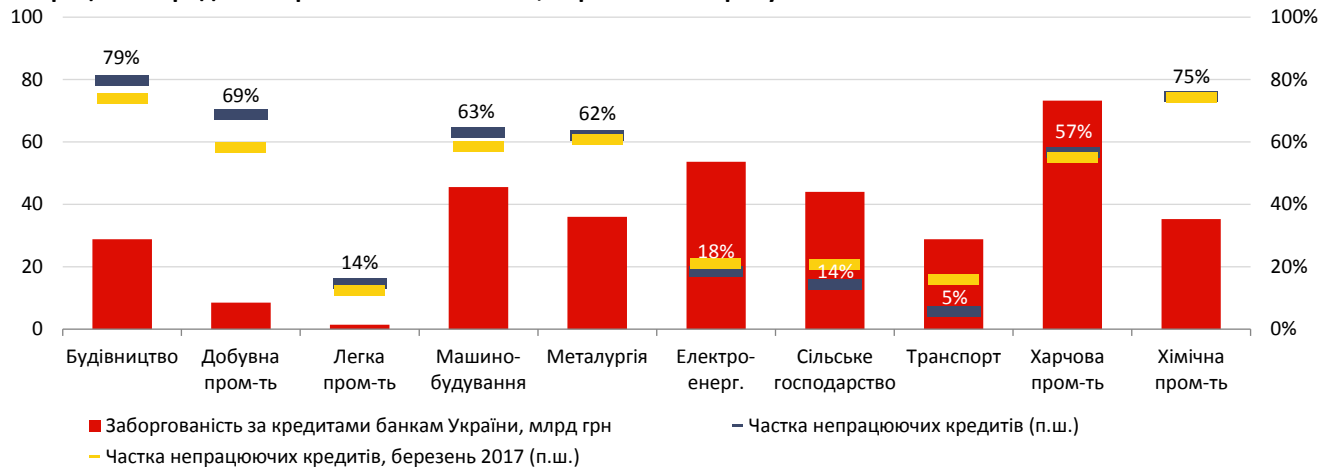
Нижчий клас визначає нижчу ймовірність дефолту боржника.

Джерело: НБУ

Недобросовісні великі позичальники надалі не платять за кредитами

На сьогодні найменше непрацюючих кредитів серед підприємств легкої промисловості, сільського господарства, транспорту та електроенергетики. Найбільше – у будівництві та хімічній промисловості. Протягом останнього року ситуація з обслуговуванням кредитів великого бізнесу майже не поліпшилася. В деяких галузях з великою концентрацією непрацюючих кредитів – машинобудуванні, добувній промисловості – їхня частка навіть помірно зростає. Водночас у галузях, де концентрація набагато менша (транспорт, харчова промисловість, сільське господарство), ця частка помірно знижується.

Непрацюючі кредити нефінансових компаній, березень 2018 року

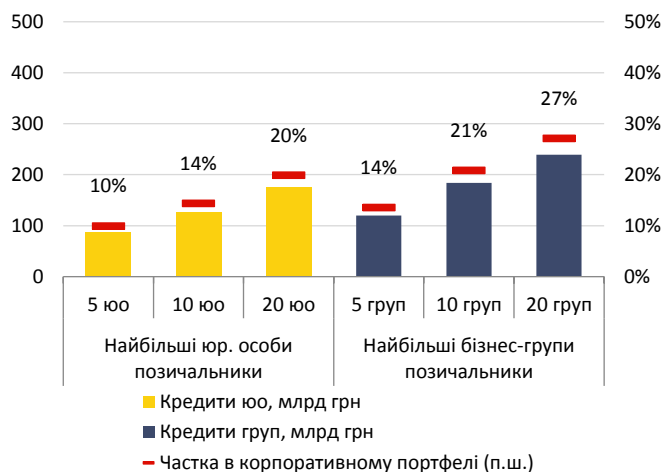


У банках, платоспроможних на 01.04.18, крім Приватбанку.

Джерело: НБУ

Протягом останніх років основне джерело непрацюючих кредитів – це великі бізнес-групи, які не мають змоги або не бажають обслуговувати борги, накопичені до кризи. Фінансовий стан багатьох таких груп торік значно поліпшився, та їхніх грошових потоків вистачає на повне обслуговування відсотків та поступове погашення боргу, але на практиці цього не відбувається. У загальній сумі кредитів, виданих 20 найбільшим групам, частка непрацюючих становить 86%, а без урахування бізнес-групи Приват 76%, що на понад 25 в. п. вище від показника для решти боржників. Низка успішних реструктуризацій окремих великих боржників за останній рік принципово не змінила ситуації. Найбільші групи зтягають реструктуризацію боргів та розраховують, що банки запропонують пільгові умови, наприклад, списання значної частини боргів або нульові відсотки протягом кількох років із погашенням у кінці терміну заборгованості бізнес-груп. Якщо банки не координуватимуться з метою врегулювання заборгованості великих груп, ці борги ніколи не будуть повернені.

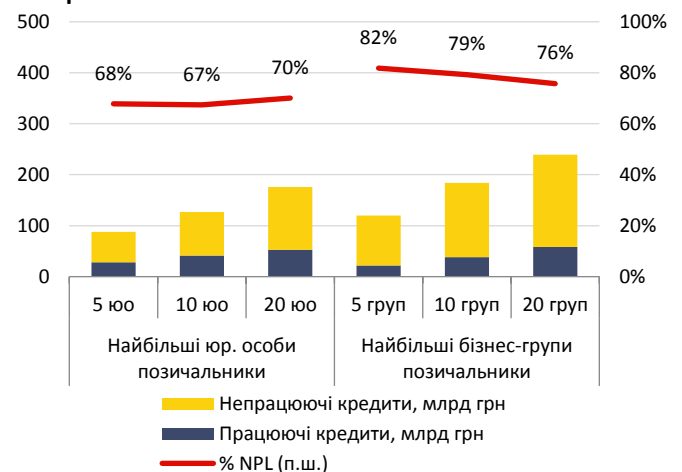
Валові кредити найбільшим позичальникам* на 01.04.18



*У банках, платоспроможних на 01.04.18, крім Приватбанку.

Джерело: НБУ

Обсяги та частка непрацюючих кредитів у заборгованості найбільших позичальників на 01.04.18



*У банках, платоспроможних на 01.04.18, крім Приватбанку.

Джерело: НБУ

РИНОК НЕРУХОМОСТІ ТА ПОВ'ЯЗАНІ РИЗИКИ

На ринку житла ціни стабілізувалися вперше за останні чотири роки. Пропозиція продовжує зростати, хоча є підстави очікувати її вповільнення. Іпотечне кредитування активізується, але його обсяги поки замалі й не впливають на попит. На ринку комерційної нерухомості попит зростає, а нова пропозиція стагнує.

Пропозиція нового житла продовжує зростати

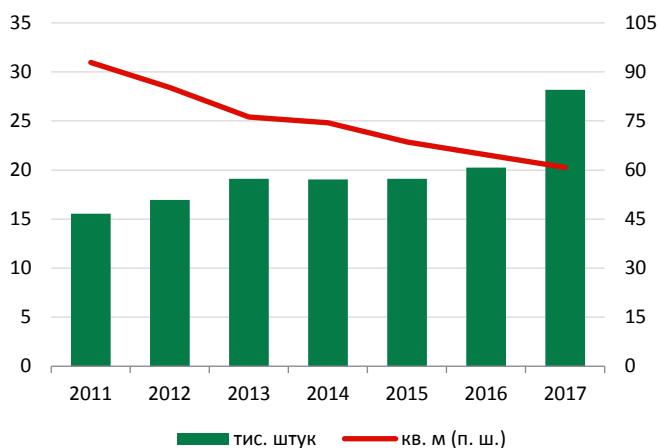
У 2017 році обсяг уведеного в експлуатацію житла в багатоквартирних будинках в Україні виріс на 13% р/р і становив 5.9 млн кв. м. За кількістю новозбудованих квартир на 1 000 осіб населення у минулому році Україна випередила ЄС (2.9 порівняно з 2.8), водночас за рівнем забезпеченості житлом вона все ще поступається (менше 400 квартир на 1000 осіб населення порівняно з 486 у Євросоюзі). Торік кількість виданих дозволів на будівництво багатоквартирних будинків знизилася на 25% р/р. Це може свідчити про вповільнення зростання житлового будівництва на найближчі роки. У I кварталі 2018 року обсяг уведеного в експлуатацію житла знизився на 15% р/р і становив 975 тис. кв. м.

Нова пропозиція житлової нерухомості нерівномірно розподілена за регіонами. Понад 43% прийнятого в експлуатацію житла в багатоквартирних будинках припало на Київ та Київську область. На другому та третьому місцях Одеська та Львівська області.

Торік кількість новозбудованих квартир у Києві зросла на 40% р/р. За рік середня площа зменшилася з 64.7 до 60.8 кв. м. У структурі пропозиції нового житла надалі переважають однокімнатні квартири: їхня частка становила 54%.

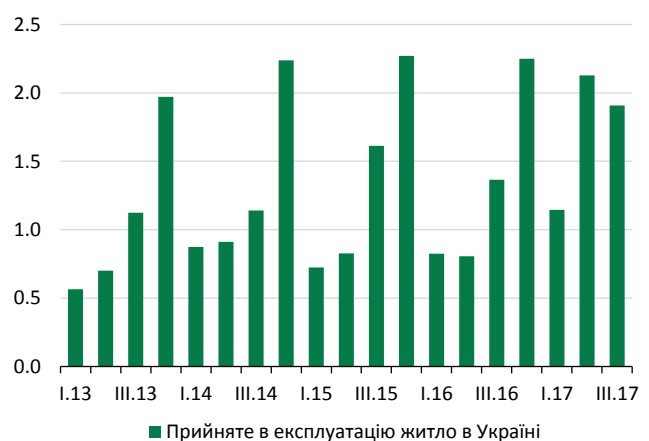
За даними консалтингової компанії City Development Solutions, на кінець 2017 року в столиці пропонували до продажу понад 57 тис. нових квартир. За минулий рік розпочався продаж помешкань у 59 нових житлових комплексах та 45 нових чергах наявних.

Кількість та середня площа нового житла в Києві



Джерело: Головне управління статистики в м. Києві

Пропозиція нового житла в багатоквартирних будинках, млн кв. м



Джерело: ДССУ

Ціни на первинному ринку житлової нерухомості стабілізувалися

За результатами березня 2018 року середня ціна квадратного метра київського житла на вторинному ринку знизилася на 2% р/р у доларовому еквіваленті (на 14% в еквіваленті євро). Старе житло продовжує дешевшати.

Водночас ціни на первинному ринку в доларовому еквіваленті зросли на 1% р/р, а у гривневому – практично не змінилися. Серед причин призупинення корекції цін – зростання собівартості будівництва та підвищення ступеня готовності будинків (до початку будівництва ціни на квартири нижчі, ніж у готових, зданих в експлуатацію будинках). У Львові ціни на первинному ринку майже не змінилися, в Одесі – зросли на 3% р/р.

В Україні вартість житла досі вимірюють здебільшого в доларах: на вторинному ринку прямо, а на первинному – ціни в гривні індексують у разі значної зміни курсу долара, а іноді прямо прописують в угодах прив'язку до грошової одиниці США.

Собівартість будівництва продовжує зростати. За даними ДССУ, у 2017 році вартість будівельно-монтажних робіт у житлових будівлях виросла на 15.0% р/р, у березні 2018 року – на 25.2% р/р. Мінрегіонбуд підвищив оціночну середню собівартість квадратного метра житла до 11 138 грн на 1 січня 2018 року (16.2% р/р).

Натомість вартість оренди зростає. У березні оренда квадратного метра житла в Києві в доларовому еквіваленті в середньому коштувала на 13% більше, ніж рік тому. Це зумовлено високим попитом, що повністю поглинає дедалі більшу пропозицію. Утім у середньостроковій перспективі привабливість інвестицій у житлову нерухомість для здавання в оренду може знизитися через насиченість ринку.

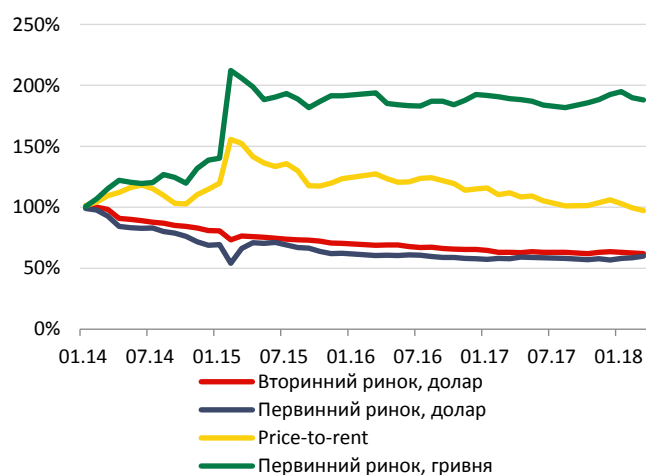
Пропозиція житла досі значно перевищує попит на нього

Житло в Україні є менш доступним, ніж у країнах ЄС, з огляду на співвідношення рівня доходів населення та вартості квартири. Тож навіть у разі зростання номінальних доходів українців платоспроможний попит залишається обмеженим. Лівову частку попиту формують громадяни з доходами, прив'язаними до курсу іноземної валюти (зокрема, працівники ІТ-галузі), та ті, хто попри всі ризики розглядає житлову нерухомість як інвестиційний інструмент.

За даними Мінюсту, торік в Україні кількість угод купівлі-продажу житла зросла на 12.1%, у Києві – на 7.9%. За інформацією приватних і державних нотаріусів, минулого року в столиці укладено 31.8 тис. договорів купівлі-продажу помешкань. Імовірно більшість із них припадає на вторинний ринок. За оцінками посередників, на первинному ринку столиці в середньому продають близько 12 – 16 тис. квартир на рік.

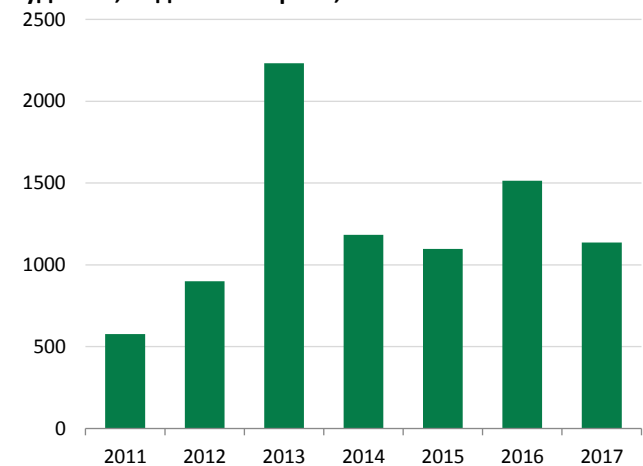
Щоб стимулювати попит, забудовники пропонують малогабаритні квартири, знижки 5 – 20% у разі стовідсоткової оплати, програми розстрочки на 2 – 5 років, обмін нових квартир на старі. Утім це не допомагає значно збільшити продаж.

Ціни на житло в Києві, грудень 2013 року = 100%⁶



Джерело: агентства нерухомості, власні розрахунки

Кількість дозволів на будівництво багатоквартирних будинків, виданих в Україні, шт.



Джерело: ДССУ

У середньостроковому періоді динаміку ринку житла визначатимуть кілька тенденцій. Передусім прибутковість житлового будівництва зменшується через зростання конкуренції та собівартості. Кількість ділянок під забудову дедалі скорочується, до того ж Мінрегіонбуд затвердило нові державні будівельні норми, які, зокрема, обмежують допустимий відсоток забудови ділянки залежно від висотності забудови. Кредитування придбання житла продовжує зростати, але його обсяги (1.48 млрд грн у 2017 році, детальніше див. [“Іпотечне кредитування: зростання триватиме”](#)) практично не впливають

⁶ Price-to-rent – співвідношення ціни житла та вартості його оренди. Розраховується за формулою $\frac{\text{Ціна кв.м}}{\text{Вартість оренди кв.м} \cdot 12}$

на ринок. Навіть якщо високі темпи зростання кредитування зберуться – це не призведе до перевищення попиту над пропозицією у середньостроковому періоді.

З огляду на наявні тенденції можливі два сценарії розвитку ринку житла. При сприятливому попиті зростатиме завдяки поживленню іпотечного кредитування, водночас приріст пропозиції вповільнюватиметься та ставатиме регіонально більш диверсифікованим. У такому разі ризики для фінансової стабільності в Україні будуть мінімальними. Натомість при несприятливому сценарії пропозиція житла надалі зростатиме швидше, ніж попит, а дисбаланс між ними поглиблюватиметься. Додатковий фактор цього сценарію – забудовники намагатимуться отримати дозвільну документацію до того, як жорсткіші вимоги до благоустрою території та розвитку інфраструктури наберуть чинності. Це може призвести до сплеску будівництва нового житла у короткостроковому періоді. У разі реалізації такого сценарію зростатимуть ризики для окремих забудовників, збільшиться кількість недобудов і погіршиться фінансовий стан банків, що кредитують будівництво й покупців житла. Щоб знизити ризики, важливо забезпечити захист покупців квартир у новобудовах та на законодавчому рівні впорядкувати правовідносини на первинному ринку житла, розвивати статистику ринку, а також вимагати від банків дотримуватися консервативних стандартів при кредитуванні забудовників.

Обсяги нової пропозиції комерційної нерухомості дуже малі

Якщо на ринку житла пропозиція зростає попри недостатній попит, то на ринку комерційної нерухомості нова пропозиція незначна, хоч попит зростає. Це призводить до зниження рівня вакантності та зростання орендних ставок.

Минулого року в Києві у сегменті торговельної нерухомості було введено в експлуатацію всього 8 тис. кв. м. Це найменший обсяг із 2008 року. Відкриття заявлених ще кілька років тому торговельно-розважальних комплексів постійно відтермінують через нестачу коштів на добудову проектів. Відновлення банківського кредитування галузі відбуватиметься повільно, бо на девелоперів комерційної нерухомості припадає значна частка непрацюючих кредитів банків.

З огляду на те, що на сьогодні продаж прийнятого на баланс заставного майна пріоритетний для банків, інвестиційна активність зосереджена на вторинному ринку. За даними консалтингової компанії Kushman & Wakefield, у 2017 році обсяг інвестиційних угод на ринку комерційної нерухомості України становив приблизно \$137 мільйонів (56% зростання р/р). У найближчі роки очікується активізація вторинного інвестування у комерційну нерухомість.

ДОМОГОСПОДАРСТВА ТА ПОВ'ЯЗАНІ РИЗИКИ

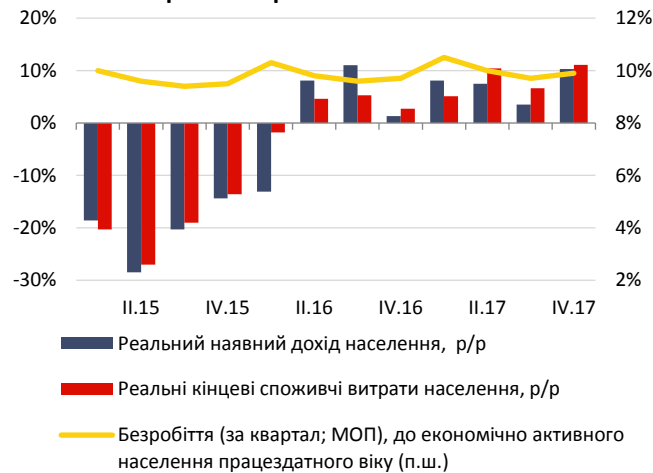
У 2017 році фінансовий стан населення поліпшився та зміцнюватиметься й надалі в результаті зростання зарплат, надходжень від трудових мігрантів, соціальних виплат та у зв'язку із сповільненням інфляції. Поступово покращується платоспроможність домогосподарств із середнім рівнем доходів, які нарощують заощадження. У найближчі роки вага фізичних осіб як нетто-кредитора банків зростатиме завдяки припливу депозитів як від заможних груп населення, так і від середнього класу. Активізація споживчого кредитування на сьогодні поки не створює ризиків для фінансової системи: попри високі темпи зростання, його вплив на споживчий попит зараз незначний.

Зростання реального наявного доходу населення прискорюється

Реальний наявний дохід домогосподарств у 2017 році зріс на 7.4% (порівняно з 2.0% у 2016 році). Основна причина – збільшення номінальної зарплати на 37% та реальної – на 19%. На доходи також позитивно вплинули перерахунок соціальних допомог відповідно до нових рівнів прожиткового мінімуму, який підвищували тричі на рік, індексація й осучаснення пенсій, а також скасування обмежень на їх виплату працюючим пенсіонерам.

Вагомою складовою доходів поступово стає зарплата громадян України, отримана за кордоном. Вона не входить у розрахунок ВВП за доходами. Торік на неї припало 20.2% зарплатної частки доходів населення. Після запровадження безвізового режиму України з ЄС, Польща та Чехія, що мають значний попит на робочу силу, спростили працевлаштування українців. Відповідно до оновлених даних у структурі номінальних доходів українців частка коштів трудових мігрантів зросла з 6.9% у 2015 році до 9.4% у 2017 році.

Зміна реального наявного доходу, споживчих витрат населення та рівня безробіття

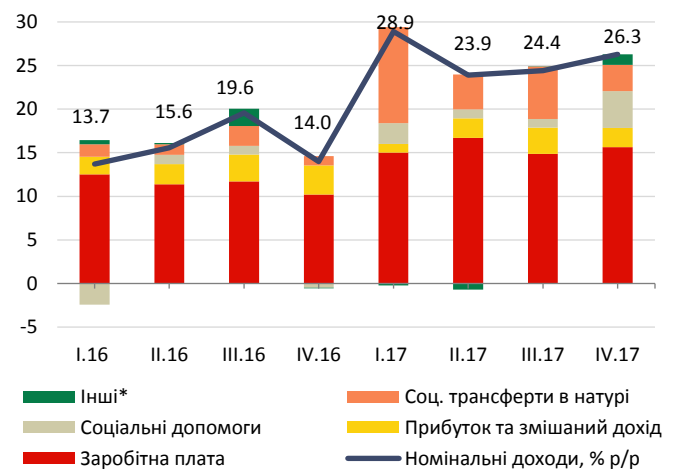


Джерело: ДССУ (уточнені дані), розрахунки НБУ

У 2018 році зростання доходів триватиме. З 1 січня МЗП підвищено із 3 200 грн до 3 723 грн. Це стало одним із чинників зростання номінальної та реальної зарплат у I кварталі на 26.1% та 10.8% р/р відповідно. У 2017 році частка зарплати, у тому числі отриманої за кордоном, становила 46.5% від номінальних доходів населення. Це найвище значення за всю історію спостережень. Зростання ваги зарплат у структурі доходів робить домогосподарства привабливими для банків та створює передумови для того, щоб кредитування населення надалі зростало високим темпом. Цього року прожитковий мінімум підвищуватимуть також тричі, а з липня Уряд України планує розпочати виплати компенсацій витрат на оплату житлово-комунальних послуг малозабезпеченим верствам населення.

Значна зайнятість українців за кордоном збережеться й у 2018 – 2019 роках. Конкуренція за українських працівників у країнах-сусідах також забезпечить певне зростання доходів трудових мігрантів з України та платоспроможності українських домогосподарств. Однак вплив робочої сили створює значні середньо- та довгострокові ризики як для ринку праці, так і для зростання економіки України в цілому.

Фактори зростання номінальних доходів населення, в. п.



* Враховано одержані доходи від власності та інші поточні трансферти.

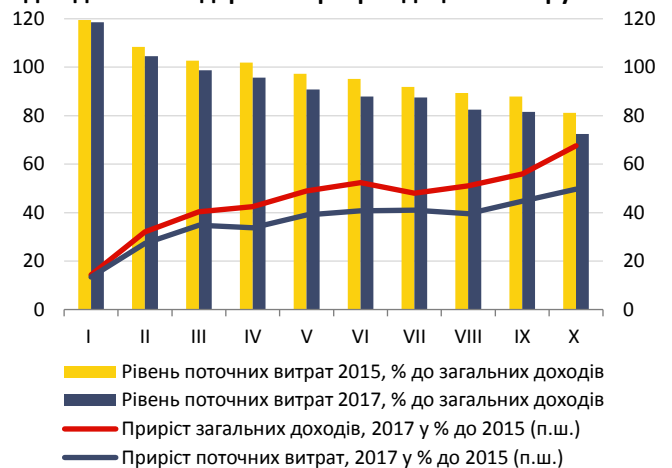
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Заробітна плата, отримана в Україні та за кордоном, млрд грн



Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Приріст доходів та витрат, рівень поточних витрат на одне домогосподарство в розрізі децильних груп



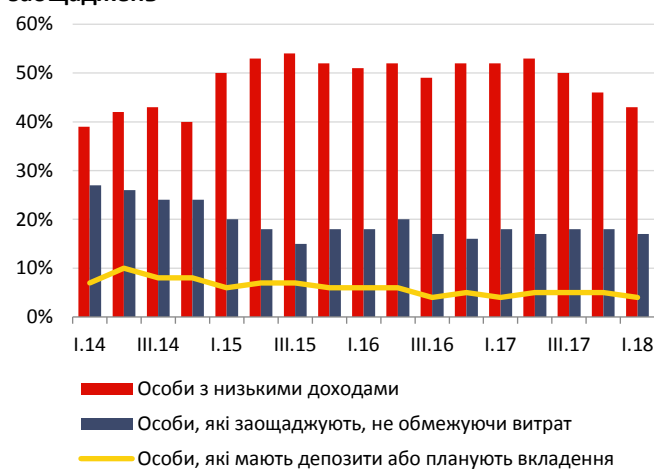
Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Фінансовий стан домогосподарств помірно поліпшується

Зростання доходів призвело до поліпшення споживчих настроїв та активізації споживчого попиту. Також зросли й очікування збільшення зарплати в майбутньому, що разом із пом'якшенням банками кредитних умов сприяло поживленню кредитування населення. У 2017 році гривневі кредити фізичним особам збільшилися на понад 40%, така динаміка збереглася і у I кварталі поточного року. Торік співвідношення нових кредитів населенню до споживчих витрат становило 5.3%, приріст залишків споживчих кредитів (отримані мінус погашені кредити) становив 1.6% від споживчих витрат. Отже, вплив споживчого кредитування на обсяги та динаміку споживчих витрат поки обмежений, тож ризики для фінансової системи незначні.

Минулого року фінансовий стан населення в цілому поліпшився, номінальні доходи всіх децильних груп домогосподарств, розподілених за рівнем доходу, зростали швидше, ніж витрати. Але це збільшення не рівномірне: чим вище дохід групи, тим швидше він зростав і був нижчим темп приросту її поточних витрат. У переважній більшості груп частка поточних витрат залишається високою та становить понад 80% доходів. Проте кількість груп, у яких не вистачає доходів на споживання, зменшилася з чотирьох у 2015 році до двох у 2017 році.

Розподіл населення України за схильністю до заощаджень



Джерело: GfK Ukraine, щомісячні опитування населення (вік 16+)

Вплив банківського споживчого кредитування* на споживчі витрати



* Валові споживчі кредити платоспроможних банків.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Поступове поліпшення фінансового стану населення підтверджують і результати щомісячних опитувань компанії GfK Україна, проведених у січні – березні. У I кварталі 2018 року частка громадян, які вважали свій дохід низьким, становила 43%. Це значно менше,

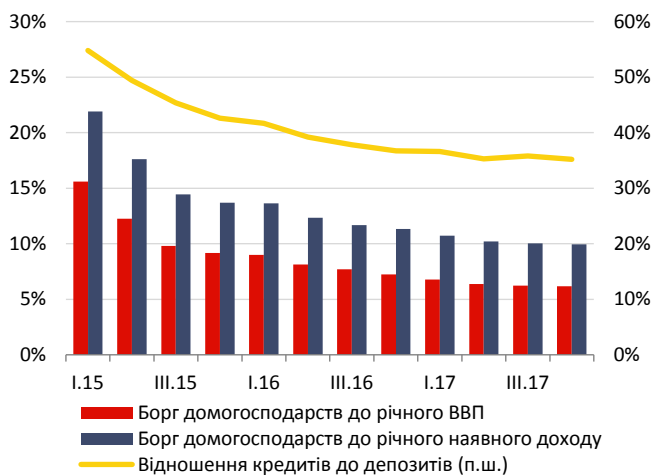
ніж максимальні 54%, зафіксовані у III кварталі 2015 року. Втім, частка осіб, які мають змогу заощаджувати, не обмежуючи споживання, залишається низькою – 17%. Це помітно нижче, ніж у I кварталі 2014 року (27%). Частка респондентів, що мають строкові депозити або планують вкладення, становила лише 4%.

Боргове навантаження населення знижується

Поліпшення фінансового стану домогосподарств збільшило їх вагу як нетто-кредитора банків. У 2017 році обсяг припливу коштів населення до платоспроможних банків становив 42 млрд, з яких 38 млрд у гривні. Це більше, ніж приріст роздрібних гривневих кредитів – 29 млрд грн. Відтак за минулий рік співвідношення кредитів до депозитів населення (loan-to-deposit ratio, LtD) зменшилося на 1.5 в.п. до 35.2%, сукупне боргове навантаження домогосподарств скоротилося з 11% річного наявного доходу до 10%.

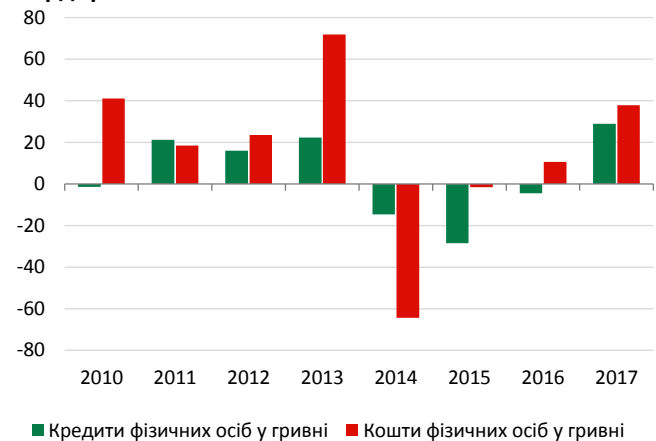
Зростання доходів населення у 2018 – 2019 роках збільшуватиме його роль як чистого кредитора банків, навіть якщо високі темпи кредитування фізичних осіб зберуться. Найзаможніші групи населення будуть джерелом припливу коштів до банків, водночас збільшення прожиткового мінімуму, субсидій та компенсацій для малозабезпечених верств населення також має певним чином збільшити обсяги коштів на поточних рахунках банків. До кінця 2018 року банківське кредитування й надалі концентруватиметься в сегменті споживчих кредитів.

Боргове навантаження на домогосподарства



Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Зміна гривневих кредитів та депозитів фізичних осіб*, млрд грн



* У банках, платоспроможних на звітну дату.

Джерело: НБУ

УМОВИ ТА РИЗИКИ БАНКІВСЬКОГО СЕКТОРУ

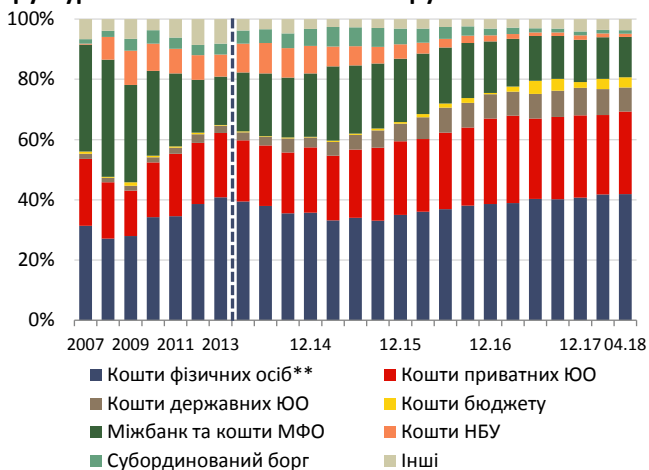
Фондування

Кошти населення та бізнесу в банках надалі зростають, їхня частка у зобов'язаннях вже перевищує 80%. Така тенденція збільшує ризики ліквідності, адже практично всі депозити корпорацій – це кошти на вимогу або ультракороткі депозити, а серед вкладень населення переважають депозити терміном до 3 місяців. Щоб звести до мінімуму ризики виникнення кризи ліквідності, банки мають тримати запас високоліквідних активів. Також доцільно змінити політику відсоткових ставок, щоб створити клієнтам додаткові стимули для відкриття депозитів на довший строк, навіть незважаючи на те, що це може призвести до втрати прибутковості.

Внутрішні джерела – основа фондування банків

Із другого півріччя 2017 року частка коштів населення і бізнесу в фондуванні банківського сектору стабілізувалася на рівні близько 80%, із них понад половина припадає на домогосподарства. Частка субординованого боргу в зобов'язаннях зменшилася до 1.2% з пікових 6.5% у I кв. 2015 року внаслідок його масової конвертації в капітал протягом 2015 – 2016 років. Субборг відіграв вагомий роль як джерело поповнення основного капіталу банків, але на сьогодні його потенціал конвертації практично вичерпано. Завдяки макрофінансовій стабільності та високій ліквідності банки не потребували підтримки НБУ: частка його кредитів у зобов'язаннях скоротилася до мінімальних значень за 10 років – 1.0%.

Структура зобов'язань банків за інструментами*

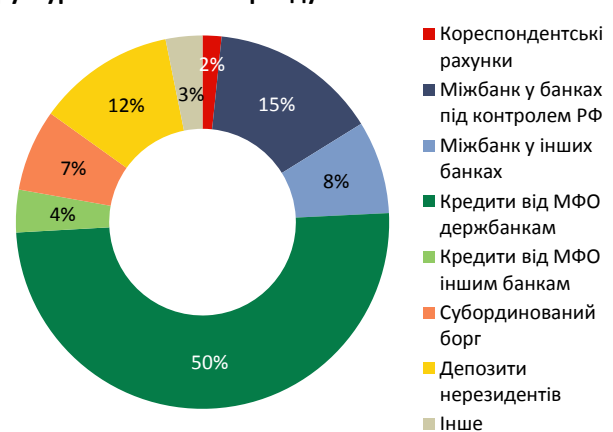


* З нарахованими відсотками.

** У тому числі ощадні (депозитні) сертифікати.

Джерело: НБУ

Структура зовнішнього фондування* на 01.05.2018

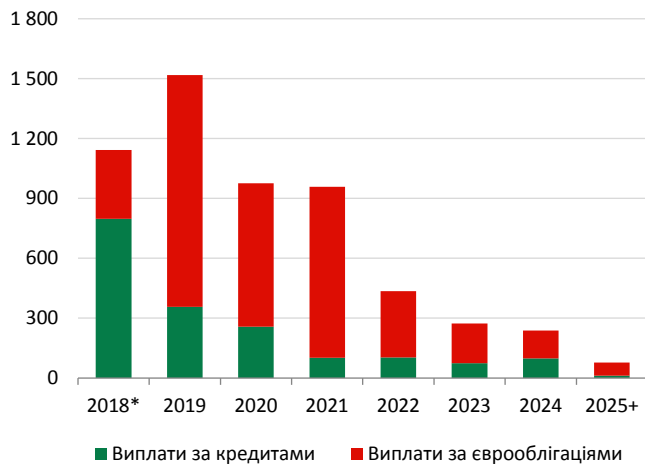


* Заборгованість перед нерезидентами.

Джерело: НБУ

Попит банків на валютне фондування низький, бо кредитування у валюті відновлюється повільно. Відсоткові ставки за валютними депозитами досі перебувають на історичних мінімумах і становлять 3.4% за 12-місячними вкладками фізичних осіб у доларах. За рік обсяги коштів в іноземній валюті, залучених на внутрішньому ринку, включаючи бюджет та небанківські фінустанови, зросли лише на 1.5% – до 14.3 млрд дол. на кінець квітня (із них 8.4 млрд дол. – кошти фізичних осіб). Щорічно валовий зовнішній борг банків скорочується на третину три роки поспіль, на кінець минулого року він становив 6.2 млрд дол. Майже половина з нього – це кредити міжнародних фінансових організацій державним банкам. Значну частку також займає міжбанківський кредит, залучений одним російським банком як підтримка від материнської структури. Найближчим часом НБУ не очікує суттєвих конвертацій зобов'язань у капітал банків. Подальша динаміка зовнішнього фондування залежатиме від намірів державних банків погашати чи рефінансувати єврооблігації, за якими в найближчі три роки заплановано значні виплати. Пік виплат припадає на 2019 рік.

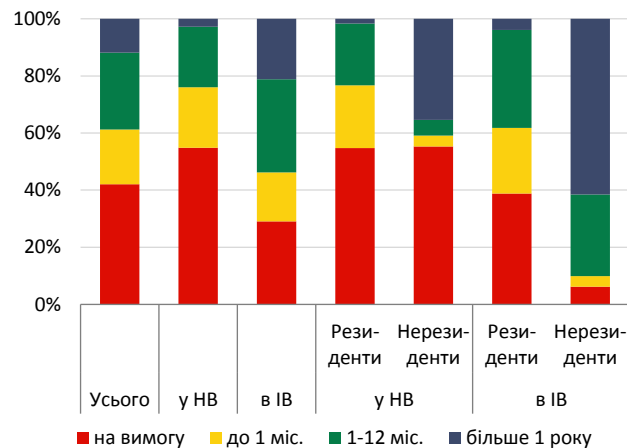
Планові виплати за зовнішнім боргом банків, млн дол.



* Виплати у II – IV кварталах.

Джерело: НБУ

Структура зобов'язань банків за строками на 01.05.2018

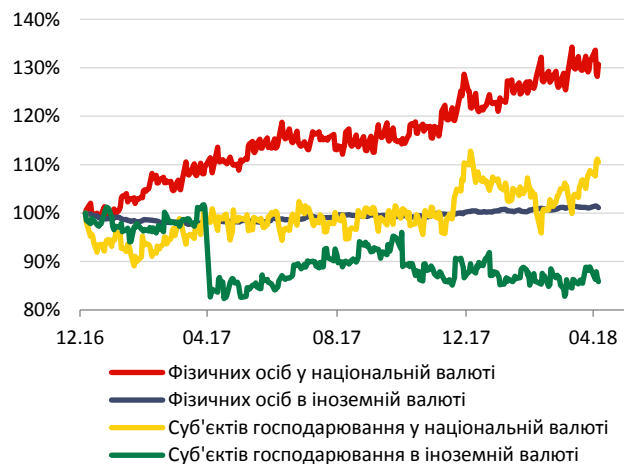


Джерело: НБУ

Зобов'язання банків здебільшого короткі, що створює ризики ліквідності

Скорочення довгострокового зовнішнього фондування та зростання частки депозитів погіршило строкову структуру зобов'язань. На кінець квітня частка зобов'язань із залишковим терміном погашення до 1 місяця становила 61.3% (+2.7 в.п. р/р). У національній валюті частка була ще вища – 76.1% (+3.8 в.п. р/р), причому понад половина гривневих зобов'язань – кошти на вимогу. Протягом року кошти фізичних осіб у гривні зросли на 20.1%, суб'єктів господарювання – на 10.0%, водночас валютні вклади збільшилися в середньому лише на 5%.

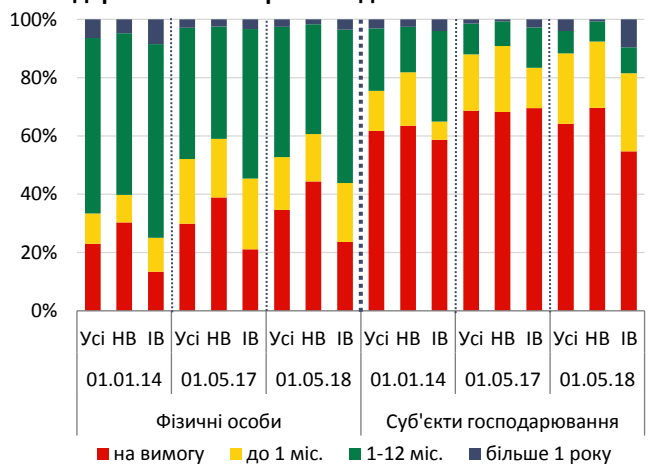
Кошти фізичних осіб* та суб'єктів господарювання, 2016=100%*



* у банках, платоспроможних на 01.05.18 з нарахованими відсотками, у тому числі ощадні сертифікати.

Джерело: НБУ

Структура депозитів фізичних осіб та суб'єктів господарювання за терміном до погашення



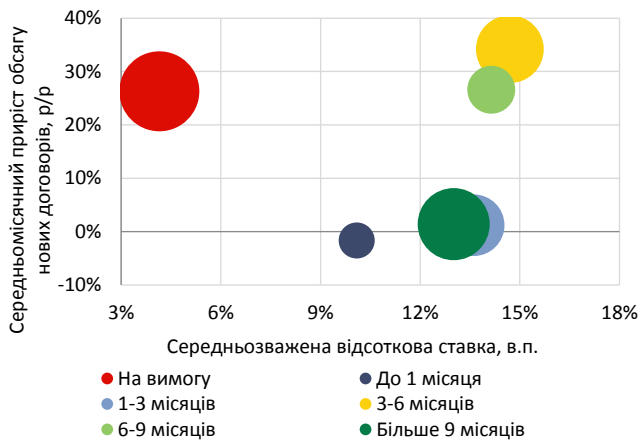
Джерело: НБУ

Низька строковість зобов'язань банків у поєднанні зі зростанням частки клієнтських коштів створюють ризики ліквідності для банківського сектору. Нинішня структура зобов'язань робить систему вразливою до шоків ліквідності. Ситуація вимагає від банків ретельно прогнозувати потоки на клієнтських рахунках, а також тримати великі обсяги високоякісних ліквідних активів. З метою приведення до мінімуму ризиків невиконання банками своїх зобов'язань у кризовий період, НБУ запровадив новий норматив – коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR). Протягом півроку банки розраховуватимуть його в тестовому режимі, а з грудня 2018 року він стане обов'язковим для виконання. Під час тестування НБУ визначить тривалість періоду, протягом якого банки повинні будуть вийти на нормативне значення LCR 100% (детальніше див. тематичний матеріал [“LCR – новий норматив короткострокової ліквідності”](#) у ЗФС за грудень 2017 року).

Процентна політика не сприяє поліпшенню строкової структури депозитів

З жовтня 2017 року НБУ чотири рази підвищував облікову ставку (з 12.5% до 17%). Після цього банки перестали знижувати відсотки за депозитами населення у гривні. Відносно стабільною залишилася ставка за 12-місячними депозитами: вона вже понад півроку перебуває в діапазоні 14.1 – 14.3% річних. Проте ставки за депозитами на 3 – 6 місяців дещо зросли. У результаті ще на початку травня ставка за 6-місячними депозитами перевищувала відсоток за річними. Лише на початку червня вони вирівнялися, проте замало, щоб стимулювати населення вкладати кошти на довший термін. Загалом банки мають стимулювати вкладників залишати кошти на тривалий період, тобто різниця ставок між довгими та короткими депозитами повинна зростати.

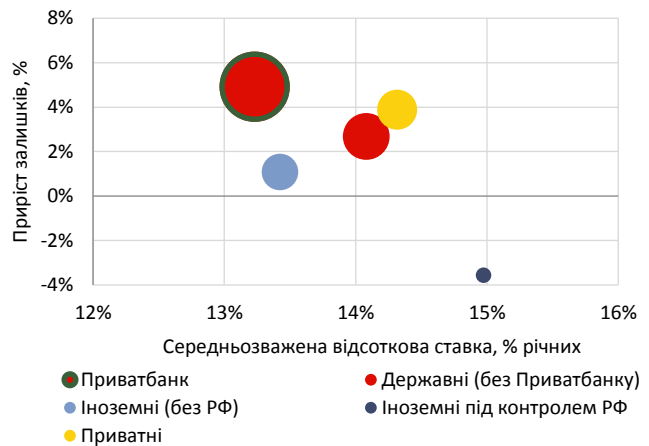
Зміна обсягів нових депозитів фізичних осіб у гривні* та відсоткова ставка на 01.05.2018



* Площа круга відповідає середньомісячному обсягу нових депозитних угод.

Джерело: НБУ

Зміна обсягів строкових депозитів фізичних осіб у гривні* та відсоткова ставка у I кварталі 2018



*Площа круга відповідає обсягу нових депозитних угод за квартал.

Джерело: НБУ

Гривневі вклади домогосподарств на вимогу, що практично не генерують процентних доходів вкладникам, зросли на 35% р/р, зокрема внаслідок того, що було підвищено соціальні стандарти й виріс обсяг коштів на зарплатних та пенсійних рахунках. У I кварталі частка безготівкових платежів зросла, відтак частка зняття готівки в банкоматах знизилася в загальному обсязі операцій на 6 в.п. р/р до 56%. Тому кошти, які раніше переводилися в готівку, залишаються у банківському секторі.

Рівень довіри до банків, якість обслуговування та технологічна доступність продуктів відіграють дедалі більшу роль в залученні коштів фінустановами. Тому великі банки з іноземним капіталом продовжують нарощувати депозитну базу, хоч і пропонують низькі ставки за депозитами. А от банкам із російським державним капіталом залучати ресурси не допомагають навіть значно вищі за ринкові депозитні ставки. Значна частина вкладників надалі тримає кошти в державних банках, слабо реагуючи на зниження ними відсоткової ставки. Наприклад, у Приватбанку приріст депозитів був найвищим з-поміж чотирьох держбанків, хоча він пропонує найнижчі ставки в цій групі фінустанов.

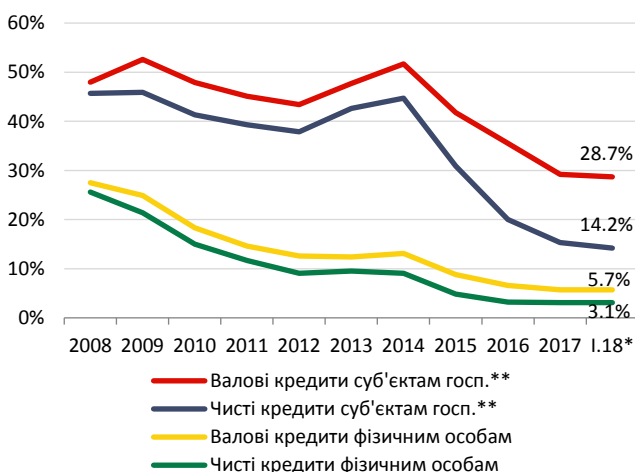
ПЕРСПЕКТИВИ КРЕДИТУВАННЯ

Банківське кредитування залишається млявим, єдиною динамічною складовою залишається надання позик населенню на споживчі цілі (+39% р/р за чистими гривневими кредитами). На сьогодні кредитування фізичних осіб усе ще не створює системних ризиків для фінансової системи, проте, за оцінками НБУ, ряд банків недостатньо консервативно оцінює ризики за новими кредитами. Банки мають повною мірою дотримуватися рекомендацій про споживче кредитування, наданих НБУ у Звіті про фінансову стабільність у грудні 2017 року. Корпоративний портфель знаходиться під тиском поганих кредитів, зараз лише кожен третій клієнт із кредитом понад 2 млн грн жодного разу не допускав дефолту за кредитами. Проте кредитування якісних корпоративних позичальників, які не допускали дефолтів у попередніх періодах, зростає понад 20% р/р.

За результатами квітня 2018 року чистий кредитний портфель банків за фіксованим курсом підвищився на 3.0% р/р. Чисті кредити населенню продовжували динамічно зростати (+22.2% за фіксованим курсом, зокрема гривневі +39% р/р), але скорочення корпоративних кредитів (-0.4% у гривні р/р та -0.3% у іноземній валюті в доларовому еквіваленті) суттєво гальмувало відновлення кредитування.

Співвідношення кредитів фізичним особам до ВВП за рік майже не змінилося (5.7% до ВВП за валовими та 3.1% – за чистими кредитами) і залишається дуже низьким порівняно з країнами-сусідами. Валові кредити корпораціям продовжували скорочуватися – до 28.7% ВВП.

Кредити до ВВП



* Значення за останні 12 місяців з урахуванням прогнозу НБУ.

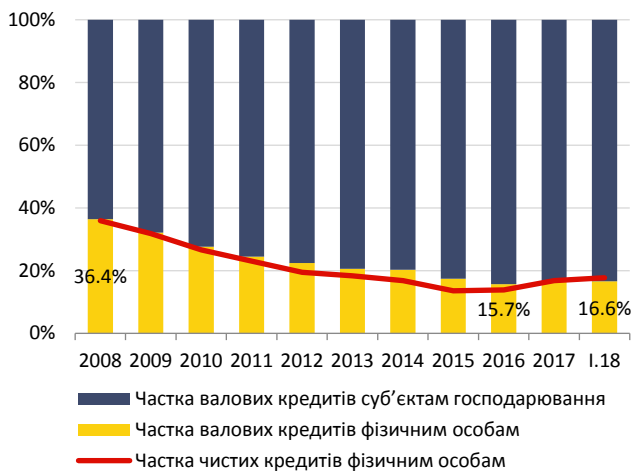
** Включно із небанківськими фінансовими установами.

Джерело: НБУ

Після кризи 2008 року банки фокусувалися переважно на кредитуванні корпорацій, в результаті чого частка кредитів фізичним особам у валовому кредитному портфелі скоротилася з 36.4% у 2008 році до 15.7% в 2016 року. Розгортання споживчого кредитування у 2017 році розвернуло цей тренд, особливо помітно за чистими кредитами. У квітні 2018 року частка валових та чистих кредитів фізичних осіб становила вже 16.6% та 17.7% відповідно.

В умовах значної кількості реструктуризацій зі зниженням відсоткових ставок та погіршення якості кредитного портфеля скоротилися процентні доходи банків, отриманих від корпорацій. Натомість відновлення споживчого кредитування та значно вища дохідність таких кредитів обумовила зростання частки процентних доходів від фізичних осіб – 33.8% за 4 місяці 2018 року. Наразі кожна гривня кредитів фізичним особам дає приблизно удвічі більше процентного доходу ніж за кредитами корпорацій.

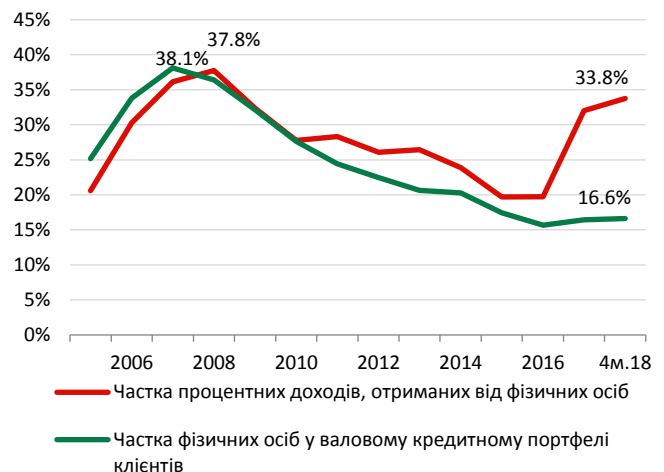
Частка кредитів фізичним особам у загальному кредитному портфелі



У банках, платоспроможних на звітну дату.

Джерело: НБУ

Вплив кредитування фізичних осіб на обсяг та дохідність кредитних портфелів банків



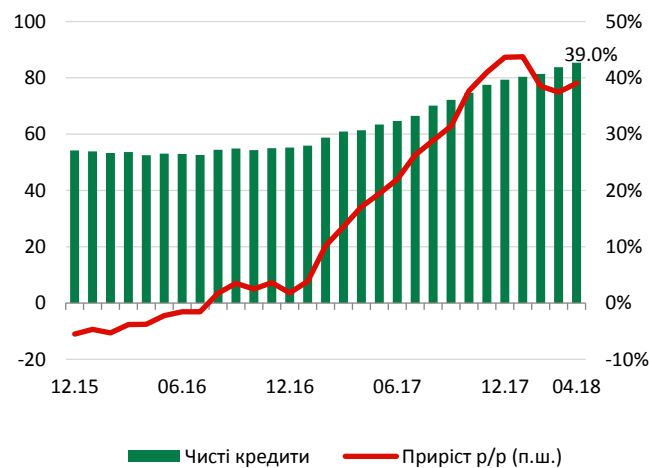
У банках, платоспроможних на звітну дату.

Джерело: НБУ

Кредити фізичним особам залишаються двигуном зростання кредитного портфеля

Кредитний портфель фізичних осіб продовжує стрімко зростати. Чисті гривневі кредити населенню зросли на 39% р/р станом на кінець квітня 2018 року. Уповільнення темпів на початку року через статистичні ефекти не змінило загальної тенденції. Проте через погашення та списання попередніх валютних кредитів приріст портфелю фізичних осіб (із урахуванням валютних) в цілому був значно менший. Майже усі валютні кредити залишаються непрацюючими – ситуація не зміниться до законодавчого врегулювання проблеми валютної іпотеки та знання мораторію на стягнення забезпечення за такими кредитами.

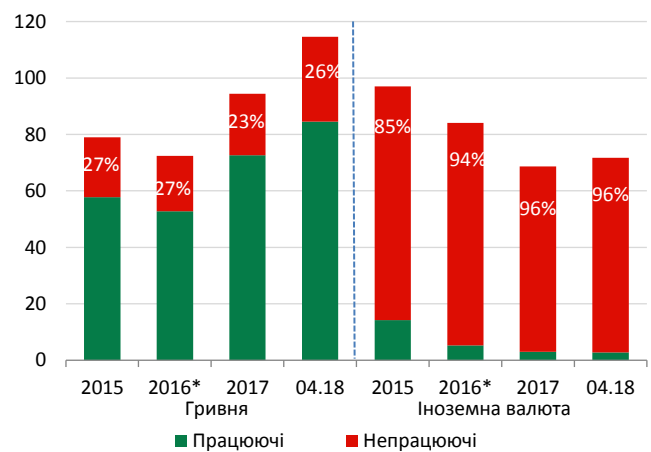
Чисті кредити фізичним особам у гривні, млрд грн



У банках, платоспроможних на 01.04.18.

Джерело: НБУ

Валові кредити фізичним особам (із ФОП), млрд грн



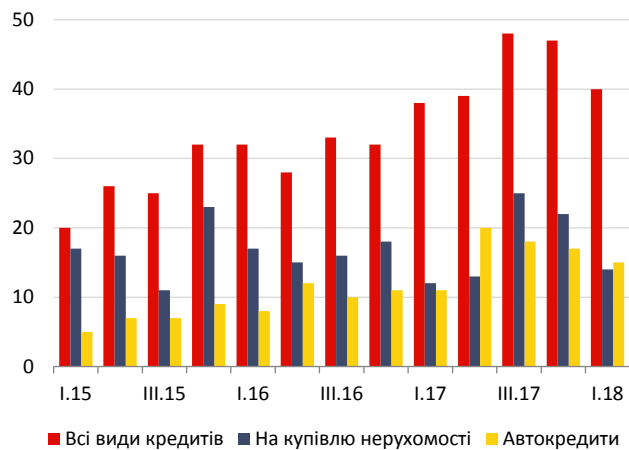
У всіх банках, що подавали звітність.

* Станом на 01.02.17 (перша дата звітності за новими правилами оцінки кредитних ризиків).

Джерело: НБУ

Наприкінці 2017 року та у I кварталі 2018 року всі банки, які мали можливість, вийшли на ринок споживчого кредитування – близько половини банків у I кварталі продовжували нарощувати кредити населенню. Концентрація кредитів фізичним особам була досить високою – на 5 банків припадало 65% загального портфелю сектору. Найвища концентрація – у сегменті автокредитування – 5 банків займали 80% ринку. Зі збільшенням кількості фінустанов, що почали кредитувати купівлю нерухомості, концентрація таких кредитів скорочується.

Кількість банків*, що збільшили портфель валових гривневих кредитів фізичним особам за квартал**



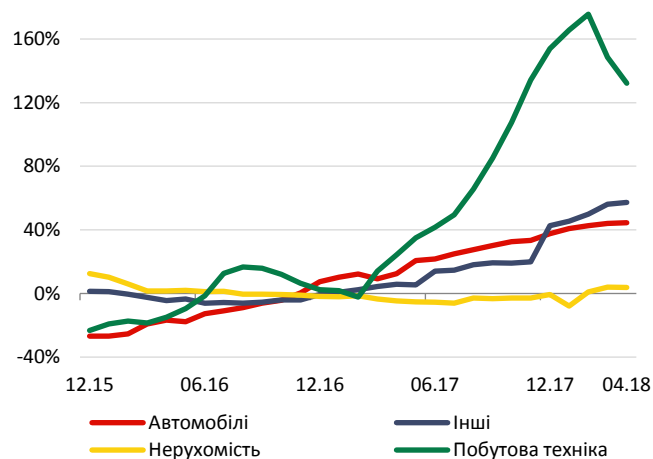
* З 82 банків, платоспроможних на 01.04.18.
** Без нарахованих відсотків.

Джерело: НБУ

Найвищими темпами зростають кредити на побутову техніку (більш ніж на 130% р/р), де домінує Приватбанк та приватні банки. Втім, поділ на види кредитів досить умовний, оскільки беззаставні кредити (карткові, готівкою, розстрочки тощо) використовуються на різноманітні цілі, які неможливо точно встановити. В цілому невеликі споживчі кредити (за виключенням іпотеки та автокредитування) зросли на 50.4% р/р.

З огляду на високу швидкість обертання, частка нових кредитів на поточні потреби (включно із картковим каналом) у нових видачах залишається домінуючою – 98%.

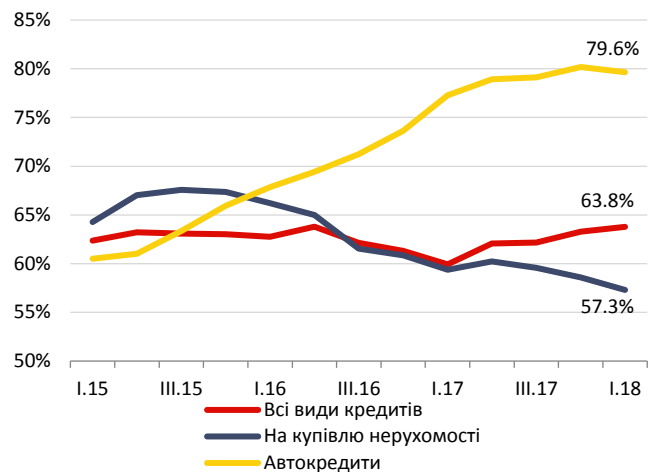
Зміна валових гривневих кредитів фізичним особам за складовими, р/р



У банках, платоспроможних на 01.04.18.
Джерело: НБУ

У гривневому кредитуванні фізичних осіб найвищі частки у Приватбанку та іноземних банках, у активах яких кредити населенню займають вагому частку.

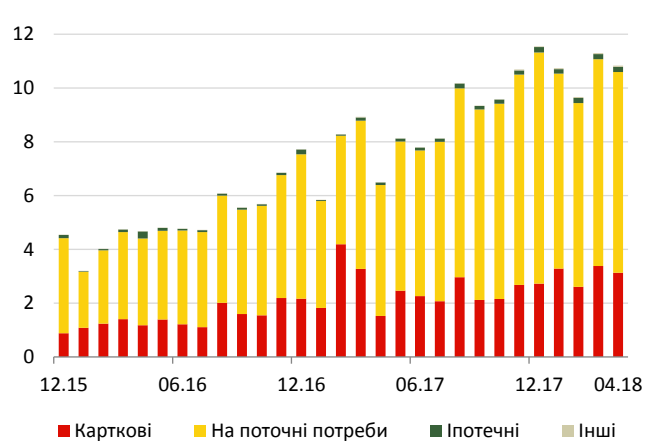
Частка найбільших 5-ти банків за цілями*



* Без нарахованих відсотків.

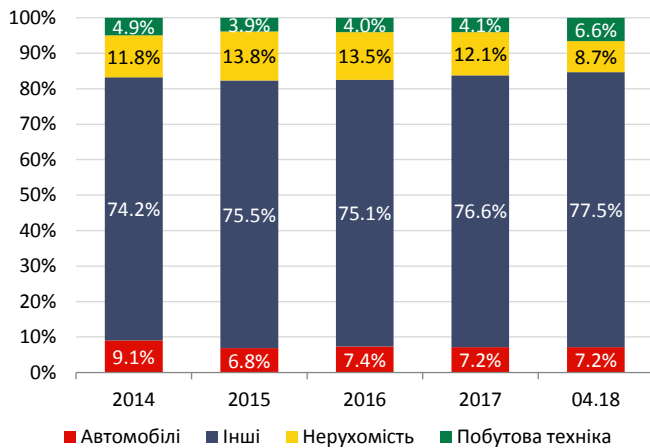
Джерело: НБУ

Нові гривневі кредити за цілями, млрд грн



У банках, платоспроможних на звітну дату.
Джерело: НБУ

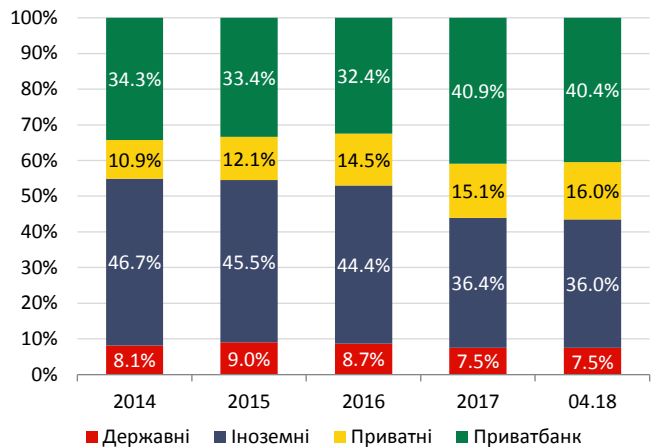
Структура валових гривневих кредитів фізичним особам за цілями



У банках, платоспроможних на 01.04.18.

Джерело: НБУ

Складові валових гривневих кредитів фізичним особам станом у розрізі груп банків

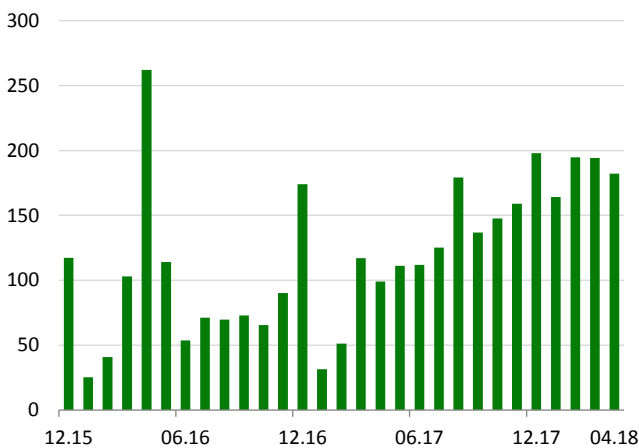


У банках, платоспроможних на звітну дату.

Джерело: НБУ

Річні темпи приросту гривневого іпотечного кредитування на початку поточного року стали додатними вперше від початку кризи. Обсяги нових іпотечних кредитів все ще залишаються на мінімальному рівні, проте видача нових позик стала більш стабільною. Зросла і кількість банків, які нарощувала іпотечне кредитування. Детальніше ризики кредитування нерухомості див у тематичному матеріалі [“Іпотечне кредитування: зростання триватиме”](#). Також банки повідомляють про послаблення жорсткості схвалення кредитних заявок, що сприятиме поступовому відновленню іпотечного кредитування населення.

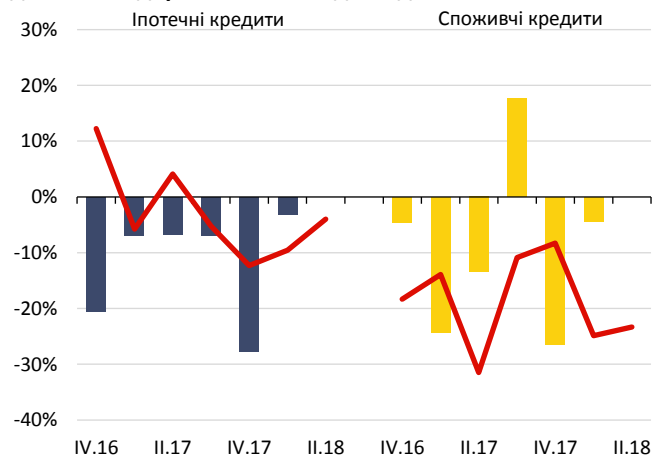
Нові іпотечні кредити, млн грн



У банках, платоспроможних на звітну дату

Джерело: НБУ

Зміна стандартів схвалення кредитних заявок домогосподарств, баланс відповідей*



* Позитивний баланс відповідей свідчить про посилення жорсткості стандартів схвалення кредитних заявок. Стопчички – дані за квартал, лінія – очікування на наступний квартал.

Джерело: Опитування про умови кредитування

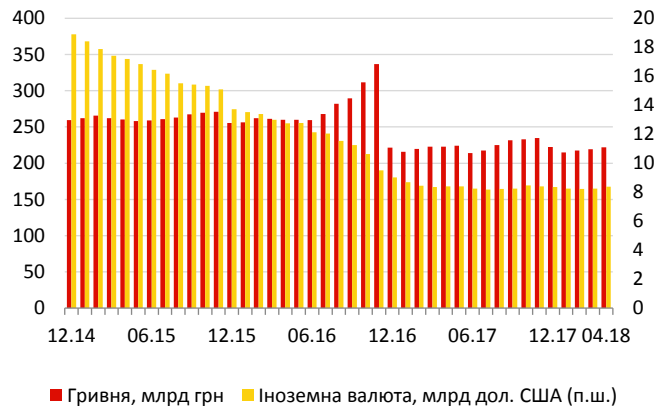
Споживче кредитування залишається у фокусі уваги НБУ

У попередньому [Звіті про фінансову стабільність](#) за грудень 2017 року НБУ наголосив на потенційних системних ризиках, пов'язаних зі стрімким зростанням споживчого кредитування, та готовність до вжиття макропруденційних заходів для його стримування. На думку НБУ на сьогодні споживче кредитування не створює ризиків для системи загалом, тому найближчим часом НБУ не буде впроваджувати жодних обмежень. Тим не менше, НБУ вбачає, що окремі банки недостатньо консервативно оцінюють ризики за кредитами фізичним особам та формують під них резерви. З такими банками будуть проводитися консультації та перевірка коректності оцінки кредитних ризиків. НБУ також наголошує на необхідності дотримуватися рекомендацій про споживче кредитування, викладених у [Звіті про фінансову стабільність](#) за грудень 2017 року.

Корпоративні кредити практично незмінні

Чисті корпоративні кредити залишилися практично незмінними р/р⁷, як гривневі (-0.4% р/р), так і валютні (-0.3% р/р) у доларовому еквіваленті). При цьому зростання валових кредитів якісним позичальникам (які не допустили дефолту у попередні періоди) у платоспроможних банках було досить динамічним – гривневі зросли на 26% р/р⁸, валютні у доларовому еквіваленті – на 20.8% р/р.

Динаміка чистих кредитів суб'єктам господарювання

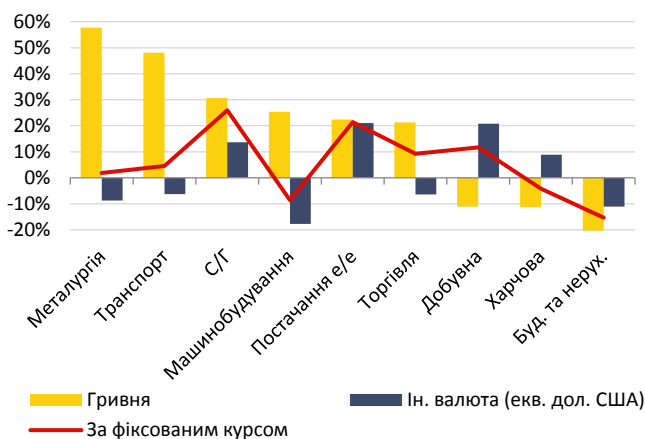


У банках, платоспроможних на 01.04.18.

Джерело: НБУ

Кредити більшості галузям зросли. У металургії тривали реструктуризації, які зменшили валютну частку портфеля та забезпечили зростання гривневої. У транспорті кредити зросли значною мірою за рахунок залучень державними підприємствами та підприємствами транспортно-складського обслуговування. У сільському господарстві зростали обсяги кредитування та відбулося декілька помітних реструктуризацій. Проте падіння кредитування машинобудування, будівництва та нерухомості стримало загальне зростання портфелю.

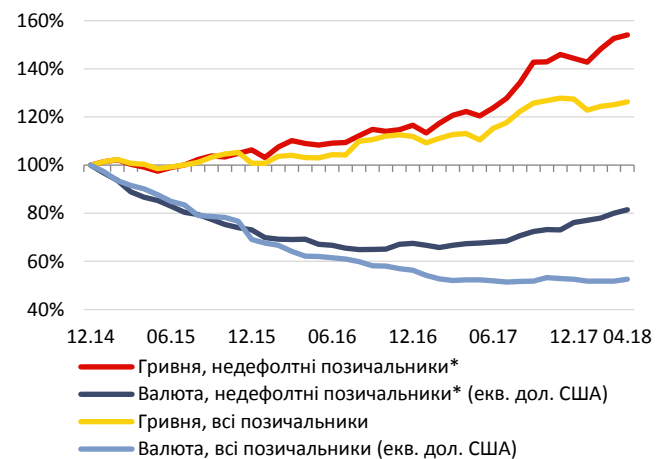
Чисті кредити суб'єктам господарювання, зміна р/р станом на 01.05.18



У банках, платоспроможних на 01.04.18, крім Приватбанку.

Джерело: НБУ

Чисті кредити суб'єктам господарювання (без Приватбанку), 2015=100%

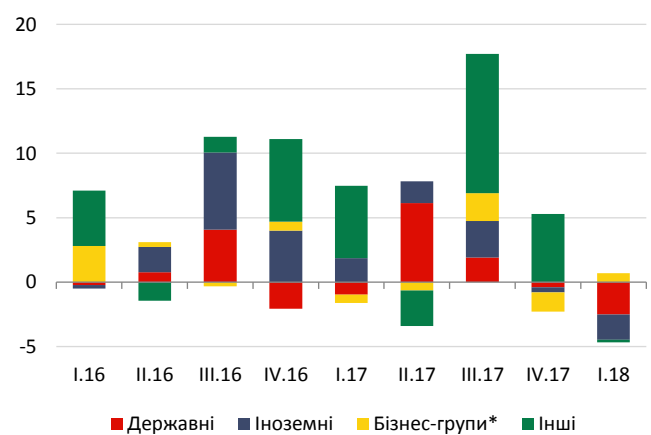


У банках, платоспроможних на 01.04.18.

* Кредити підприємствам, що не допускали дефолтів у 2014–2017 роках.

Джерело: НБУ

Зміна заборгованості за чистими гривневими кредитами в розрізі груп боржників – нефінансових корпорацій, млрд грн



У банках, платоспроможних на 01.04.18, крім Приватбанку.

* Топ-40 бізнес-груп.

Джерело: НБУ

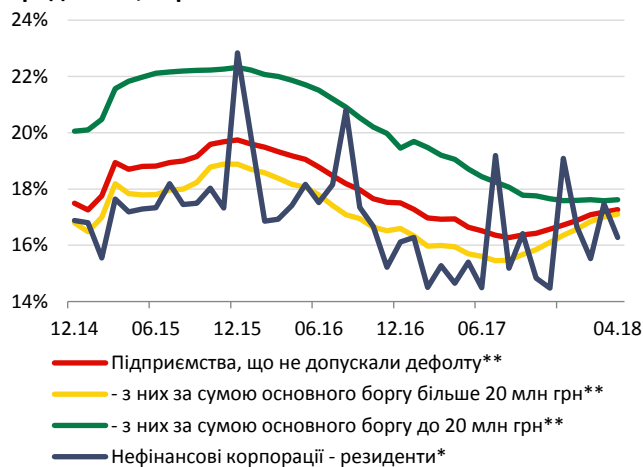
⁷ У банках, платоспроможних на 01.04.18.

⁸ До кінця розділу аналіз побудований на даних за винятком Приватбанку.

Внаслідок повільного відновлення економіки та зростання вартості кредитів попит корпорацій на кредити, за [даними опитування банків](#), у I кварталі 2018 року в цілому скоротився. Втім, насамперед це стосувалося великих підприємств. Натомість для МСП ставки знижуються, а попит на такі кредити залишається стабільно високим. Кредитування МСП в цілому є менш ризикованим за рахунок нижчої концентрації та кращої якості позичальників та забезпечення. В результаті зацікавленості банків у кредитуванні сегменту МСБ, ставки за їхніми кредитами скорочувалися попри загальний тренд зростання ставок у другому півріччі 2017 року – I кварталі 2018 року.

У квітні вартість гривневих кредитів позичальникам, що не мали дефолту перебувала на рівні 17% річних, а диференціал між ставками за кредитами залежно від їх розміру суттєво скоротився. З жовтня 2017 року НБУ запровадив звітність за кредитами в розрізі розміру позичальника⁹. Вона свідчить про значну кількість позичальників, необтяжених валютними кредитами.

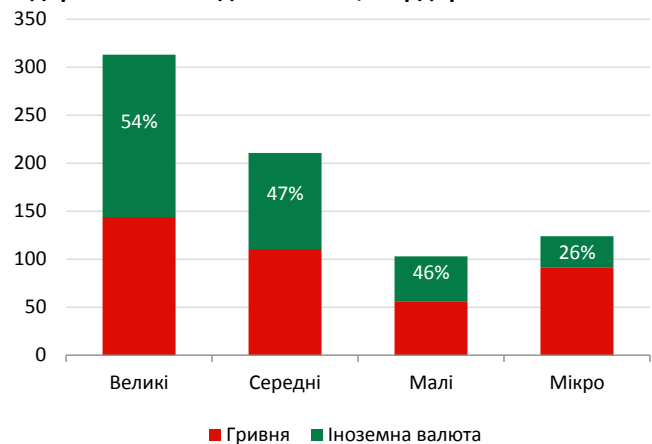
Середньозважені відсоткові ставки за гривневими кредитами, % річних



* Дані грошово-кредитної та фінансової статистики.
 ** Кредити понад 2 млн грн, за виключенням Приватбанку, у підприємствах, що у 2014 – 2017 роках не допускали дефолту за банківськими кредитами.

Джерело: НБУ

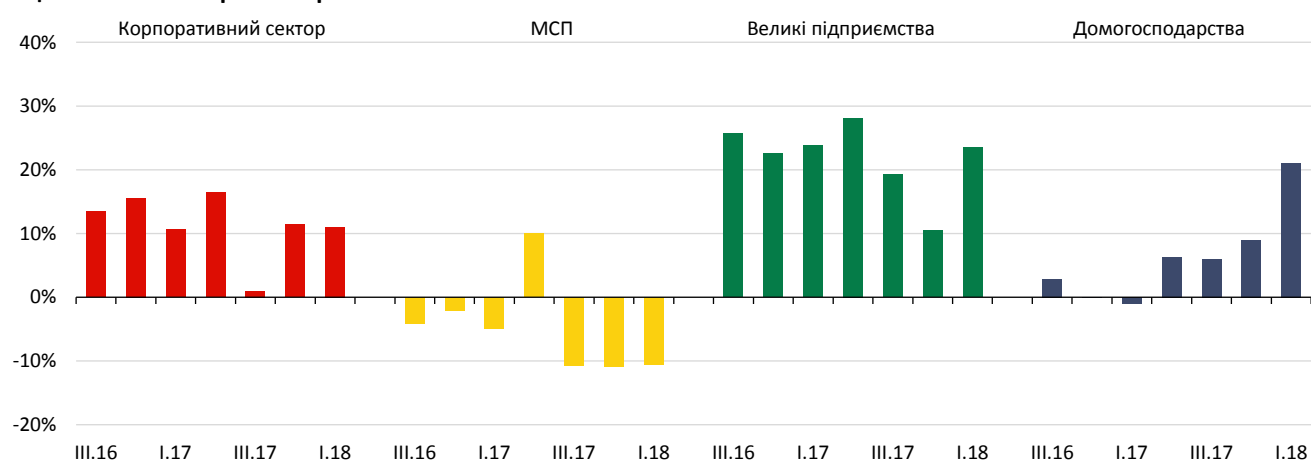
Кредити нефінансовим корпораціям за розміром підприємств та видами валют, млрд грн



Джерело: НБУ

За результатами опитування кредитних менеджерів найперспективнішими позичальниками є малі та середні підприємства. Також, на думку банкірів, боргове навантаження на МСП є значно помірнішим, ніж великих підприємств.

Оцінка поточного рівня боргового навантаження*



* Баланс відповідей. Вище значення балансу відповідей відповідає вищій оцінці закредитованості. Позитивне значення свідчить про високий рівень закредитованості, від'ємне – про її низький рівень.

Джерело: Опитування про умови кредитування

⁹ Розподіл здійснюється за сегментами залежно від кількості працюючих та доходів від будь-якої діяльності за рік (стаття 55 Господарського кодексу України). Суб'єкт великого підприємництва: дохід більше 50 млн євро, кількість працюючих більше 250 осіб. Суб'єкт середнього підприємництва: до 50 млн євро та до 250 осіб відповідно. Суб'єкт малого підприємництва до 10 млн євро до 50 осіб відповідно. Суб'єкт мікропідприємництва: до 500 тис. євро та до 10 осіб працюючих.

ВСТАВКА: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ РИНКУ СПОЖИВЧОГО КРЕДИТУВАННЯ

З червня 2017 року почав діяти Закон України № 1734-19 “Про споживче кредитування” (далі – Закон). Його було прийнято в листопаді 2016 року, щоб захистити права споживачів та підвищити довіру між ними й фінансовими установами. Протягом 2017 року та I кварталу 2018 року споживче кредитування жваво відновлювалося в Україні. Зараз можна проаналізувати, чи добре працює Закон у таких умовах, як він впливає на ринок кредитування й чи поліпшує ставлення фінансових установ до споживачів. З цією метою проект USAID “Трансформація фінансового сектору” організував відповідні дослідження разом із “GFK Ukraine”. Першу хвилю дослідження провели ще до введення в дію Закону. Другу – у грудні 2017 – лютому 2018 років. Головним її завданням було визначити, чи дотримуються фінансові установи норм Закону через півроку після його запровадження. Основні висновки такі: розбіжності між нормами Закону та практикою його застосування вкорінені та глибокі, але порівняно з результатами першої хвилі дослідження ситуація поліпшується.

Друга хвиля дослідження складалася з таких частин:

- кабінетне дослідження реклами. Проаналізовано 415 рекламних матеріалів;
- mystery shopping (візити методом “таємного покупця”)¹⁰. Проведено 20 консультацій, що завершилися укладенням договору про споживчий кредит, та 147 таких, після яких подібні договори не уклали;
- кабінетне дослідження договорів. Перевірено їх зміст, відповідність переддоговірній інформації та законодавству України;
- кабінетне порівняння практики кредитування банків та небанківських фінансових установ (НБФУ). Більшість кредитів, виданих НБФУ, не підпадають під дію Закону (строк менше одного місяця або сума менше однієї мінімальної заробітної плати).

Також заплановано проведення третьої заключної хвилі дослідження в червні 2018 року, тобто через рік після введення в дію Закону.

У рамках дослідження перевірено такі основні нововведення Закону:

- Протидія рекламі, що вводить в оману. Забороняється реклама безпроцентних та “кредитів усім”, є вимога зазначити реальну річну відсоткову ставку, якщо в рекламі є будь-які дані про витрати за кредитом.
- Надання кредитором інформації до і під час укладення договору. Запроваджується обов’язковий паспорт споживчого кредиту, який відповідає договору.
- Обов’язкове оцінювання кредитоспроможності позичальника.
- Протидія незаконним умовам договорів. Забороняється односторонньо змінювати умови кредитного договору або висувати вимоги укласти договір страхування з конкретною компанією.
- Обмежена відповідальність позичальника. Уводяться обмеження на суму пені та штрафів.
- Право відмовитися від кредиту протягом 14 днів без пояснення причин для всіх кредитів, крім авто та іпотечних.
- Право достроково повертати кредити всіх видів.

Між прийнятим Законом та практикою його застосування виявлено такі розбіжності:

- Реклама безвідсоткових кредитів заборонена, але досі трапляється в 10% випадків. Відбулося навіть деяке погіршення ситуації порівняно з першою хвилею дослідження (8.8%).
- У рекламі не зазначають реальну відсоткову ставку. Консультант не надає або неправильно зазначає її усно в 76% випадків, не надає в письмовій формі – у 90%. Тільки два банки зазначили реальну річну ставку, в інших випадках вона в рази занижена. Аналогічна ситуація в НБФУ.
- Поширена практика нав’язувати страхові поліси, клієнт переважно не має можливості вибрати страхову компанію.
- Тільки у 22% випадків клієнтові надавали проект договору та у 15% – паспорт продукту.
- Часто консультанти неправильно інформують про можливість відмовитися від договору протягом 14 днів або достроково погасити кредит.

Під час візитів “таємних покупців” процедури не відповідали вимогам Закону на всіх етапах процесу кредитування:

- у 100% випадків страхування не можна було вибрати страхову компанію, клієнтові повідомляли, що є тільки одна опція;
- у 70% – зафіксовано відмінності між усною інформацією, яку надавав консультант, та письмовою інформацією в договорі чи паспорті продукту;
- у 44% спостережень виявлено істотні відмінності між договором та паспортом продукту;
- у 20% випадків працівники фінансової установи нав’язували додатковий кредитний ліміт;
- у 10% – позичальники були змушені платити додаткові комісії у разі дострокової виплати кредиту (відмові від договору).

¹⁰ Візити методом “таємного покупця” – спеціально навчені працівники компанії GFK Ukraine робили візити до фінансових установ (банків, кредитних спілок, фінансових компаній) як особи, які хочуть отримати кредит.

Водночас друга хвиля дослідження виявила ряд позитивних змін порівняно з першою:

- вартість кредиту зазначено в 28% реклами (26% під час першої хвилі);
- максимальний строк та максимальну суму кредиту наведено в 64.7% матеріалів (25.8%);
- реальну річну відсоткову ставку – у 18.1% (0%);
- надавали проекти договорів у 22% випадків (порівняно з 15%);
- право позичальника на дострокове повернення кредиту порушено в 38% спостережень (54%);
- право кредитодавця в односторонньому порядку змінювати умови договору передбачено в 44% ситуацій (58%);
- фінансова установа згідно з договором може самостійно визначати черговість погашення вимог у 23% випадків (38%);
- договорами передбачено розгляд спорів у третейському суді – у 23% (26%);
- кредитодавець передбачає в договорі своє право розкривати банківську таємницю та персональні дані боржника у 38% ситуацій (58%).

Отже, основні проблеми ринку споживчого кредитування не подолано, хоча статистика й поліпшилася. Для їх вирішення фахівці проекту “Трансформація фінансового сектору” запропонували низку рекомендацій, які поділяє Національний банк:

- банки мають створити “модельні договори”, які б відповідали законодавству України, та використовувати такі договори для перевірки своєї договірної бази;
- фінансові установи повинні підготувати секторальні кодекси поведінки працівників для того, щоб визначити правила споживчого кредитування;
- особливу увагу слід приділяти навчанню працівників банків, щоб надана клієнтам інформація була точнішою та відповідала законам України (тренінги, тестування, таємні покупці);
- регулятори (НБУ, Нацкомфінпослуг) мають отримати належні повноваження, щоб забезпечити виконання Закону. Тому потрібно ухвалити проект Закону № 2456-д “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення захисту прав споживачів фінансових послуг”, прийнятий в першому читанні. Він дає регуляторам відповідні інструменти, зокрема штрафи за ненадання інформації, що має бути надана до укладення договору;
- запровадити інститут фінансового омбудсмена як альтернативний та неупереджений канал розгляду спорів між споживачами та фінансовими установами. Для цього слід прийняти законопроект № 8055 “Про установа фінансового омбудсмена”, що очікує на перше читання.

КРЕДИТНІ РИЗИКИ

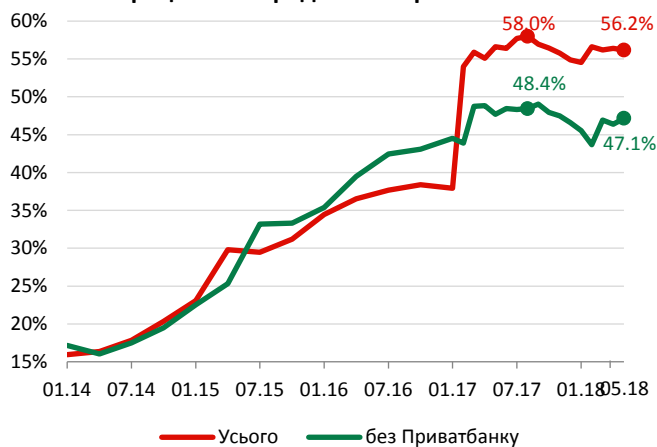
Частка непрацюючих кредитів продовжує зменшуватися, але вкрай низькими темпами. Загалом це означає, що переважна більшість NPL була видана недобросовісним позичальникам, які навряд чи відновлять їхнє обслуговування. За нинішньої судової практики банки не мають реальних інструментів захисту своїх прав. Український низький рівень покриття кредитів якісною заставою – також значна проблема для сектору, що стала фактором виникнення значних збитків від непрацюючих кредитів. В умовах низького рівня захисту прав кредиторів банки мають видавати кредити з якісним забезпеченням більшості позичальників.

Частка непрацюючих кредитів продовжує скорочуватися

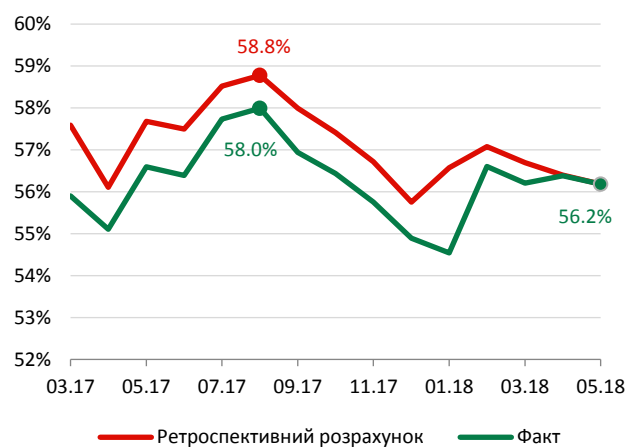
Частка непрацюючих кредитів досягла максимального значення в липні 2017 року та зменшилася протягом другого півріччя. Проте в січні 2018 року вона збільшилася на 2 в.п. Причина – статистичний ефект від зміни плану рахунків: частину нарахованих, але не сплачених процентних доходів перенесено на рахунки резервів. Зазначені зміни повинні забезпечити точнішу статистику рівня NPL. У підсумку обсяг загальних та непрацюючих активів одноразово зріс, а чисті активи не змінилися. Інший фактор тимчасового зростання NPL – зниження курсу гривні на початку року, що призвело до зростання валютної складової в кредитному портфелі, а вона має нижчу якість. Ретроспективний розрахунок частки непрацюючих кредитів на основі нового плану рахунків показує, що історичний максимум цього показника був би приблизно на 1 в.п. вищий – майже 59%.

Тенденція до поступового скорочення рівня NPL зберігається, хоча темп низький. Частка NPL зменшується переважно завдяки новому кредитуванню та зростанню загального кредитного портфеля. У грошовому вимірі обсяг непрацюючих кредитів майже не змінився та наприкінці квітня становив 629 млрд грн (еквівалент 24 млрд дол.)

Частка непрацюючих кредитів в Україні



Частка NPL*



* Для ретроспективного розрахунку припускається, що поточний план рахунків (підхід до обліку фінансових інструментів) діяв і раніше.

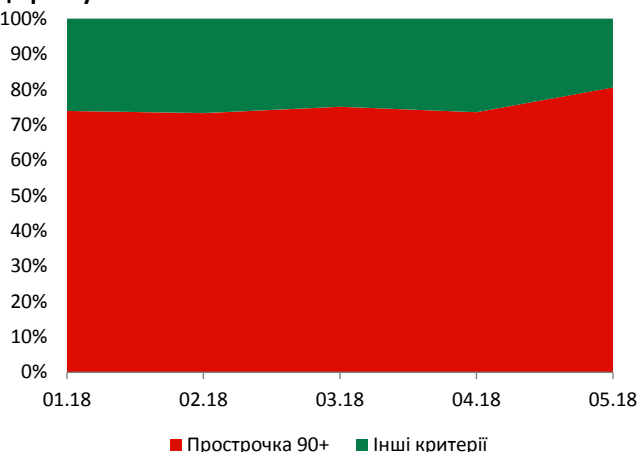
Джерело: МВФ (індикатори фінансової стійкості), НБУ

Джерело: НБУ

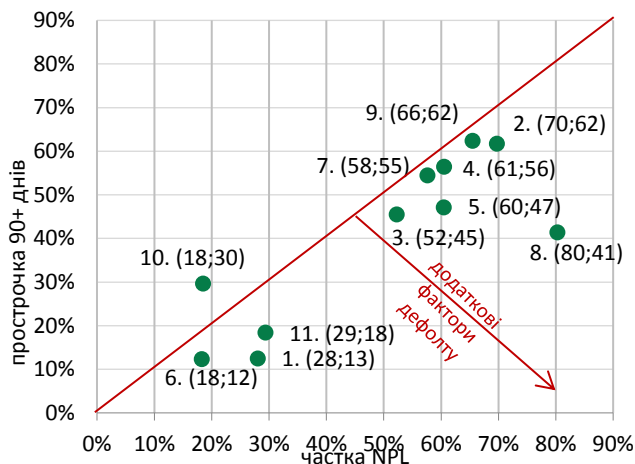
Прострочка на понад 90 днів – досі визначальний фактор дефолту

За критерієм прострочки на понад 90 днів визнано непрацюючими більше ніж 80% кредитів. Для більшості галузей майже всі NPL пов'язані з цим фактором. Лише для сільського господарства переважає додатковий фактор дефолту: сформований за ним резерв становить понад 50% непрацюючого боргу.

Структура непрацюючих кредитів за критеріями дефолту



Непрацюючі та прострочені на понад 90 днів кредити, на 01.05.2018



Позначення: 1.Сільське господарство; 2. Добувна промисловість; 3.Харчова промисловість; 4. Металургія та виробництво готових металевих виробів; 5. Машинобудування; 6. Постачання е/е, газу, води та поводження з відходами; 7. Інші види промисловості; 8. Будівництво та нерухомість; 9. Торгівля; 10.Транспорт та телекомунікації; 11. Інші ВЕД. В дужках рівні (NPL; 90+)%.

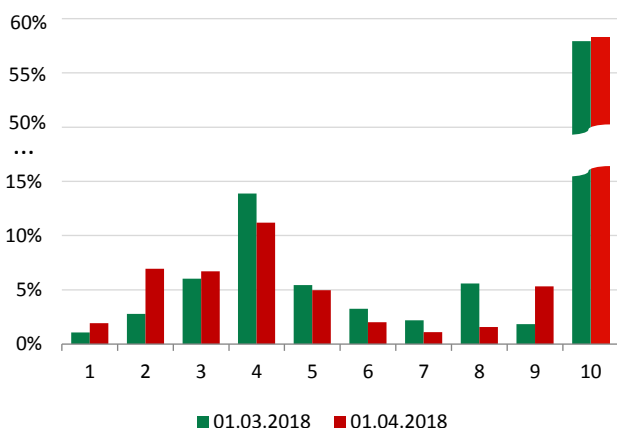
Джерело: НБУ

Джерело: НБУ

Якість працюючих кредитів підвищується

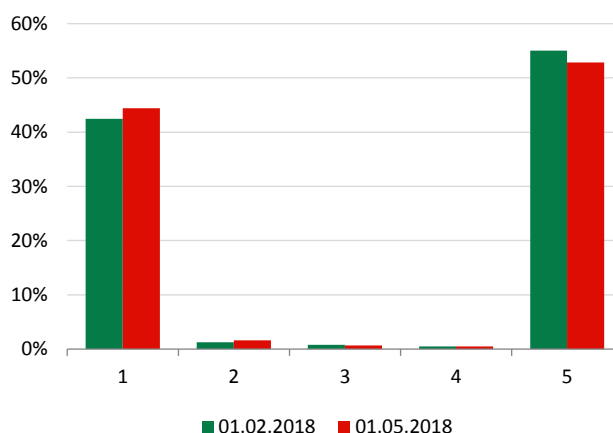
3 квітня 2018 року запроваджено оновлену модель оцінювання кредитного ризику позичальників – юридичних осіб (докладніше див. підрозділ “НБУ оновлює модель для оцінювання ймовірностей дефолту позичальників” на стор. 44 у випуску ЗФС за грудень 2017 року). Як і очікувалося, це призвело до зміщення розподілу кредитного портфеля за класами якості ліворуч, тобто в бік поліпшення. Частка кредитного портфеля у 1 – 5 класах зросла на 2.5 в.п. Водночас частина кредитного портфеля мігрувала з 8 до 9 класу, оскільки нова редакція Постанови № 351 передбачає, що для кредитів з ознаками високого кредитного ризику клас автоматично понижується до 9-го, а не 8-го як було раніше.

Розподіл кредитів суб’єктам господарювання за класами



Джерело: НБУ

Розподіл кредитів фізичним особам за класами



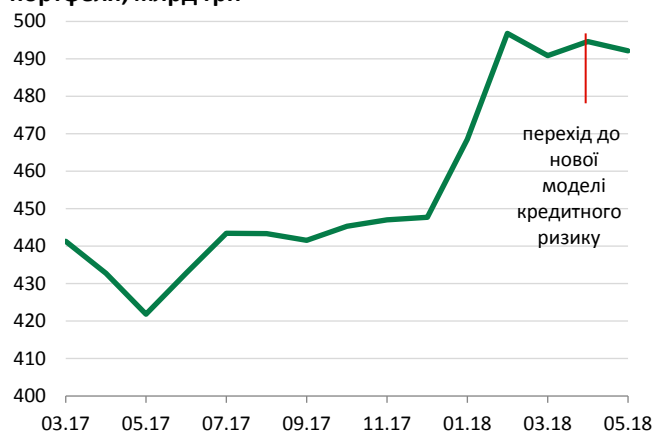
Джерело: НБУ

Крім оновленої скорингової моделі, яку банки зобов’язані використовувати, для визначення розміру кредитного ризику, було запропоновано нові криві дефолтів. Сумарний вплив нововведень на розмір кредитного ризику (пруденційних резервів) був незначний.

У кредитуванні фізичних осіб частка NPL поступово знижується завдяки новим кредитам. Ця тенденція зберігається протягом кількох кварталів. Водночас за останні місяці обсяг

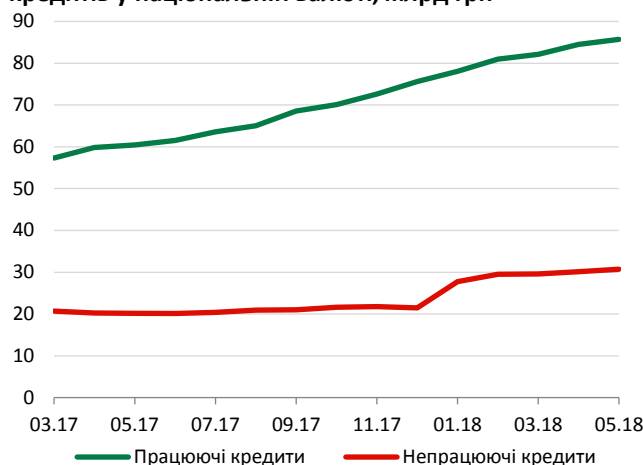
непрацюючих кредитів у грошовому вимірі почав помірно зростати, бо переходять у дефолт деякі кредити, видані вже після кризи.

Динаміка розміру кредитного ризику корпоративного портфеля, млрд грн



Джерело: НБУ

Динаміка¹¹ роздрібних працюючих та непрацюючих кредитів у національній валюті, млрд грн



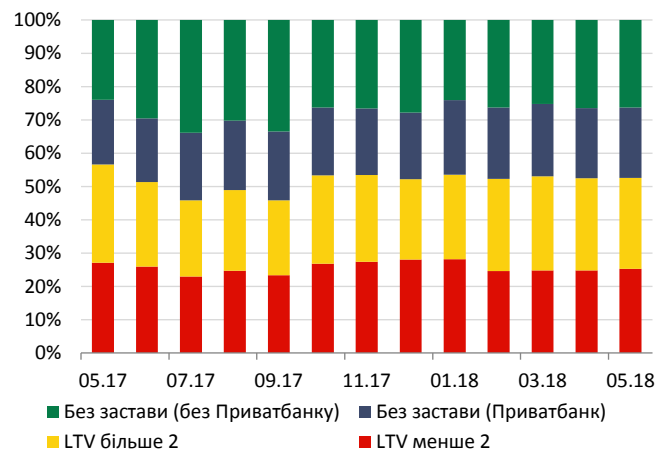
Джерело: НБУ

Рівень покриття корпоративних кредитів заставою надалі низький

Для корпоративного сегмента властиве кредитування без застави або з низьким рівнем LTV. Кредити без застави або з LTV понад 200%¹² становлять близько 47% та 27% корпоративного кредитного портфеля відповідно. Значна частка бланкових кредитів у секторі (21 в. п.) зумовлена ситуацією у Приватбанку, бо до його переходу в державну власність колишні акціонери трансформували старі кредити в нові беззаставні, видані неопераційним компаніям.

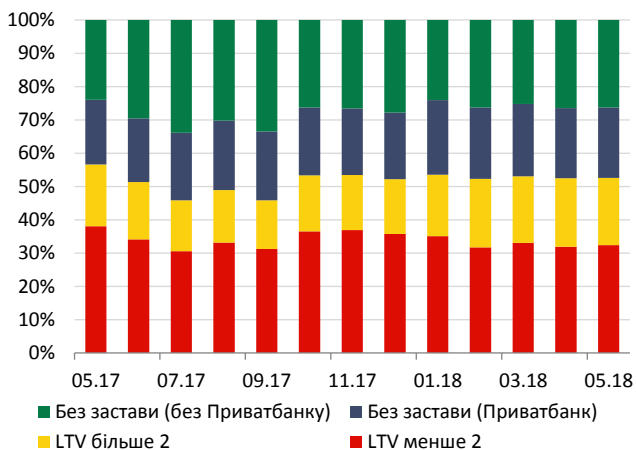
Частка кредитів з LTV, меншим, ніж 100%, становить менше 10% (23% без урахування коефіцієнта ліквідності) для загального портфеля та 21% (59% без урахування коефіцієнта ліквідності) – для працюючих кредитів. Це загрожує банкам утратами в разі дефолту позичальника та змушує їх визнавати суттєвий кредитний ризик (формувані пруденційні резерви).

Структура кредитного портфеля за LTV з урахуванням коефіцієнта ліквідності



Джерело: НБУ

Структура кредитного портфеля за LTV без урахування коефіцієнта ліквідності

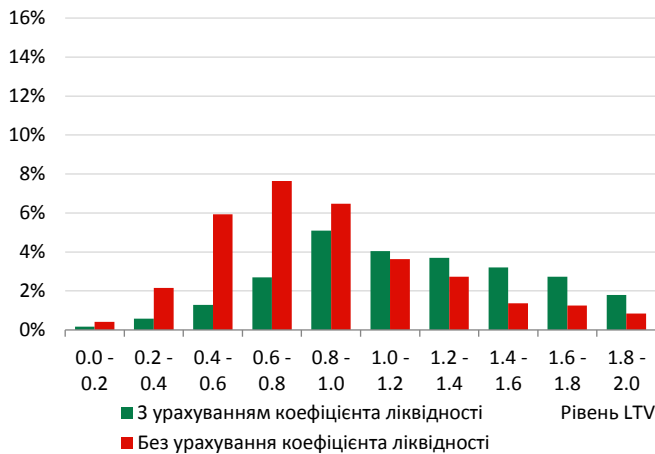


Джерело: НБУ

¹¹ Зростання обсягів кредитів у січні відбулось унаслідок зміни плану рахунків: частину нарахованих, але несплачених процентних доходів перенесено до рахунку резервів. Це насамперед відобразилося на непрацюючих кредитах, для яких рівень несплачених відсотків вищий.

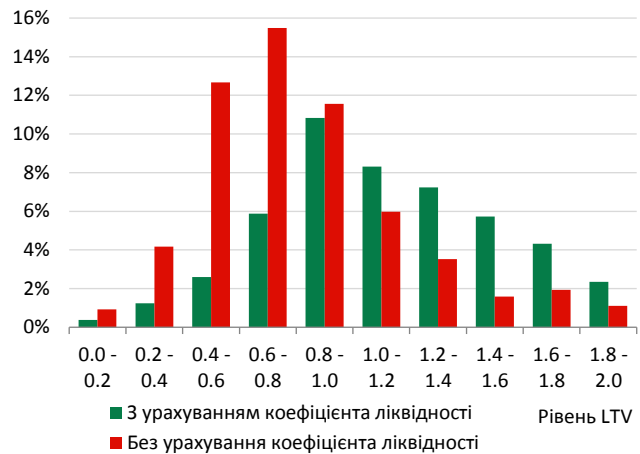
¹² Аналіз проводився для корпоративних позичальників з кредитами більше 2 млн грн, що становлять близько 98% від корпоративного портфеля банків. Усі оцінки застави наведено з урахуванням коефіцієнтів ліквідності, визначених Постановою № 351, якщо не зазначено інше.

Розподіл корпоративних кредитів за LTV у діапазоні від 0 до 2 на 01.05.2018



Джерело: НБУ

Розподіл працюючих корпоративних кредитів за LTV у діапазоні від 0 до 2 на 01.05.2018

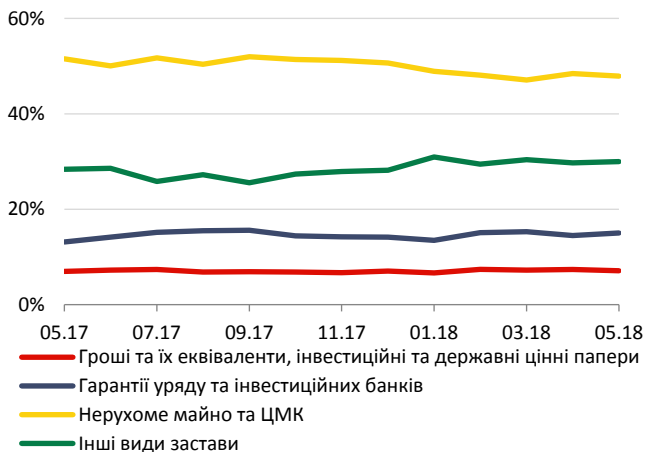


Джерело: НБУ

У структурі застави найбільша частка припадає на нерухоме майно, серед якого переважає нерухомість нежитлового фонду, крім земельних ділянок. Частка нерухомості поступово скорочується, натомість зростає частка інших видів застави, зокрема автотранспорту у результаті збільшення його вартості в заставі.

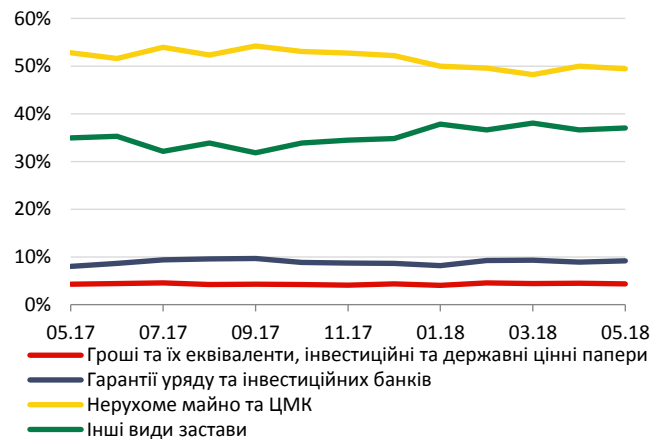
Найбільш ліквідна заставка – грошові кошти, ОВДП і цінні папери – становить незначну частку 7%. На гарантії уряду й установ із інвестиційним рейтингом припадає трохи більше – 15%. Однак обидві частки невеликі.

Структура застави за її групами з урахуванням коефіцієнта ліквідності



Джерело: НБУ

Структура застави за її групами без урахування коефіцієнта ліквідності



Джерело: НБУ

Низький рівень покриття кредитів заставою, яка була б прийнятною та відповідає вимогам НБУ, свідчить про наявність ризикових практик корпоративного кредитування без належного забезпечення. У разі дефолту банк часто не має достатніх важелів впливу, щоб змусити недобросовісних боржників відновити платіжну дисципліну. Якісне забезпечення має стати необхідною умовою кредитування, ураховуючи низький рівень захисту прав кредиторів в Україні.

Вирішення проблеми захисту прав кредиторів просувається вкрай повільно

Незмінність рівня непрацюючих кредитів свідчить про незахищеність прав кредиторів. Прогрес у законодавчому посиленні їхнього захисту та поліпшення судової практики врегулювання проблемної заборгованості вкрай низький. Крім цього, багато банків докладають замало зусиль для реструктуризації та списання проблемних боргів. Ключові питання, що потребують швидкого вирішення:

- прийняття необхідних законів, що посилять захист прав кредиторів та створять передумови для запровадження вторинного ринку непрацюючих кредитів, – проект Закону про діяльність з управління заборгованістю та проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відновлення кредитування;
- погодження остаточних умов реструктуризації валютних іпотечних кредитів та зняття мораторію на стягнення забезпечення за такими кредитами;
- започаткування банками практики колективних реструктуризацій непрацюючих кредитів спільних позичальників через механізми комітетів кредиторів. Рівень співпраці та діалогу банків у процесі реструктуризації критично низький, що знижує сукупний ефект від переговорів із позичальниками;
- активніше використання механізму позасудової реструктуризації на основі Закону “Про фінансову реструктуризацію”;
- запровадження вимоги до банків урахувати під час оцінювання кредитних ризиків стан обслуговування кредитів позичальників в інших банках. Надалі НБУ планує зобов’язати фінустанови понижувати клас позичальників, що погано обслуговують кредити в інших банках. Створення кредитного реєстру дає такі можливості;
- прискорення очищення балансів банків від проблемних кредитів. До кінця 2018 року НБУ напрацює рекомендації до підходів до врегулювання непрацюючих кредитів. НБУ також постійно відстежує прогрес у роботі із проблемною заборгованістю в окремих банках.

ВСТАВКА: РЕЗУЛЬТАТИ ДРУГОГО ОПИТУВАННЯ БАНКІВ ПРО ОЧІКУВАНІ ЗБИТКИ ПІД ЧАС ПЕРЕХОДУ НА МСФЗ 9

У 2018 році банківська система перейшла на стандарт МСФЗ 9. Тепер банки мають формувати резерви за кредитами за принципом очікуваних збитків. У грудні 2017 року НБУ провів перше опитування¹³, щоб з'ясувати, як вони оцінюють можливі втрати за кредитами. Опитування проводилося серед 30 банків та стосувалося параметрів очікуваних збитків на горизонті 12 місяців для кредитів фізичних осіб, які відповідно до МСФЗ 9, знаходяться на першому етапі оцінки, тобто не зазнали суттєвого зростання кредитного ризику. Результати засвідчили, що на той момент значна частина опитаних банків перебувала ще на етапі побудови моделей, оцінки параметрів були неостаточними та суттєво відрізнялись за схожими кредитами, що продемонструвало необхідність подальшого моніторингу підходів до формування банками резервів.

Тому у квітні 2018 року НБУ провів розширене анкетування банків стосовно їхніх оцінок можливих утрат у разі дефолту боржників. Цього разу опитано всі банки системи про кредити і фізичним, і юридичним особам. Отримані відповіді дали змогу з'ясувати кількісні параметри визначення очікуваних збитків за кредитами на першому етапі (відповідно до МСФЗ 9) та отримати опис алгоритму розрахунку параметра PD на весь строк кредиту (lifetime PD). У I кварталі переважна більшість банків уже закінчила розроблення моделей. Аналіз результатів опитування показує, що оцінки параметрів у середньому незначно відрізняються від отриманих раніше, а їх розкид поміж банками досі залишається великим.

Період опитування: з 12.03.2018 до 16.04.2018.

Вибірка: Усі банки (отримано змістовну відповідь від 64 банків).

Мета опитування: отримати інформацію про підходи до групування кредитів, параметри та алгоритм визначення очікуваних збитків за кредитами фізичним та юридичним особам, що оцінюються на I та II етапах за МСФЗ 9.

Зміст запиту до банків:

- надати параметри PD та LGD або обсяги очікуваних збитків (EL) за портфелями кредитів фізичних осіб. Банкам запропоновані критерії групування кредитів – група продуктів та валюта, з можливістю додатково надати власні критерії групування, що визначають окремі портфелі;
- надати опис критеріїв, що визначають окремі портфелі за кредитами юридичних осіб, та відповідні параметри за ними (PD, LGD, або EL);
- надати опис алгоритму (формули) розрахунку ймовірності дефолту на строк дії кредиту (lifetime PD).

Основні результати: отримано відповідь 64 банків, з них 3 повідомили, що наразі не мають кінцевої версії моделі й не готові надати інформацію про параметри очікуваних збитків. 7 фінустанов визначають параметри за кредитами індивідуально через невелику кількість кредитів. Із 54 банків, що надали характеристики кредитних портфелів, 34 оцінили параметри статистично, 6 – експертно, 14 урахували обидва підходи.

Основні критерії, за якими банки групують портфелі фізичних осіб на I етапі:

- тип продуктів: іпотечні, автокредити, споживчі, карткові, кредити малому бізнесу, інші. Цей критерій використали 47 банків;
- валюта кредиту (національна/іноземна). Його використали 32 фінустанови.

Крім основних, визначених вище критеріїв, банки групують кредити за наявністю й терміном прострочення, регіоном (Крим, зона проведення АТО, інші регіони України), рейтингом позичальника, наявністю забезпечення та рівнем LTV, розміром кредиту тощо.

Зведені результати опитування банків (за портфелями кредитів фізичним особам)

| | Імовірність (12-місяча) дефолту (PD), % | | | | | Утрати в разі дефолту (LGD), % | | | | | Рівень очікуваних збитків (EL), %** | | | | |
|------------------|---|--------|--------|------|-------|--------------------------------|--------|--------|-------|--------|-------------------------------------|--------|--------|------|-------|
| | 2017 | | 2018* | | 2018 | 2017 | | 2018* | | 2018 | 2017 | | 2018* | | 2018 |
| | серед. | серед. | серед. | мін. | макс. | серед. | серед. | серед. | мін. | макс. | серед. | серед. | серед. | мін. | макс. |
| Споживчі кредити | 5.1% | 6.0% | 7.5% | 0.0% | 41.9% | 81.2% | 75.9% | 76.7% | 0.0% | 100.0% | 2.6% | 4.6% | 5.7% | 0.0% | 41.9% |
| Автокредити | 9.5% | 3.2% | 3.6% | 0.2% | 14.9% | 47.8% | 61.8% | 59.1% | 11.4% | 100.0% | 2.2% | 2.0% | 1.8% | 0.1% | 7.8% |
| Іпотечні кредити | 5.1% | 3.6% | 6.4% | 0.0% | 38.9% | 51.9% | 58.0% | 55.5% | 1.0% | 100.0% | 6.1% | 5.4% | 4.7% | 0.1% | 61.0% |
| Малий бізнес | 6.3% | 17.3% | 5.4% | 0.1% | 35.3% | 59.3% | 54.0% | 54.5% | 0.0% | 100.0% | 3.0% | 3.8% | 2.7% | 0.0% | 18.2% |
| Карткові кредити | - | 5.0% | 5.7% | 0.1% | 33.0% | - | 81.2% | 79.5% | 1.0% | 100.0% | - | 3.6% | 4.2% | 0.0% | 24.9% |
| Інші | - | 3.6% | 4.9% | 0.0% | 15.0% | - | 87.5% | 82.2% | 59.0% | 100.0% | - | 3.2% | 3.4% | 0.0% | 13.7% |

* Указано значення за вибіркою банків, що брали участь в опитуванні 2017 року.

** Рівень очікуваних збитків у таблиці не дорівнює добутку відповідних PD та LGD, оскільки банки надавали деякі оцінки без розбивки на PD та LGD, також максимальні/мінімальні оцінки значень PD та LGD можуть бути надані різними банками.

Порівняно з результатами першого опитування середні значення очікуваних збитків зросли за портфелями споживчих кредитів і незначно знизилися або майже не змінилися за всіма іншими групами продуктів. Зростання значення

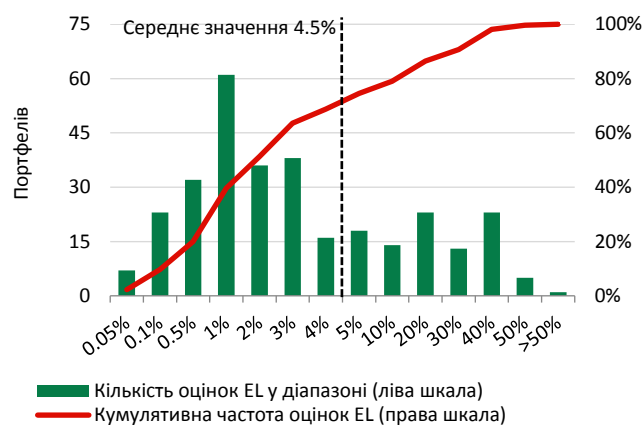
¹³ Результати першого опитування описано у [Звіті про фінансову стабільність](#) за грудень 2017 року.

очікуваних збитків спостерігається переважно через зміну параметра PD. Розкид параметрів поміж банками, які брали участь в обох опитуваннях, майже не змінився. По системі всі оцінки значно варіюються. Для прострочених кредитів оцінка очікуваних збитків в середньому на 30 в. п. вища, ніж за кредитами без прострочення (найменша різниця між оцінками автокредитів – 8.8 в. п.)

Основні критерії, за якими банки групують портфелі юридичних осіб на I етапі:

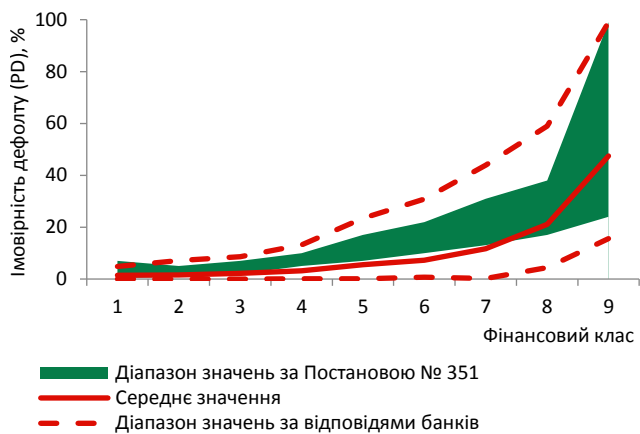
- клас (рейтинг) позичальника згідно з Постановою № 351. Цей параметр використали в моделях 10 банків;
 - валюта кредиту (національна/іноземна). Його використали 6 фінустанов;
- Інші критерії, що їх використали банки для групування кредитів: вид економічної діяльності, розмір підприємства, наявність та термін прострочення, регіон (Крим, зона проведення АТО, інші регіони України), рейтинг позичальника за внутрішньою моделлю банку тощо.

Розподіл очікуваних збитків (EL) за кредитами юридичних осіб на I етапі в розрізі портфелів



Джерело: НБУ

Оцінки ймовірності дефолту в разі поділу кредитів юридичних осіб на портфелі за фінансовими класами



Джерело: НБУ

Практика групування кредитів юридичним особам для оцінювання параметрів очікуваних збитків суттєво відрізняється поміж банками: наразі можна виділити 718 різних портфелів. Часто групування відбувається на підставі фінансових класів, визначених згідно з Постановою № 351 (137 портфелів). Однак оцінки ймовірності дефолту для резервування за МСФЗ 9 у середньому менші за нижні границі діапазонів PD для визначення кредитного ризику, а розкид цих оцінок суттєво більший за розмір відповідних діапазонів. Очікувані збитки в середньому по системі оцінено на рівні 4.5%, що є добутком ймовірності дефолту 9% та втрат в разі дефолту 48%.

З 57 банків, що надали відповідь на питання про алгоритм розрахунку ймовірності дефолту на строк дії кредиту (lifetime PD), відповіді тільки 44 містять коректне розкриття процедури. Найчастіше використовують матриці міграції (18 фінустанов), також застосовують формули простої кумулятивної ймовірності дефолту (9), моделі регресійної залежності ймовірності дефолту від макропоказників (12) та коригуючі коефіцієнти (5). Банки майже не розробляють комбіновані алгоритми, що дають змогу розрахувати кумулятивну ймовірність дефолту в разі різних припущень стосовно зміни макроекономічних параметрів у майбутньому, або ж надають тільки загальний опис таких алгоритмів. Трапляється помилкове використання діапазонів PD для фінансових класів відповідно до Постанови № 351: їх не можна вважати апроксимацією PD на строк дії кредиту, оскільки вони розраховані для горизонту 12 місяців.

Основні висновки:

- у банках досі існує суттєвий розкид оцінок PD та LGD, відтак і очікуваних збитків для аналогічних портфелів кредитів. Тому НБУ очікує від фінустанов удосконалення моделей, щоб збіжність параметрів стала вищою;
- банки, що брали участь у першому опитуванні, дещо підвищили оцінки значень параметрів очікуваних збитків за кредитами фізичним особам після доопрацювання моделей;
- у частини банків бракує інформації, щоб визначити очікувані збитки статистичними методами. Тому вони встановлюють значення експертно, насамперед це стосується параметра LGD. Ця проблема поширена у світовій практиці. Очікується, що її буде вирішено після того, як фінустанови зберуть необхідні статистичні дані;
- банки мають значні розбіжності в критеріях групування в портфелі кредитів юридичним особам, однак найбільші неузгодженості виникають через використання внутрішніх рейтингових систем;
- деякі фінустанови досі остаточно не затвердили підходи до визначення параметрів очікуваних збитків.

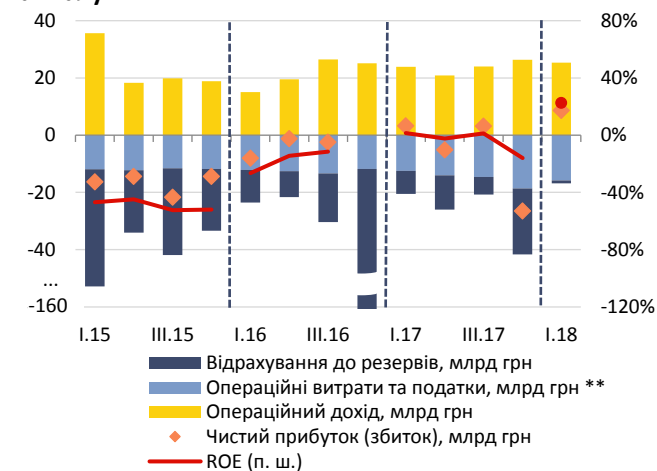
ФІНАНСОВІ РЕЗУЛЬТАТИ ТА КАПІТАЛ

У I кварталі 2018 року банківський сектор отримав високий прибуток завдяки суттєвому скороченню відрахувань у резерви. Він компенсував зниження власного капіталу, зумовлене переходом на МСФЗ 9. Операційний прибуток сектору скоротився: збільшення чистих процентних та комісійних доходів нівелювали зростання операційних витрат та від'ємний торговий результат. Очікується, що відрахування в резерви будуть низькі й надалі за відсутності значних шоків. Це збільшить рентабельність власного капіталу в секторі до понад 10% за 2018 рік.

Прибутковість банківського сектору зростає

У I кварталі 2018 року чистий прибуток банківського сектору зріс у 2.7 раза р/р і склав 8.7 млрд грн. Це сталося завдяки зниженню відрахувань у резерви, які склали лише 1.1 млрд грн – найнижче квартальне значення, починаючи з 2013 року.

Елементи фінансового результату* та рентабельність капіталу

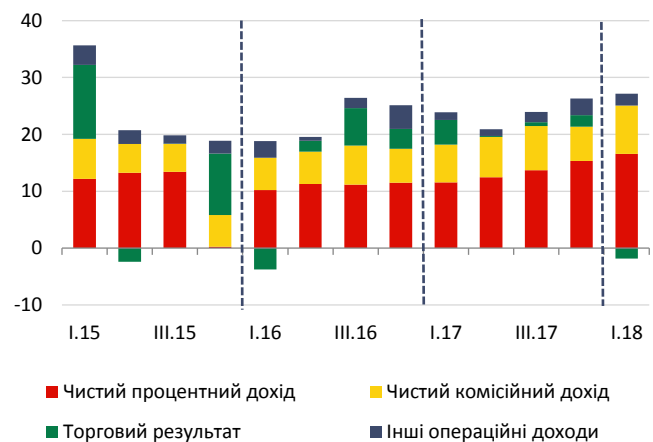


* Обсяги за квартал.

** У тому числі податок на прибуток.

Джерело: НБУ

Динаміка операційних доходів*, млрд грн



* У банках, платоспроможних на відповідну звітну дату.

Джерело: НБУ

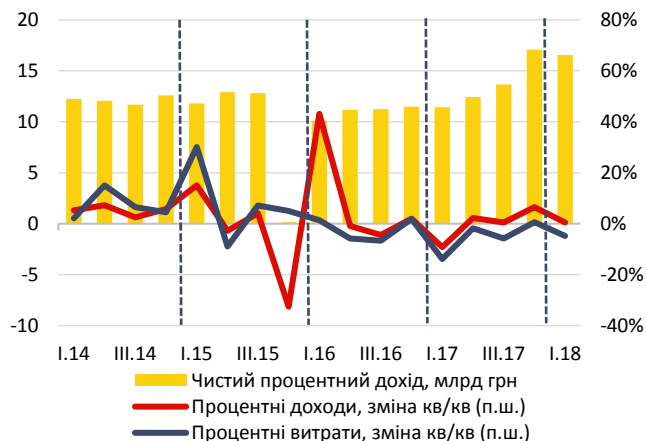
Операційний дохід сектору зріс на 6% р/р завдяки збільшенню чистого процентного та комісійного доходів. Але цей приріст знівельовано стрімким зростанням операційних витрат (+25.2% р/р), а також торговим результатом, що став від'ємним через переоцінку індексованих ОВДП у портфелі державних банків.

Чистий процентний та комісійний доходи стрімко зростають

Чистий процентний дохід сектору збільшився на 43% р/р. Основний фактор – суттєве зниження вартості фондування, передусім депозитів населення, за якими процентні витрати скоротилися на 17% р/р. Зростання доходів від кредитів фізичним особам та купонів за ОВДП компенсувало скорочення доходів від корпоративних кредитів.

За відношенням процентних витрат до доходів іноземні банки лідирують (32%) завдяки вкрай низькій вартості фондування, адже пропонують найнижчі на ринку депозитні ставки. Найвище відношення (71%) у держбанків (крім Приватбанку) – це єдина група, для якої за рік воно майже не змінилося. Для Приватбанку показник зменшився із 94% у I кварталі 2017 року до 52% у I кварталі цього року завдяки значному зниженню депозитних ставок.

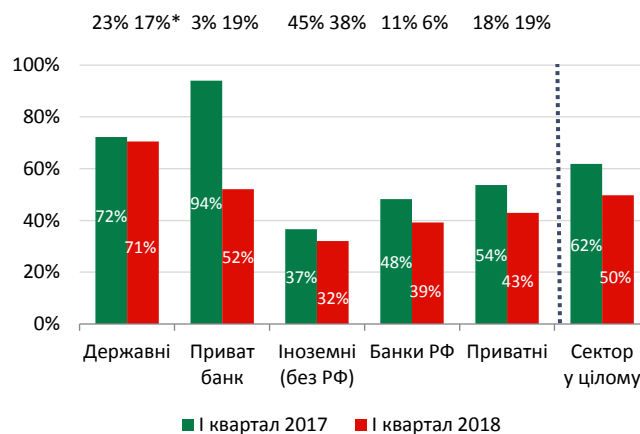
Динаміка процентних доходів та витрат*



* У банках, платоспроможних на 01.04.18; відсутність чистого процентного доходу у IV кв. 2015 та "стрибок" у IV кв. 2017 – ефекти переходу на нові стандарти МСФЗ та зміни обліку.

Джерело: НБУ

Відношення процентних витрат до процентних доходів



* Частка чистого процентного доходу групи у секторі; у банках, платоспроможних на 01.04.18.

Джерело: НБУ

Торік, як і в 2016 році, ряд банків мали суттєву різницю між нарахованими та фактично отриманими процентними доходами. Це частково зумовлено тим, що нарахування та фактичне отримання доходів не збігається в часі, передусім за ОВДП із купонами двічі на рік. Водночас за повний рік суттєвих розбіжностей бути не повинно, але вони існують і переважно є результатом некоректного відображення якості кредитного портфеля, коли банки нараховують відсотки на кредити, що не обслуговуються. Фінансові установи із суттєвою різницею між цими показниками повинні ретельніше відображати якість кредитного портфеля.

Відхилення фактично сплачених від нарахованих процентних доходів для найбільших 25 банків

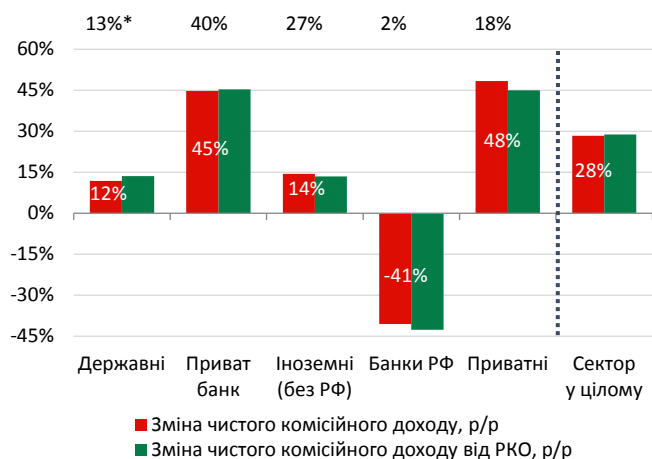


Джерело: фінансова звітність банків, розрахунки НБУ

У I кварталі 2018 року чисті комісійні доходи зросли на 28.3% р/р. Це зумовлено передусім зростанням попиту населення та бізнесу на банківські послуги, зокрема на нове кредитування, яке генерує й додаткові комісійні доходи. Збільшення безготівкових розрахунків сприяло розширенню обсягу операцій, із яких береться комісія. Також окремі великі банки підвищили тарифи за РКО.

Найбільшим був приріст чистих комісійних доходів у Приватбанку – на 45% р/р. Його частка в секторі за чистими комісійними доходами зросла на 4.2 в.п. р/р до 40.4%, що значно більше, ніж за чистими активами (19.8%) та відділеннями (23.5%).

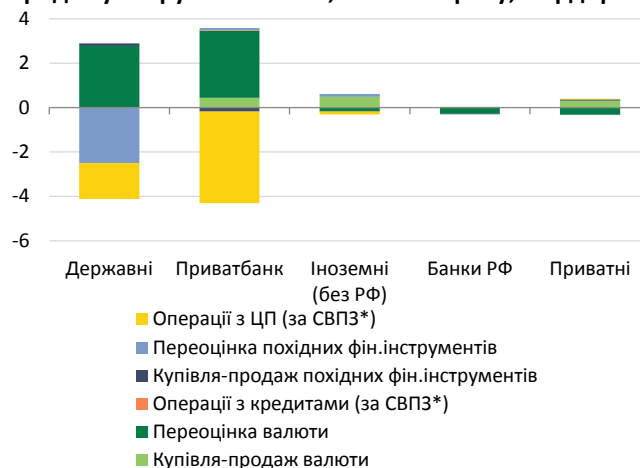
Зміна чистого комісійного доходу за групами банків у I кв. 2018 року, р/р



* Частка чистого комісійного доходу групи у секторі; у банках, платоспроможних на відповідну звітну дату.

Джерело: НБУ

Складові результату переоцінки та операцій купівлі-продажу за групами банків, I кв. 2018 року, млрд грн

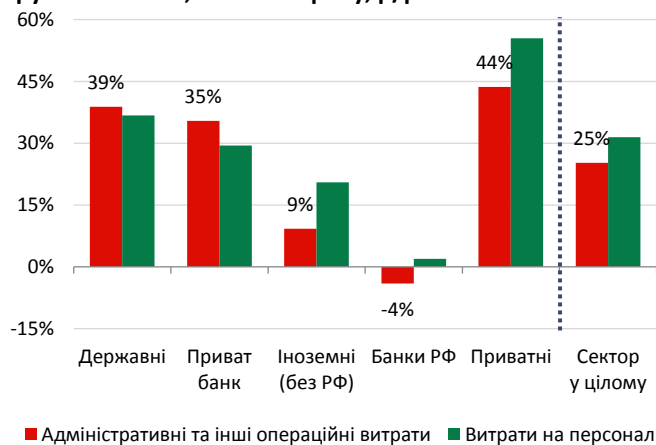


* За справедливою вартістю через прибутки/збитки.

Джерело: НБУ

Зростання чистих процентних та комісійних доходів частково нівелював від'ємний торговий дохід. Після переходу на МСФЗ 9 змінилися правила оцінювання похідних фінансових інструментів, зокрема індексованих облігацій. Помінялися й ключові економічні параметри моделей оцінювання (поточний та очікуваний обмінний курс, безризикові ставки в Україні та за кордоном), тож справедлива вартість знизилася на понад 8.1 млрд грн.

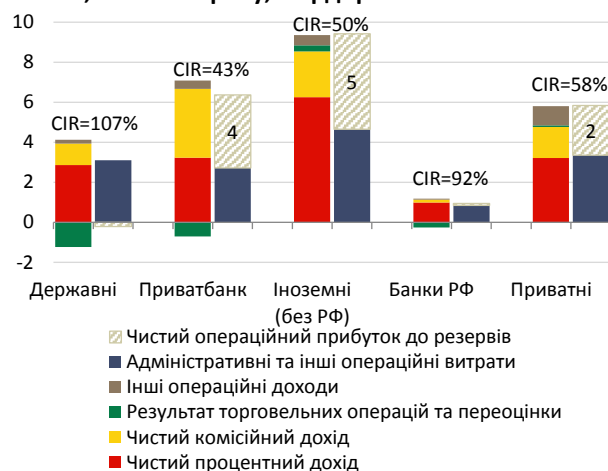
Зміна адміністративних та інших операційних витрат за групами банків, I кв. 2018 року, р/р



* У банках, платоспроможних на відповідну звітну дату.

Джерело: НБУ

Складові операційного доходу та витрат за групами банків, I кв. 2018 року, млрд грн



Джерело: НБУ

Розподіл операційної ефективності банків поляризувався

Чистий операційний прибуток сектору до формування резервів знизився на 13.3% р/р до 10.8 млрд грн. У I кварталі цього року середня операційна ефективність була гіршою, ніж торік: відношення операційних витрат до доходів (cost-to-income ratio, CIR) склало 57.9% проти 49%. 19 (із 82) фінансових установ отримали чистий операційний збиток до формування резервів проти 14 банків у I кварталі 2017 року (серед них один державний банк). Водночас коефіцієнт CIR менший за 50% мали банки, які сукупно займали 54% чистих активів сектору.

Відрахування до резервів знижуються

Резерви під очікуване знецінення кредитного портфеля зросли на 1.1 млрд грн у I кварталі. Відношення відрахувань у резерви до валового кредитного портфеля становило лише 0.5%. Це зумовлено тим, що кілька банків розформували резерви за реструктурованими кредитами, що їх знову почали обслуговувати позичальники. Якщо

макроекономічні очікування не зміняться, то у 2018 році обсяг відрахувань до резервів загалом по сектору, ймовірно, буде найнижчим за останнє десятиліття.

У I кварталі було 14 збиткових банків (проти 18 у 2017 році). Три з них мали невеликий операційний прибуток, але отримали збиток унаслідок формування резервів.

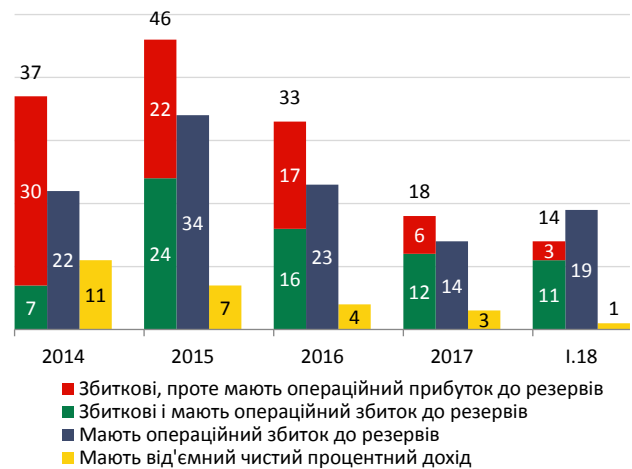
Відрахування до резервів



* Відрахування до резервів аннуалізовані.

Джерело: НБУ

Розподіл збиткових банків*



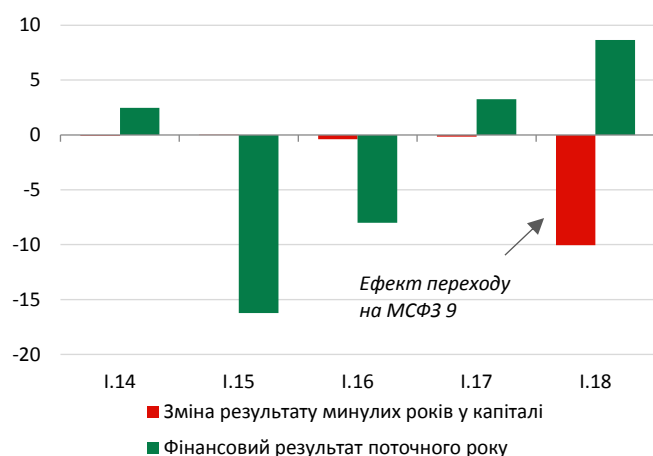
* У банках, платоспроможних на кінець кожного періоду; Операційно прибутковий банк – банк із операційним прибутком до відрахування в резерви.

Джерело: НБУ

Перехід на МСФЗ 9 вплинув на капітал банків несуттєво

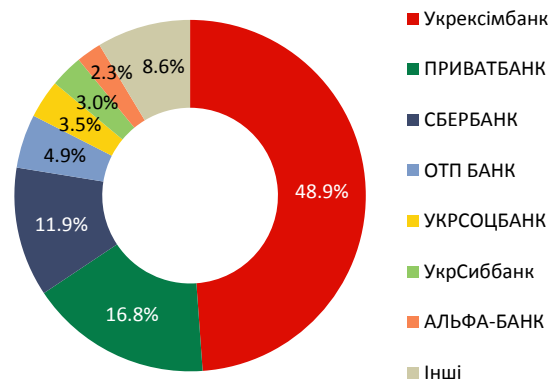
Негативний ефект для банківського сектору від запровадження МСФЗ 9 становив близько 10 млрд грн. Саме на таку суму від початку року зросли збитки банків минулих років. Її виникнення зумовили формування резервів під очікувані збитки за кредитами, що оцінюються на першому та другому етапах відповідно до правил МСФЗ, та доформування резервів за знеціненими кредитами (третій етап). Лівову частку цього ефекту майже повністю компенсував чистий прибуток за I квартал. Кілька банків остаточно запровадять МСФЗ 9 протягом II кварталу, тому оцінки впливу нового стандарту на фінансову звітність попередні та можуть бути суттєво відкориговані.

Вплив переходу на МСФЗ 9 на результат минулих років



Джерело: НБУ

Зниження чистого результату минулих років сектору від переходу на МСФЗ 9 для окремих банків

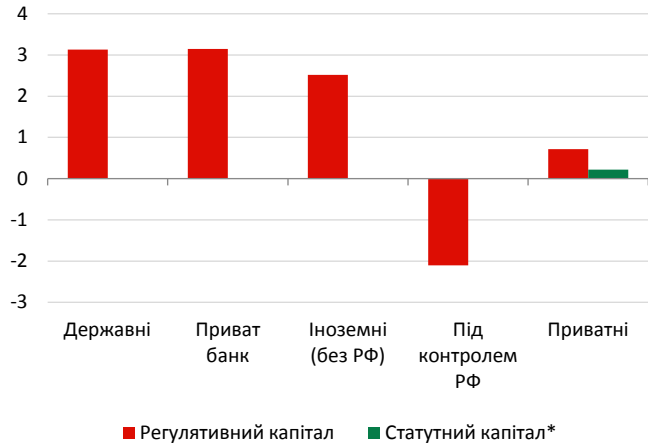


Джерело: НБУ

Банки мають достатній рівень капіталу

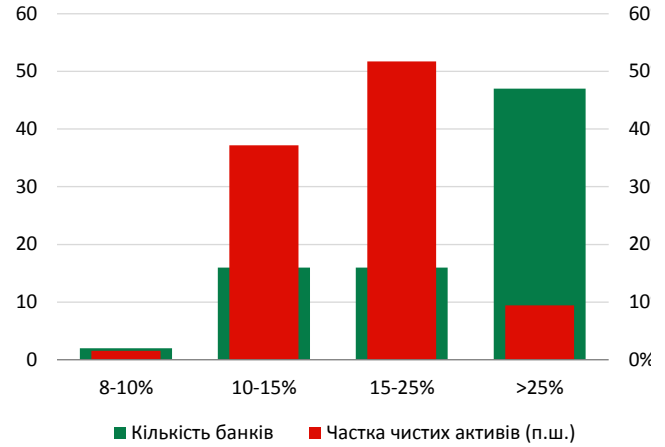
За I квартал регулятивний капітал сектору зріс на 7.6 млрд грн, або на 6.2%, за рахунок чистого прибутку. Внески до статутного капіталу склали 0.2 млрд грн. Достатність капіталу сектору в цілому перевищує мінімально необхідний обсяг. На кінець березня 63 банки із 82 мали показник адекватності капіталу понад 15%.

Зміна капіталу за групами банків за I кв. 2018 року, млрд грн



* Зареєстрований та незареєстрований статутний капітал.
Джерело: НБУ

Розподіл банків за рівнем адекватності капіталу (Н2) на 01.04.2018



Джерело: НБУ

ЗМІНИ РЕГУЛЯТОРНОГО СЕРЕДОВИЩА

У першому півріччі 2018 року вагомим змін у регуляторному середовищі було кілька. Верховна Рада України (далі – ВРУ) прийняла закон про створення і ведення Кредитного реєстру Національного банку України. З'явилися перші кроки в реформуванні корпоративного управління у банках завдяки посиленню ролі незалежних членів наглядових рад.

Створено централізований Кредитний реєстр

У лютому 2018 року прийнято Закон України “Про внесення змін до деяких законів України щодо створення та ведення Кредитного реєстру (КР) НБУ та вдосконалення процесів управління кредитними ризиками банків”. КР – це інформаційна система, яку створює та підтримує Національний банк. Вона дає змогу банкам отримати дані про обслуговування кредитів певним позичальником у інших банках. Закон визначає, що до КР передається інформація про кредитні операції, за якими заборгованість не менша, ніж 100 мінімальних зарплат. Банки отримують доступ до реєстру в режимі реального часу на безоплатній основі. НБУ визначив організаційно-правові засади функціонування КР, зокрема порядок надання банками та ФГВФО інформації та її видалення, отримання даних із КР банками, а також фізичними та юридичними особами, ведення реєстру запитів.

Запровадження КР створює для банків нові можливості оцінювати та постійно моніторити кредитні ризики. Це знижує ймовірність кредитування недобросовісних позичальників. НБУ зможе використати КР для регулярного калібрування коефіцієнтів PD та LGD, що їх мають використовувати банки для оцінки кредитного ризику. Також КР дає можливість ефективно моніторити концентрацію кредитних ризиків у системі.

Певний час інформація із КР матиме довідковий характер. Надалі НБУ зобов'яже банки враховувати її для визначення ймовірностей дефолту (PD). Банки будуть зобов'язані знижувати клас позичальника, якщо той незадовільно обслуговуватиме кредити в інших банках.

Удосконалено засади корпоративного управління в банках

На початку 2018 року набрав чинності Закон України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо спрощення ведення бізнесу та залучення інвестицій емітентами цінних паперів”, який став важливим кроком у реформуванні системи корпоративного управління зокрема у банківському секторі. Закон скасував норму про існування банків виключно у формі акціонерних товариств (АТ) публічного типу. Натомість банки отримали право самостійно визначати тип акціонерного товариства залежно від форми залучення капіталу. Водночас збережено вимоги до розкриття інформації, властиві для публічних АТ, та посилено вимоги до корпоративного управління в банках. Зокрема підвищено роль наглядової ради в управлінні банком шляхом визначення кола питань, що належать винятково до її компетенції та не можуть бути делеговані іншим органам банку (окрім передачі певного питання на розгляд загальних зборів за рішенням самої ради). Також збільшено мінімальну кількість незалежних директорів у раді банку (не менш як одна третина складу та не менше трьох осіб) та підвищено вимоги до їх незалежності.

Закон змінює підхід до оцінювання Національним банком професійної придатності керівників банку: замість жорстких формальних вимог до освіти та досвіду роботи запроваджено комплексну оцінку професійної придатності особи на основі її освіти, у тому числі додаткової професійної підготовки, та попереднього досвіду роботи, зокрема управлінського. Таке оцінювання проводитимуть, урахувавши бізнес-план та стратегію банку, а також сфери відповідальності керівника на конкретній посаді.

Запроваджено щорічне оцінювання стійкості банків

Національний банк запровадив процес щорічного оцінювання стійкості банків та банківської системи в цілому, яке проводитимуть станом на 1 січня кожного року, починаючи із 2018. Оцінювання передбачає три етапи:

- перевірку аудиторами якості активів банку та прийнятності забезпечення за кредитними операціями;
- екстраполяцію результатів першого етапу на портфель банку та оцінювання достатності капіталу;

- оцінювання регулятором достатності капіталу банку за результатами стрес-тестування, що базуватиметься на розроблених Національним банком моделях. Стрес-тестування проводитиметься за базовим і несприятливим макроекономічними сценаріями на трирічному горизонті.

I та II етапи оцінювання проходять усі платоспроможні банки. Перелік фінансових установ для III етапу визначатиме НБУ, урахувавши вплив кожного банку на стабільність банківської системи.

У 2018 році до III етапу потрапили 25 банків, які сукупно становлять понад 90% банківської системи за активами. Якщо за підсумками оцінювання показники достатності капіталу банку будуть нижчими, ніж вимагає НБУ, то такий банк буде зобов'язаний розробити програму капіталізації або план заходів для підтримки чи відновлення рівня капіталу. До кінця відповідного року результати оцінювання та виконання програм докапіталізації оприлюднюватимуться на сайті НБУ. Такий інструмент дасть змогу регулятору виявляти не лише поточні, але й потенційні ризики банків.

Вимоги до короткострокової ліквідності українських банків гармонізовано з нормами законодавства ЄС та рекомендацій Базельського комітету (Базель III)

У лютому цього року Національний банк затвердив новий пруденційний норматив для банків – коефіцієнт покриття ліквідністю (LCR). Він відповідає загальноприйнятим у світі підходам до визначення рівня ліквідності та зрозумілий для міжнародних інвесторів. У світі, зокрема в ЄС, мінімальне значення коефіцієнта LCR встановлено на рівні 100%. Щоб визначити період, необхідний для досягнення банками цього значення, НБУ проводитиме тестові розрахунки протягом 6 місяців, починаючи з червня 2018 року. Із грудня норматив стане обов'язковим до виконання та розраховуватиметься щоденно. Протягом певного часу нормативи ліквідності H4, H5 та H6 діятимуть паралельно з LCR. Більшість банків не повинні мати труднощів із дотриманням цього нормативу з огляду на наявний надлишок ліквідності в банківському секторі та високу дохідність державних цінних паперів, що входять до складу високоякісних ліквідних активів.

Розширено обсяг інформації про банки, обов'язкової для оприлюднення

Національний банк зобов'язав банки публікувати на власних веб-сторінках значення економічних (пруденційних) нормативів та складових регулятивного капіталу не пізніше 10 числа кожного місяця. Додатково фінансові установи також мають оприлюднювати інформацію про розподіл кредитів, наданих фізичним та юридичним особам, за класами боржника та оборотно-сальдовий баланс за звітний місяць. Таке розширення переліку публічних даних про фінансовий стан банків сприятиме збільшенню прозорості їхньої діяльності, що відповідає інтересам інвесторів, кредиторів, вкладників, інших клієнтів. Для зручності користувачів НБУ додатково централізовано оприлюднюватиме зведену інформацію на власній веб-сторінці.

Удосконалено підходи до оцінки кредитного ризику

Національний банк уточнив алгоритм розрахунку розміру кредитного ризику (пруденційних резервів):

- актуалізовано параметри логістичної моделі та діапазонів значень імовірності дефолту (PD), що їх банки застосовують для оцінювання фінансового стану боржників – юридичних осіб. При цьому, враховано оновлені дані фінансової звітності боржників – юридичних осіб та поточні економічні тенденції;
- встановлено вимогу до фінансових установ стосовно погодження внутрішніх положень про визначення коефіцієнтів PD Національним банком, щоб мати можливість встановлювати їх нижче за середнє значення в діапазоні для кожного класу боржників. Банки повинні будуть довести обґрунтованість власних підходів до розрахунку показників PD та підтвердити високу якість власної статистики, що її використовують при обчисленні PD;
- змінено правила врахування застави при розрахунку кредитного ризику (пруденційних резервів). Зокрема, вартість забезпечення за непрацюючими кредитами враховуватиметься повністю лише протягом двох років перебування кредиту у статусі дефолтного. Далі розпочнеться його поступова амортизація, а після чотирьох років перебування кредиту в дефолті вартість забезпечення не враховуватиметься. Також скасовано ретроспективний розрахунок тривалості дефолту за активами (відлік

тривалості дефолту за активами розпочинається з початку 2017 року, тобто з моменту запровадження Постанови № 351);

- визначено вимоги до суб'єктів оцінювальної діяльності, що можуть оцінювати забезпечення для розрахунку кредитного ризику.

Осучаснено порядок проведення операцій за акредитивами

З квітня 2018 року банки проводять операції за акредитивами в національній та іноземних валютах відповідно до міжнародних правил UCP 600. Новий порядок роботи з акредитивами передбачає зменшення кількості формальних інструкцій під час здійснення операцій, а також надає право банкам та їхнім клієнтам використовувати документи в електронному вигляді на всіх етапах операцій.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Щоб забезпечити фінансову стабільність, потрібна злагоджена робота всіх учасників фінансового ринку: Національного банку, банків, небанківських фінансових установ та регуляторів ринку, а також дієва підтримка органів державної влади. Національний банк пропонує державним органам і банкам свої рекомендації та оприлюднює власні завдання й наміри на найближчий час. Більшість рекомендацій із попередніх випусків Звіту також не втратили актуальності.

Рекомендації органам державної влади

Прискорити ухвалення законів, необхідних для підвищення ефективності роботи банківського сектору та фінансового ринку загалом:

“Про валюту” (№ 8152) – законопроект містить концептуально новий підхід до системи валютного регулювання та нагляду, що пришвидшить валютну лібералізацію та скасує неефективні норми чинного законодавства. Ухвалення закону дозволить створити для інвесторів зрозуміліші та сприятливіші умови діяльності та забезпечити вільний рух капіталу, про що Україна взяла на себе зобов’язання відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС;

“Про відновлення кредитування” (№ 6027-д) – законопроект посилить захист прав кредиторів. Зокрема удосконалив інструменти позасудового врегулювання, зменшить ухиляння від кредитних зобов’язань при успадкуванні майна позичальника, унеможливить відчуження предмету іпотеки без згоди банку-кредитора. Ухвалення закону дозволить банкам пом’якшити вимоги до потенційних позичальників, що сприятиме зниженню вартості кредитів;

“Про удосконалення функціонування фінансового сектору” (№ 8331) – законопроект запровадить незалежні професійні наглядові ради в державних банках та докорінно змінить принципи й механізми корпоративного управління в них, що сприятиме значному підвищенню їх конкурентоспроможності та ефективності, зробить їх привабливими для іноземних інвесторів під час приватизації. Також законопроект усуває законодавчі прогалини в організації готівкового обігу, повноваженнях ФГВФО у частині завершення процедури ліквідації банків та інші недоліки;

“Про консолідацію регулювання ринку фінансових послуг” (№ 2413а) – законопроект передбачає розподіл функцій Нацкомфінпослуг між НБУ та НКЦПФР. Це забезпечить ефективний нагляд одночасно за банківським сектором та ринком небанківських фінансових послуг, що сприятиме вищій якості регулювання фінансового ринку.

“Про банкрутство” (Кодекс України з процедур банкрутства, № 8060) – законопроект посилить захист прав кредиторів, підвищить рівень виконання контрактів та судових рішень, удосконалив процедури продажу майна боржника на аукціоні, урегулює механізм відновлення платоспроможності фізичних осіб, що опинилися в скрутному фінансовому становищі й потребують допомоги від держави;

“Про захист прав споживачів фінансових послуг” (№ 2456-д) – законопроект урегулює взаємодію фізичних осіб з банками та фінансовими компаніями за європейським зразком, зокрема в частині добросовісності реклами та розкриття інформації про фінансові послуги. Також законопроект визначить правила застосування електронних документів і дистанційних каналів обслуговування, сприятиме поширенню новітніх технологій під час надання фінансових послуг. Його запровадження посилить довіру споживачів фінансових послуг до банківської системи та створить умови для здорового кредитування населення;

Національний банк сподівається, що окрім цих документів, на розгляд ВРУ невдовзі буде подано такі законопроекти:

- “Про діяльність із управління заборгованістю” – створить нову категорію небанківських фінансових установ-компаній із управління заборгованістю та врегулює правове поле їхньої роботи;
- “Про окремі питання регулювання банківської діяльності” – удосконалив корпоративне управління в банках, зокрема посилить роль наглядових рад, розширить

повноваження НБУ у сфері банківського нагляду на консолідованій основі та сприятиме уточненню даних у частині ідентифікації пов'язаних із банком осіб.

Забезпечити повноцінне відновлення співпраці з МВФ

Протягом 2018 – 2020 років Україні буде необхідно рефінансувати суттєві обсяги зовнішнього державного боргу. Щоб зробити це на вигідних умовах, необхідно відновити співпрацю з МВФ та іншими офіційними кредиторами. ВРУ виконала одну із двох принципових вимог МВФ – ухвалила законопроект № 7440 “Про Вищий антикорупційний суд”, натомість залишається виконати ще одну вимогу – приведення тарифів на газ до ринкового рівня. Зволікання в проведенні структурних реформ створює високі ризики для фінансової стабільності та довгострокового економічного зростання в Україні.

Рекомендації банкам

Активізувати роботу з непрацюючими кредитами (NPL)

Окремі банки поступово вирішують проблему непрацюючих кредитів, реструктуризують їх, зокрема на основі Закону України “Про фінансову реструктуризацію”. Однак системний прогрес на сьогодні відсутній. Багато проблемних боржників не обслуговують кредити навіть після суттєвого покращення їх фінансового стану. Банки мають докласти додаткових зусиль у роботі з фінансово стійкими, але недобросовісними боржниками. Також слід активніше використовувати механізм позасудової добровільної фінансової реструктуризації, насамперед колективні дії з реструктуризації (комітети кредиторів, координаційні комітети). Національний банк вимагатиме від фінансових установ сформулювати та активно виконувати плани зі зниження рівня NPL. До кінця року НБУ підготує положення, що регламентуватиме роботу банків із проблемною заборгованістю.

Адекватно оцінювати кредитні ризики позичальників

У квітні Національний банк провів серед банків опитування про те, як вони оцінюють можливі втрати в разі дефолту боржників (детальніше у [вставці: Результати другого опитування банків про очікувані збитки під час переходу на МСФЗ 9](#)), яке показало, що фінансові установи зберігають значний розкид оцінок імовірності дефолту (PD) та втрат у разі дефолту (LGD) як параметрів розрахунку очікуваних збитків (EL) у відповідності до МСФЗ 9. Розкид оцінок особливо значний за групами споживчих та іпотечних кредитів. Частині банків бракує інформації, щоб визначити параметри EL статистичними методами, тому вони встановлюють значення експертно. Деякі фінансові установи досі не завершили формування підходів до визначення параметрів EL. НБУ, що в майбутньому банки вдосконалюватимуть свої моделі, а параметри очікуваних збитків зближатимуться.

Переглянути бізнес-моделі банкам, які показують стійкі збитки

Окремі фінустанови досі операційно збиткові, деякі з них – упродовж декількох років. Це свідчить про неефективність їхніх бізнес-моделей. Таким банкам слід якнайшвидше відновити прибуткову діяльність, насамперед, скоротивши операційні витрати, оптимізувавши роздрібну мережу, обмеживши винагороду топ-менеджменту. Підхід до нагляду на основі SREP передбачає, що банки без життєздатних бізнес-моделей перебуватимуть під посиленням наглядом. Національний банк пильно відстежуватиме виконання програм реструктуризації бізнесу таких банків.

Поліпшити управління непрофільними активами, набутими під час кризи, або пришвидшити їх продаж

У процесі стягнення забезпечення за непрацюючими кредитами банки отримали чимало заставного майна. В окремих із них обсяг інвестиційної нерухомості на балансі перевищує третину чистих активів. У більшості випадків ця нерухомість не приносить доходів, проте потребує значних витрат на управління та обслуговування. Тому банки мають очистити свої баланси від непрофільних активів, реалізувавши непрацюючу нерухомість або надавши її в лізинг на ринкових умовах.

Плани та наміри Національного банку

Запровадити новий інструмент капіталу з умовами списання/конверсії

НБУ планує запровадити новий інструмент капіталу – різновид субординованого боргу, що стане складовою основного капіталу. Умови його випуску полягатимуть у тому, що у разі зниження рівня адекватності основного капіталу нижче певного рівня цей інструмент підлягатиме списанню або конверсії в прості акції банку. Він відповідатиме критеріям належності до додаткового капіталу першого рівня згідно з Базелем III та європейським законодавством і враховуватиме норми законодавства України. Запровадження такої складової основного капіталу розширить можливості для докапіталізації банків та стане першим кроком до зміни структури регулятивного капіталу в напрямку до Базеля III та норм ЄС.

Запровадити систему управління ризиками в банках

З метою наближення стандартів ризик-менеджменту в українських банках до найкращих світових практик, Національний банк затвердив Положення про організацію системи управління ризиками в банках України та банківських групах. Воно змінює принципи управління ризиками в банківській діяльності та встановлює обов'язкові мінімальні вимоги до організації комплексної, адекватної та ефективної системи управління ризиками відповідно до Базельських рекомендацій. НБУ очікує, що до кінця поточного року банки проведуть певну підготовчу роботу, зокрема створять комітети ради банку з управління ризиками й підрозділи контролю за дотриманням норм (комплаєнс), забезпечать достатню чисельність персоналу, визначать повноваження та відповідальність осіб, залучених до системи управління ризиками. Національний банк надаватиме методологічну підтримку банкам та стежитиме за тим, щоб поетапно всі вимоги вищезазначеного положення були виконані.

Розпочати оцінювання внутрішніх положень банків про кредитний ризик

Незабаром НБУ буде здійснювати перевірку та погоджуватиме банкам їхні внутрішні методики визначення коефіцієнта ймовірності дефолту боржника (PD) для розрахунку кредитного ризику (пруденційних резервів). Щоб погодити методику з Національним банком, банк повинен скласти її коректно, а розрахунок PD має ґрунтуватися на його власному досвіді та статистиці внутрішніх операцій щонайменше за 5 останніх років. Банки з погодженою методикою матимуть право встановлювати коефіцієнт PD нижче середини діапазону, визначеного для кожного фінансового класу. Це повинно стимулювати фінансові установи до розробки власних ефективних методик оцінки кредитного ризику. Загалом заплановані зміни мають підвищити адекватність його оцінювання. А для банків, що не зможуть забезпечити належної якості, буде встановлено вищі вимоги до капіталу.

Оприлюднити результати щорічної оцінки стійкості банків

Національний банк планує оприлюднити інформацію про щорічну оцінку стійкості банків і банківської системи до 31 грудня звітного року. Вона міститиме не лише результати діагностики, а й дані про роботу, проведenu банком для вирішення проблем із капіталом, починаючи від завершення діагностики. Зокрема буде оприлюднено оцінки достатності капіталу за базовим та несприятливим сценаріями, обсяги впливу на потребу в капіталі всіх заходів із докапіталізації, а також заходів зі зниження кредитного ризику.

Удосконалити процедури реєстрації та ліцензування банків

У другому півріччі 2018 року Національний банк планує запровадити принципово нові підходи до реєстрації та ліцензування банків відповідно до законодавства ЄС та стандартів Базельського Комітету з банківського нагляду. Буде прийнято нове Положення про ліцензування банків, яке вдосконалисть підходи до оцінювання Національним банком ділової репутації керівників фінустанов та власників істотної участі в них. НБУ отримає можливість визнавати ділову репутацію відповідної особи небездоганною. Положення підвищить ефективність перевірки самостійності незалежних директорів банків та запровадить тестування їхніх знань про корпоративне управління. Планується, що Національний банк проводитиме комплексний аналіз фінансового стану набувача істотної участі в банку та його групи (з основним фокусом на кінцевого бенефіціара), застосовуючи професійне судження та орієнтований на ризик підхід. Також суттєві зміни торкнуться процесів видачі банківської ліцензії, реєстрації відокремлених підрозділів банків, погодження набуття/збільшення істотної участі в банку тощо.

ДОДАТКОВІ ТЕМАТИЧНІ МАТЕРІАЛИ

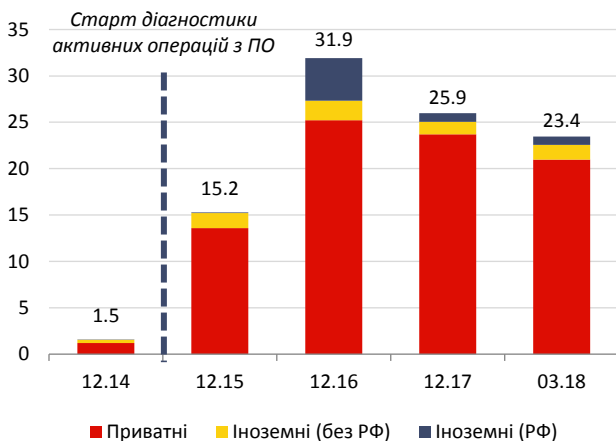
КРЕДИТУВАННЯ ПОВ'ЯЗАНИХ ОСІБ: НІКОЛИ ЗНОВУ

Кредитування пов'язаних осіб (ПО) було звичною практикою для українських банків протягом багатьох років¹⁴. У минулому законодавство та практика його застосування не давали змоги належно його виявляти та обмежувати, тож воно було масштабним і прихованим, та створювало значні ризики, що реалізувалися протягом минулої кризи. ПО, як правило, неопераційні компанії або підприємства із слабким фінансовим станом. Під час минулої кризи борги ПО швидко перетворилися на непрацюючі, ставши потужним джерелом тривалої нестабільності у фінансовому секторі, а також причиною значних втрат держави, звичайних клієнтів банків та економіки в цілому. На сьогодні проблема кредитування ПО вже не критична для системи, банки, що мають такі кредити, зменшують їх обсяги під посиленням контролем НБУ. Але НБУ надалі постійно відстежуватиме операції банків із пов'язаними особами та робитиме жорсткішими правила роботи фінансових установ із ПО.

Кредитування пов'язаних осіб було звичним та прихованим явищем

Протягом тривалого часу багато банків активно кредитували пов'язаних з ними осіб¹⁵. Це була звична й поширена практика, що тривала роками. Законодавство та норми НБУ на практиці не обмежували такі операції, адже визначали ПО винятково за формальними ознаками. Відтак кредити, за своєю суттю видані ПО, були неналежно відображені у звітності банків. Наслідок – на середину 2015 року обсяг кредитів ПО, визнаних усіма банками, становив лише 1.5 млрд грн.

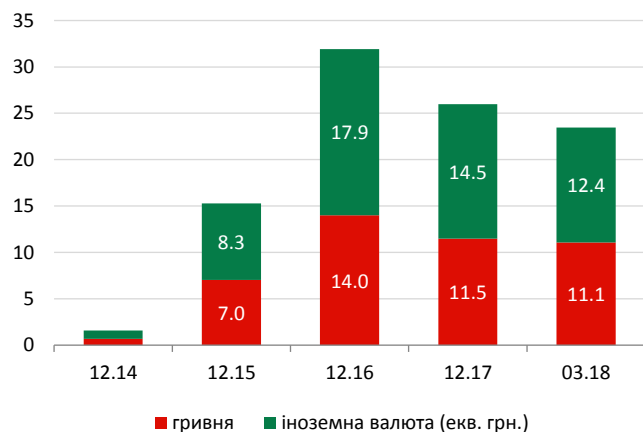
Валові кредити, надані пов'язаним з банками особам, млрд грн



У банках, платоспроможних на 01.04.18 (без державних банків та Приватбанку).

Джерело: НБУ

Валютна структура валових кредитів ПО, млрд грн



У банках, платоспроможних на 01.04.18 (без державних банків та Приватбанку).

Джерело: НБУ

На етапі економічного зростання кредитування ПО не створювало видимих проблем. Хоч його проводили на неринкових умовах, але ПО обслуговували свої зобов'язання, а самі банки формально виконували усі вимоги та нормативи. Однак кредитування ПО мало дуже великі приховані ризики, що проявилися згодом. Воно відволікало фінансові ресурси від ринкового бізнесу, який міг використати їх значно ефективніше, забезпечуючи банкові належні відсоткову ставку та рівень обслуговування зобов'язань, а економіці – більші стійкість і динаміку. Отримані кредити часто спрямовувалися на неефективні, ризиковані та зрештою нерентабельні вкладення, що створювало високі ризики для банків і всієї економіки.

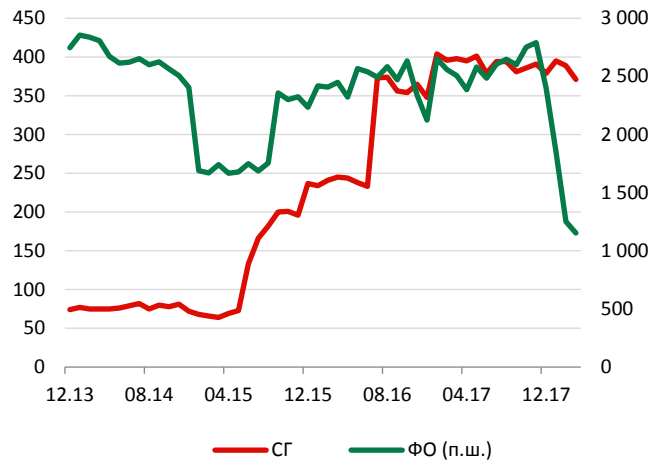
Зазначені ризики повністю реалізувалися під час економічної кризи 2014 – 2016 років. Фінансове становище бізнес-груп, до яких належали ПО банків, погіршилося, можливості належно обслуговувати кредити різко знизилися. Коли до законодавства та нормативної бази НБУ у 2015 році було внесено зміни, що зобов'язували фінансові установи кредитувати ПО

¹⁴ У цьому матеріалі з аналізу виключено Приватбанк для більш репрезентативного зображення тенденцій.

¹⁵ Пов'язані особи – фізичні особи та підприємства, які прямими чи опосередкованими ознаками пов'язані з діяльністю та управлінням банку, зокрема з акціонерами чи топ-менеджерами банку. Детальний перелік ознак наведено у ст. 52 Закону України "Про банки і банківську діяльність" та Главі 3 Постанови НБУ №315 "Про затвердження Положення про визначення пов'язаних із банком осіб".

на ринкових умовах і поступово скоротити їх обсяг у портфелі, чимало власників банків і пов'язаних із ними осіб вирішили, що доцільніше відмовитися від банку, ніж повертати кредити ПО або перекредитовувати свій бізнес в інших банках на набагато менш вигідних умовах. Це призвело до виникнення значних проблем у банківському секторі, надмірного навантаження на ФГВФО, втрат коштів бюджету та клієнтів фінустанов. Якби масштаб кредитування ПО був не таким великим, кількість виведених із ринку банків могла б бути значно меншою.

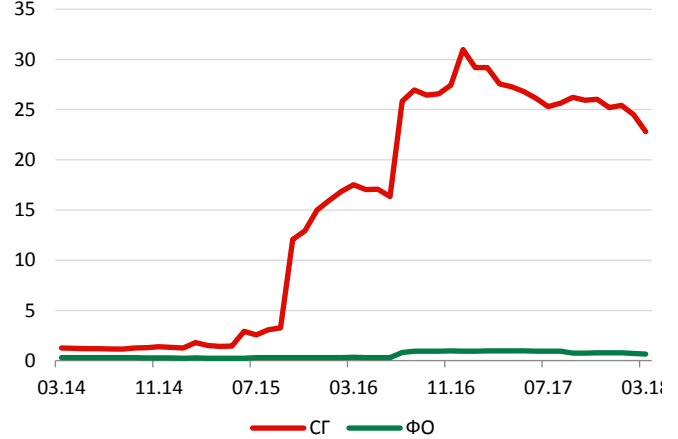
Кількість визнаних банками позичальників-ПО*



* У банках, платоспроможних на 01.04.18 (без державних банків та Приватбанку). ПО з кредитами більше нуля. Кількість пов'язаних із банком фізичних осіб скоротилася від початку 2018 року після зміни у законодавстві статусу керівників відокремлених підрозділів банків.

Джерело: НБУ

Валові кредити визнаним банками позичальникам-ПО, млрд грн



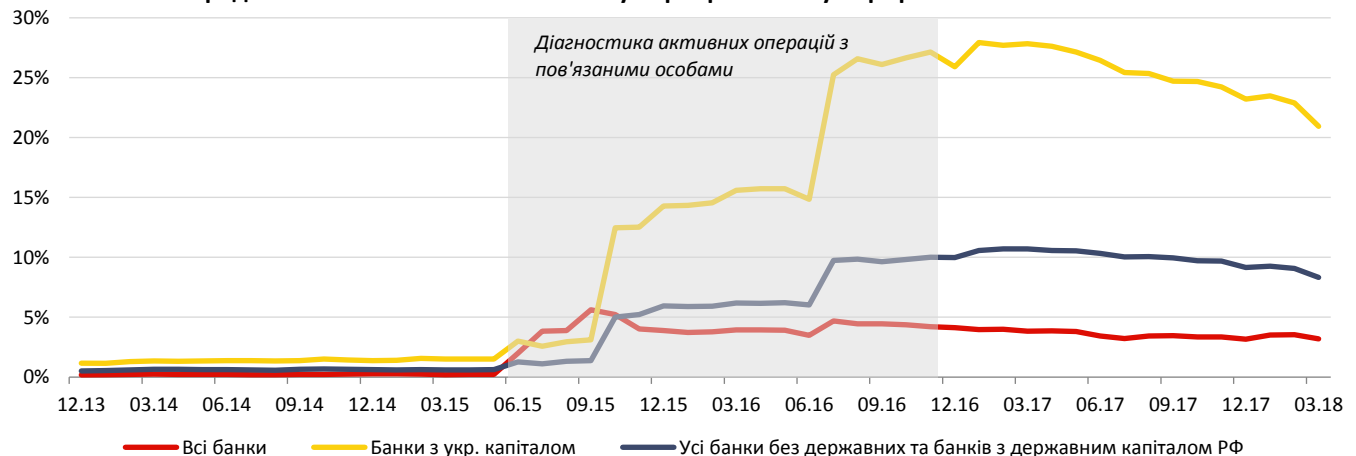
У банках, платоспроможних на 01.04.18 (без державних банків та Приватбанку).

Джерело: НБУ

Діагностика кредитування ПО показала, що масштаб проблеми значний для банків з приватним українським капіталом

НБУ провів діагностику активних операцій банків із пов'язаними особами у 2015 – 2016 роках¹⁶, перед тим докорінно змінивши правила визначення ПО. Обстеження виявило деякі важливі моменти.

Частка валових кредитів пов'язаних із банками осіб у корпоративному портфелі



У банках, платоспроможних на 01.04.18 (без Приватбанку).

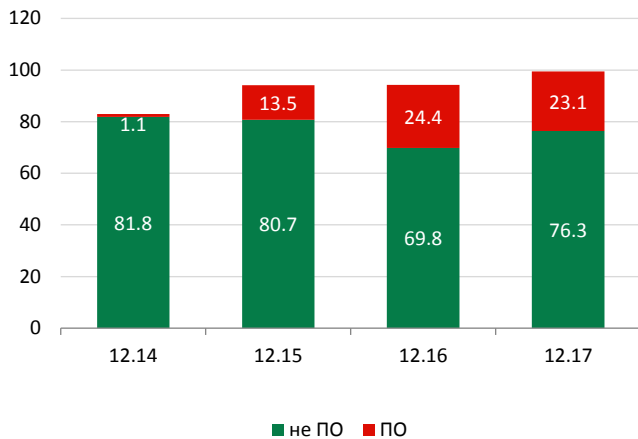
Джерело: НБУ

Реальні обсяги кредитування ПО були значно вищими, ніж відображені у звітності банків раніше. На завершення діагностики сума таких кредитів становила 31.9 млрд грн – без урахування кредитів тих банків, що збанкрутували, не пройшовши діагностики. Банки в цілому коректно відображали кредити пов'язаним фізичним особам, тобто власникам,

¹⁶ Детальніше [“Вставка: Діагностика активних операцій банків із пов'язаними особами”](#).

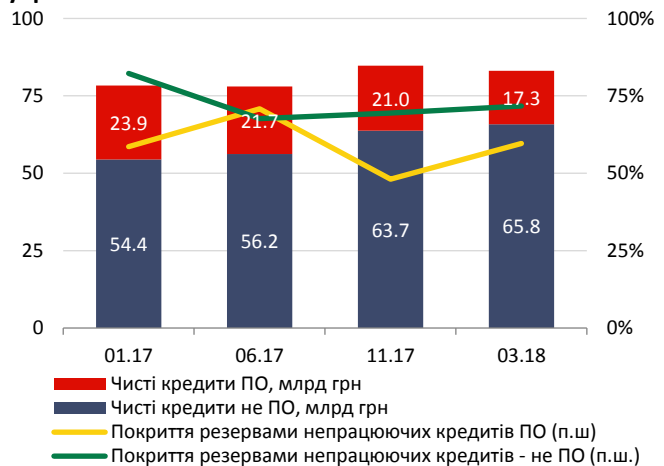
менеджерам, працівникам, але значно занижували зобов'язання бізнесів, пов'язаних з акціонерами банку. Найбільшу концентрацію кредитів ПО було виявлено в приватних банках з українським капіталом. За результатами обстеження, частка вимог до ПО у корпоративному кредитному портфелі цієї групи перевищила 25%. Показники інших груп банків були значно нижчі. Для іноземних банків ПО – це їх менеджери та працівники, обсяг виданих кредитів яким незначний. Водночас державні банки хоч і мають значні обсяги кредитів, виданих держкомпаніям, але не класифікують таких позичальників як ПО. Це відповідає міжнародним практикам, правилам НБУ та вимогам МСФЗ.

Валові кредити позичальників приватних банків з українським капіталом, млрд грн



У банках, платоспроможних на 01.04.18.
Джерело: НБУ

Чисті кредити ЮО та покриття резервами непрацюючих кредитів у приватних банках з українським капіталом

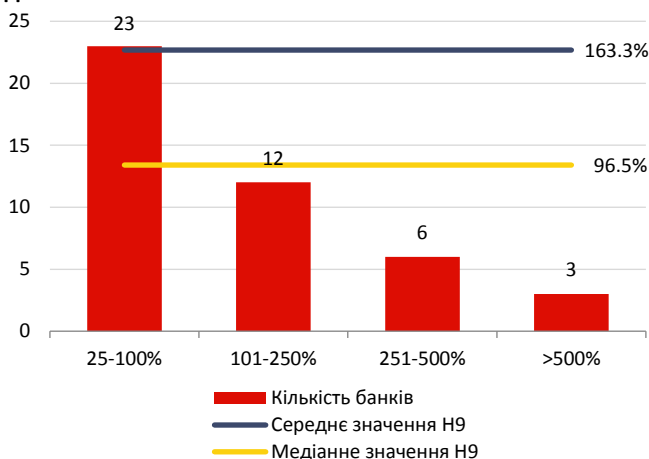


У банках, платоспроможних на 01.04.18.
Джерело: НБУ

Кредити ПО часто видавали на неопераційні компанії, які мають низьку стійкість

Діагностика виявила, що 44 банки мали понаднормове значення нормативу Н9, тобто обсяг кредитів, виданих ними ПО, перевищував 25% регулятивного капіталу. В окремих випадках це стало наслідком різкого падіння рівня капіталу під час кризи. Однак у багатьох банків значення Н9 перевищувало дозволений норматив у кілька разів.

Банки - порушники Н9 на момент завершення діагностики

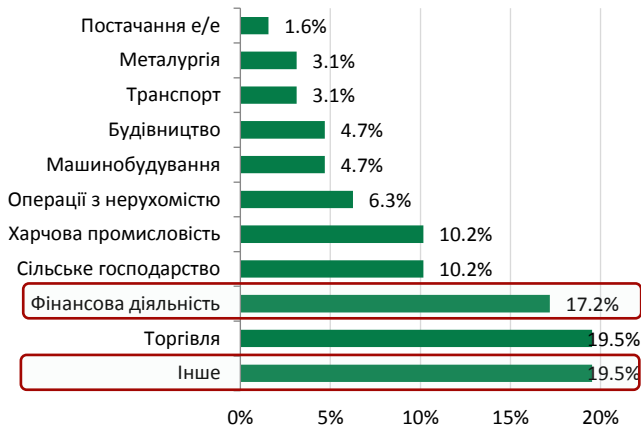


Джерело: НБУ

Зазвичай висока концентрація кредитів ПО була притаманна банкам з українським капіталом, що належали до фінансово-промислових груп (ФПГ) та кредитували їх учасників. Як правило, пов'язані з банками особи, яким надано кредити, – фінансово слабкі позичальники або “порожні” неопераційні компанії, створені винятково для отримання кредиту. У такий спосіб ФПГ намагалися замаскувати, що ці позичальники належать до групи, а також ускладнити стягнення заборгованості у разі банкрутства фінустанови-кредитора. Це підтверджується даними фінансової звітності: 37% боржників-

ПО займаються “фінансовою діяльністю” та “іншими” видами економічної діяльності, водночас серед звичайних боржників частка цих видів діяльності становить лише 19%.

Розподіл ПО за видами економічної діяльності*



* На 01.03.2017.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Розподіл не ПО за видами економічної діяльності*

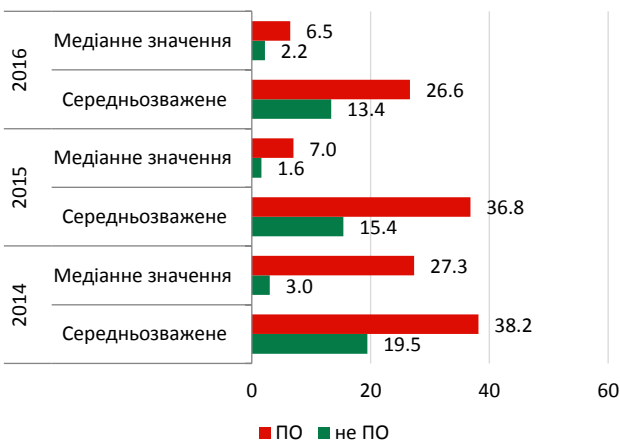


* На 01.03.2017.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Юридичні особи, пов’язані з банками, загалом мають гірший фінансовий стан, ніж ті, хто брав кредити на ринкових умовах. Боргове навантаження (відношення чистого боргу до EBITDA) ПО перевищує цей показник для звичайних боржників більше, ніж удвічі. 63% кредитів ПО було надано компаніям з від’ємним EBITDA за 2016 рік¹⁷.

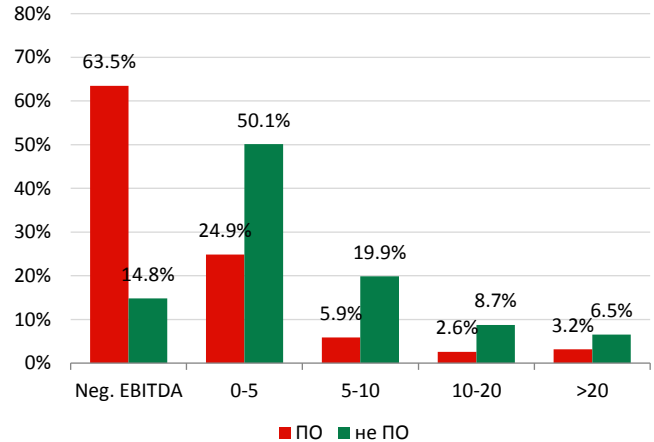
Чистий борг до EBITDA позичальників-ЮО*



* Показники зважено за обсягом кредитів на 01.03.2017.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Розподіл Net Debt/EBITDA позичальників-ЮО*



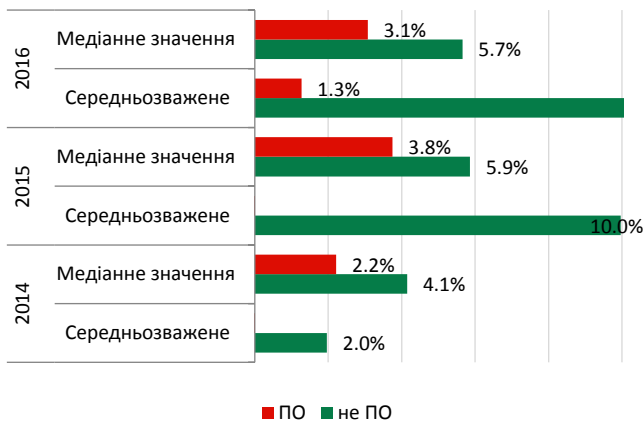
* Показники зважено за обсягом кредитів на 01.03.2017.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

У цілому рентабельність пов’язаних із банками осіб нижча, ніж у звичайних позичальників. У 2014 – 2015 роках середньозважений показник EBITDA ПО був від’ємним. Також такі компанії мають значно вищу частку неопераційних елементів балансу, ніж звичайні позичальники. Штучне завищення валюти балансу – теж ознака того, що немає операційної діяльності.

¹⁷ Фінансової звітності підприємств за 2017 рік немає на момент випуску Звіту.

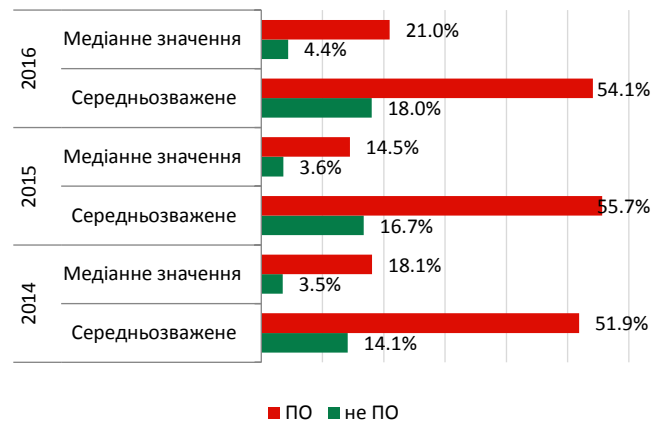
Рентабельність за EBITDA позичальників-ЮО



* Показники зважено за обсягом кредитів на 01.03.2017.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

Частка неопераційних елементів балансу позичальників-ЮО*



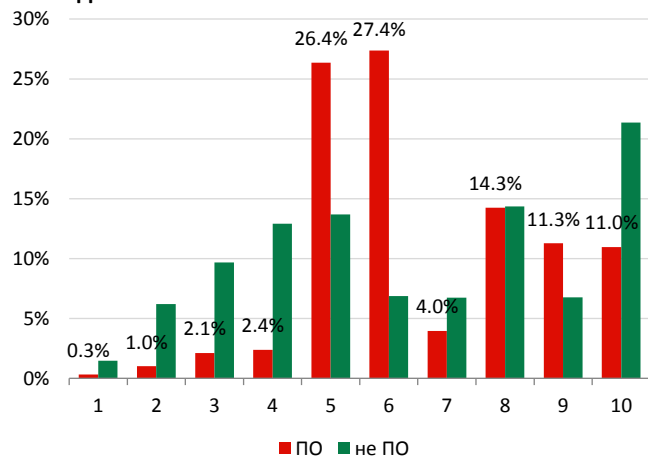
* Показники зважено за обсягом кредитів на 01.03.2017; відношення неопераційних активів до валюти балансу. До неопераційних належать нематеріальні активи, довгострокові, поточні та інші фінансові інвестиції, довгострокова дебіторська заборгованість, гудвіл, інша поточна дебіторська заборгованість.

Джерело: ДССУ, розрахунки НБУ

У 2017 році банки були змушені визнати реальну якість кредитів ПО

Донедавна слабкий фінансовий стан боржників-ПО та низька якість виданих їм кредитів не були належно відображені у звітності банків. Це повністю відповідало колишнім правилам визначення кредитного ризику, в основі яких переважно лежав факт прострочення платежів за боргами, а не оцінка фінансового стану позичальників. Наслідок – на початок 2017 року частка непрацюючих корпоративних кредитів, виданих ПО, у приватних банках з українським капіталом становила лише 11%, що майже вдвічі менше, ніж для звичайних позичальників (21%).

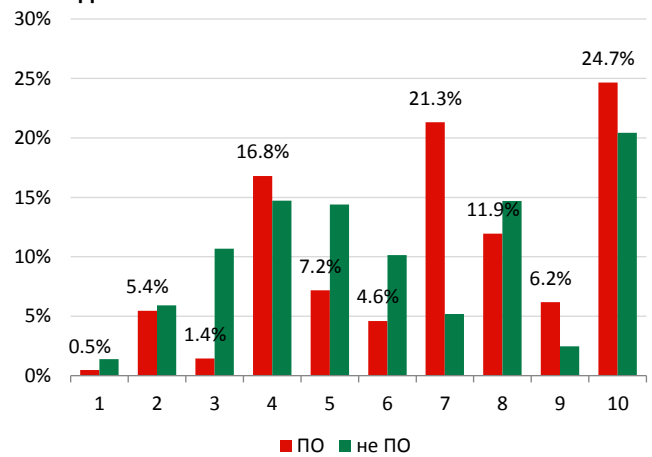
Розподіл позичальників-ЮО за класами на 01.02.2017



У приватних банках з українським капіталом. У банках, платоспроможних на 01.04.18.

Джерело: НБУ

Розподіл позичальників-ЮО за класами на 01.01.2018



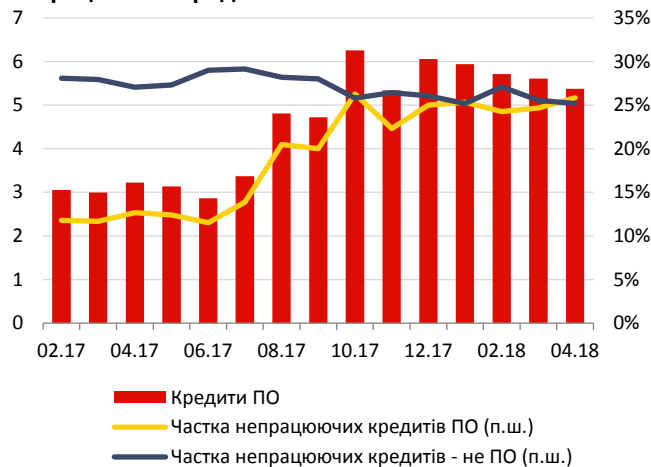
У приватних банках з українським капіталом. У банках, платоспроможних на 01.04.18.

Джерело: НБУ

У 2016 році НБУ змінив правила визначення кредитного ризику та провів верифікацію його розрахунку фінустановами для найбільших позичальників у другому півріччі 2017 року. Перевірка показала, що під час оцінки фінансового стану ПО банки орієнтувалися більше на математичні розрахунки, ніж на принципи Постанови № 351, що зобов'язують оцінювати реальні грошові потоки позичальників. Урахування таких оцінок виявило, що чимало ПО неспроможні обслуговувати свої борги через слабкий фінансовий стан. Це стало основною причиною зростання частки непрацюючих кредитів ПО у приватних банках з українським капіталом з 13% до 25%, що вище за показник для звичайних позичальників.

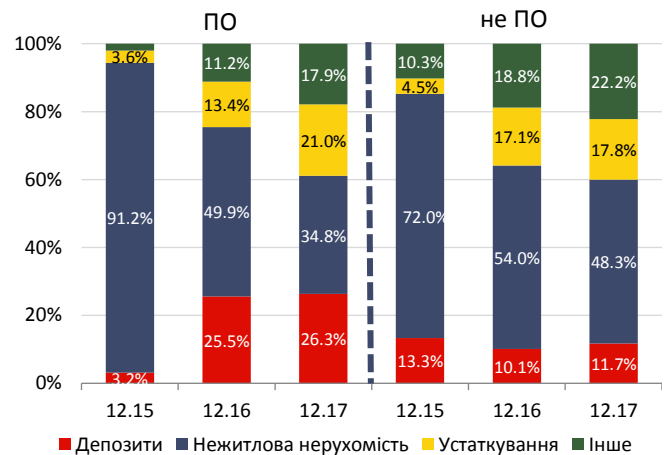
Адекватне відображення кредитного ризику призвело не тільки до збільшення частки непрацюючих кредитів, а й до підвищеного тиску на капітал. Щоб його уникнути, банки разом із пов'язаними особами збільшували рівень покриття заставою відповідних кредитів. Значна частка депозитів у забезпеченні ПО пов'язана з тим, що під час розрахунку нормативу Н9 обсяг заборгованості ПО зменшується на суму грошового покриття у забезпеченні.

Непрацюючі валові кредити ПО, млрд грн, частки непрацюючих кредитів



Банки з українським приватним капіталом.
У банках, платоспроможних на 01.04.18.
Джерело: НБУ

Структура забезпечення за кредитами ЮО



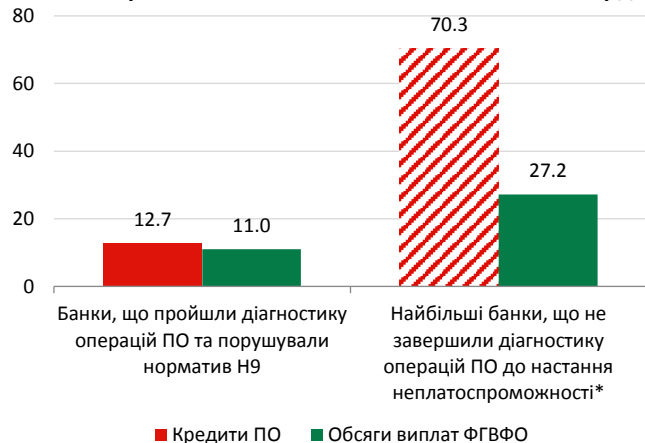
Банки з українським приватним капіталом.
У банках, платоспроможних на 01.04.18.
Джерело: НБУ

Багаторічне кредитування ПО стало потужним джерелом фінансової нестабільності

Під час останньої кризи всі ризики кредитування ПО реалізувалися. Банки з надмірним портфелем таких кредитів банкрутували, від чого втрачали їх звичайні клієнти, ФГВФО та бюджет. Це стало потужним джерелом нестабільності в фінансовому секторі та значним фактором тиску на державні фінанси.

Сукупний обсяг кредитів ПО в банках, виведених із ринку протягом кризи, оцінюється в понад 80 млрд грн. Він складається із боргів, визнаних банками, що пройшли діагностику операцій з ПО, та кредитів у фінустановах, визнаних неплатоспроможними до завершення обстеження. На 01.03.2018 прямі витрати ФГВФО на відшкодування вкладникам цих банків перевищили 38 млрд грн. Решта збитків – втрати звичайних вкладників, переважно населення та бізнесу. Більшості цих втрат можна було уникнути, якщо б власники компаній-ПО обслуговували борги.

Кредити пов'язаним з банками ЮО в неплатоспроможних банках та виплати ФГВФО, млрд грн



Обсяг кредитів на дату визнання банків неплатоспроможними.
*Оціночні дані. Розраховано як сума кредитів позичальників, що мали дві та більше ознак ПО.
Джерело: НБУ, ФГВФО

НБУ надалі докладатиме всіх зусиль, щоб знижувати кредитування ПО

Готуючи зміну механізмів роботи банків з ПО та діагностику операцій із такими особами, НБУ керувався Базельськими принципами. Відповідно до Базельських принципів банківського нагляду¹⁸ регулятор може контролювати ризики кредитування ПО трьома способами: прямими лімітами на таке кредитування, повним покриттям кредитів ПО забезпеченням або зменшенням капіталу на всю суму таких кредитів. Діючи регуляції НБУ м'які – норматив Н9 дає змогу банку мати портфель кредитів ПО (за вирахуванням гарантій міжнародних фінансових інституцій та грошового покриття) у розмірі, що не перевищує 25% регулятивного капіталу.

Більшість банків, у яких діагностика виявила порушення нормативу Н9, привели значення показника до норми, зменшивши заборгованість за кредитами ПО або збільшивши регулятивний капітал. Решта – розробила й узгодила з НБУ плани заходів для зменшення заборгованості ПО. Строк їх виконання становить три-п'ять років, після чого значення Н9 мають бути в межах норми.

На сьогодні проблема кредитування ПО вже не є системною. Банки поступово виконують затверджені плани. У результаті протягом п'ятих кварталів після завершення діагностики сумарний обсяг кредитів ПО в системі знизився на 26%. Однак з огляду на величину втрат для економіки та банків, до яких призвело таке кредитування протягом минулої кризи, НБУ надалі прискіпливо відстежуватиме операції банків із ПО. НБУ перевіряє всіх нових позичальників, чи мають вони ознаки ПО. Цього року регулятор діагностуватиме пасивні операції банків з ПО. У перспективі НБУ підвищуватиме вимоги до кредитів ПО, забезпечення за ними та самих позичальників. Кредитування ПО має стати максимально незручним та не вигідним для банків.

¹⁸ Core Principles for Effective Banking Supervision. <https://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf>

ВСТАВКА: ДІАГНОСТИКА АКТИВНИХ ОПЕРАЦІЙ БАНКІВ ІЗ ПОВ'ЯЗАНИМИ ОСОБАМИ

Протягом 2015 – 2016 років Національний банк України провів діагностичне обстеження активних операцій банків із пов'язаними особами (далі – ПО). Здійснено перевірку в 99 банках – 18 у 2015 році та 81 у 2016 році. За результатами обстеження портфелів банків із українським капіталом було виявлено високу концентрацію кредитів ПО: норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними особами (ПО) Н9 порушували 44 банки. Із них 13 протягом 2016 – 2017 років було виведено з ринку, решта привели значення нормативу до прийнятного або зобов'язалися зробити це до кінця 2019 року. Після діагностики було запроваджено постійний моніторинг операцій із ПО відповідно до Концепції моніторингу операцій та ідентифікації потенційних ознак пов'язаності, яку НБУ затвердив у 2016 році.

Моніторинг та зниження обсягів операцій банків із ПО – одне з ключових зобов'язань України відповідно до Меморандуму про співпрацю з МВФ 2015 року. Щоб його виконати, в Національному банку України було створено Управління моніторингу пов'язаних з банком осіб (УМПБО), Комісію з питань визначення пов'язаних із банком осіб і перевірки операцій банків із такими особами, а також було прийняте рішення провести комплексну діагностику активних операцій із ПО із залученням незалежних аудиторів “Великої четвірки”.

Перед проведенням діагностики НБУ оновив методологію визначення ПО, розширивши перелік їх ознак. Крім формальних юридичних зв'язків між позичальником та банком (наприклад, спільного акціонера для юридичних осіб) беруться до уваги непрямі ознаки, зокрема непрозора структура власності позичальника, наявність спільної застави, неринковість умов кредитування та інші¹⁹.

Відповідно до постанов Національного банку від 12.05.2015 року № 314²⁰ (зі змінами) та № 315 (зі змінами) визначено:

- етапи діагностики, строки та перелік учасників і виконавців кожного етапу;
- технічне завдання для аудиторів;
- порядок взаємодії банків, аудиторів та Національного банку;
- вимоги до плану зниження обсягу заборгованості ПО;
- принципи визначення ПО та їх ознаки²¹.

Діагностика операцій із ПО здійснювалася в три етапи:

- 1) перевірка аудиторськими компаніями внутрішніх положень та процедур банків на відповідність нормам Національного банку та на ознаки пов'язаності з банками їх позичальників.
До переліку позичальників увійшли юридичні особи, що отримали кредити розміром понад 3% від статутного капіталу банку, та фізичні особи із кредитною заборгованістю більш, ніж 1% статутного капіталу кредитора. За підсумками такого аналізу було складено аудиторські звіти, надані Національному банку;
- 2) формування Національним банком на основі аудиторських звітів та власної інформації остаточного переліку боржників, які потенційно є ПО, та доведення інформації про ПО до відома фінансових установ.
Банки, що не погоджувалися з висновками Національного банку чи аудиторів, мали змогу протягом 30 днів надати інформацію, яка б спростувала ці висновки, після чого Комісія з питань визначення ПО затверджувала остаточний перелік ПО та фіксує порушення нормативу Н9;
- 3) складання банками та узгодження з Національним банком програми зменшення кредитування ПО та приведення Н9 до нормативного значення.

¹⁹ Постанова Правління Національного банку від 12.05.2015 № 315 “Про затвердження Положення про визначення пов'язаних із банком осіб”(зі змінами).

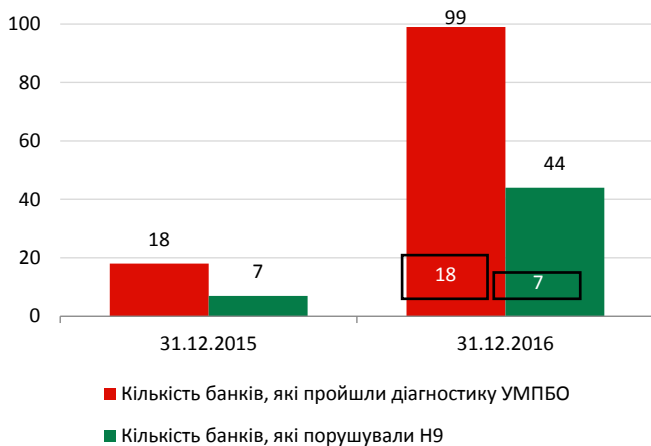
²⁰ Постанова Правління Національного банку від 12.05.2015 № 314 “Про заходи щодо проведення банками обсягів активних операцій з пов'язаними особами у відповідність до нормативних вимог”.

²¹ Разом із Ст. 52 ЗУ “Про банки і банківську діяльність”.

Етапи діагностики активних операцій банків з ПО



Результати діагностики активних операцій із ПО



Джерело: НБУ

Результати роботи з 44-ма банками, у яких виявлено перевищення нормативу



Джерело: НБУ

Упродовж 2015 – 2016 років було проведено діагностику 99 банків. У 44 банків встановлено перевищення Н9. Вісім банків достроково привели значення Н9 до нормативного, 13 – було виведено з ринку протягом 2016 – 2017 років, 23 фінансові установи погодили з Національним банком план заходів із детальним трирічним графіком зменшення заборгованості ПО (далі – план). У процесі узгодження планів НБУ перевіряв їх реалістичність, тобто чи спроможні позичальники погасити кредити за рахунок операційної діяльності або фінансової допомоги власників, тощо. Відтак УМПБО щоквартально здійснює моніторинг виконання планів. У випадку їх порушення НБУ має право застосовувати до банків-порушників заходи впливу, у разі здійснення двох та більше порушень – право вивести банк із ринку.

Основні принципи ефективного банківського нагляду Базельського комітету²² вимагають від регулятора постійного моніторингу операцій із пов'язаними особами та контролю за тим, щоб ці операції проводилися на конкурентній основі. Із 2017 року НБУ запровадив постійний моніторинг активних операцій банків із ПО. Він стосується як ПО, визнаних у процесі діагностики, так і нових ПО, що виявляє регулятор під час здійснення нагляду.

НБУ проводить моніторинг таким чином:

- I. Визначає перелік потенційно підозрілих на пов'язаність осіб, базуючись на даних звітності, яку банки надають до НБУ. До переліку можуть увійти нові контрагенти, що мають ознаки ПО, у яких відбулося значне зростання заборгованості або суттєво змінено умови договорів, та інші боржники;
- II. Позичальників із переліку аналізують різні підрозділи НБУ, при потребі регулятор запитує додаткову інформацію в банку. На основі аналізу формується перелік контрагентів, підозрілих на пов'язаність з банком;
- III. НБУ інформує банк про перелік підозрілих на пов'язаність осіб, отримує від банку додаткові документи, які можуть довести чи спростувати знайдені ознаки пов'язаності, залучає фахівців банку до обговорення;

²² Core Principles for Effective Banking Supervision, September 2012. <https://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf>

IV. Після завершення діалогу з банком Комісія з питань ПО остаточно вирішує, чи є виявлені контрагенти пов'язаними з банком, та інформує банк про рішення.

Періодичність моніторингу визначається відповідно до рівня ризику банку, оцінка якого базується на SREP. Для банків, які подали до Національного банку плани заходів, моніторинг здійснюється щоквартально, для окремих банків – щомісячно. За необхідності регулятор може провести позапланову виїзну перевірку банку.

Паралельно Національний банк здійснює аналіз щодо відповідності внутрішньої методики та процедур банків із ідентифікації ПО та контролю за такими операціями його вимогам і надає банкам рекомендації з удосконалення відповідних процесів.

Протягом 2018 року Національний банк проведе діагностику пасивних операцій банків із пов'язаними особами. Це дасть змогу отримати точніший перелік ПО банків та вдосконалити процес моніторингу операцій із ПО.

ІПОТЕЧНЕ КРЕДИТУВАННЯ: ЗРОСТАННЯ ТРИВАТИМЕ

Кредитування покупців житла суттєво пошвидко зросло у 2017 році, а особливо в I кварталі 2018 року. Драйвером зростання є партнерські програми банків із забудовниками, які пропонують пільгові ставки. Їхня частка в загальному обсязі нового кредитування збільшується. Нове кредитування зосереджене у вузькому колі банків, тож необхідно знімати юридичні перешкоди для повернення на ринок великих банків з іноземним капіталом. Банкам варто консервативніше оцінювати достатність доходів позичальників та ставитися до ризиків, пов'язаних із надлишком пропозиції житла, під час визначення параметрів запропонованих кредитних угод.

Щоб отримати детальну інформацію про ринок кредитування житла, НБУ вдруге опитав банки, що працюють на ньому (перше опитування проведено рік тому, вибірка фінустанов суттєво не змінилася). В опитуванні взяли участь 24 банки, що пропонують кредити на придбання житла та/або мають найбільші портфелі іпотечних кредитів, у тому числі сформовані до кризи 2008 року. На ці банки припадає близько 90% від обсягу іпотечних житлових кредитів.

Опитування стосувалося кредитів на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості. НБУ попросив зазначити, скільки нових кредитів видано протягом 2016 – 2017 років та I кварталу 2018 року з розподілом за такими параметрами:

- основною сумою кредиту;
- строком, на який надано кредит;
- віком позичальників;
- середньомісячним доходом позичальників;
- показниками LTV (Loan-to-value, відношення основної суми кредиту до ринкової вартості забезпечення, тобто вартості нерухомості на момент видачі кредиту) та DSTI (Debt service-to-income, відношення витрат на обслуговування кредиту до підтвердженого доходу в річному обчисленні);
- регіоном, де було надано кредит;
- ринком (первинним чи вторинним), на якому куплено житло;
- умовами кредитування (стандартні чи партнерська програма).

В опитуванні також були запитання про кількість дефолтів залежно від параметрів кредитування, кількість та обсяги конвертованих кредитів та дефолти за ними.

Обсяги кредитування зростають

Протягом 2017 – 2018 років 15 із 24 опитаних банків надавали населенню кредити на придбання, будівництво та реконструкцію нерухомості. За весь минулий рік вони видали нових кредитів на нерухомість на суму 1.48 млрд грн²³ (+62% р/р). У I кварталі 2018 року обсяг нових кредитів виріс у 3.9 рази р/р і становив 565 млн грн, кількість укладених договорів зросла майже втричі. Понад 80% обсягів нового кредитування припало всього на п'ять банків. Деякі з опитаних фінустанов надають кредити на придбання житла або як виняток для своїх клієнтів, або тільки співробітникам.

У 2017 році і в I кварталі 2018 року купівля житла на вторинному ринку переважала за кількістю договорів і обсягом кредитування. Поступово зростають обсяги та кількість кредитів, виданих у рамках партнерських програм (з компенсацією банкові відсотків забудовником), хоча переважають кредити на стандартних умовах.

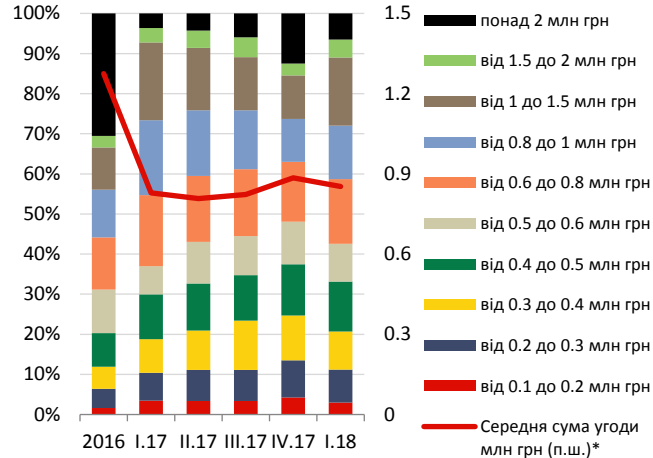
Найбільше кредитів видано в Києві – 1 428 договорів (51% від загальної кількості) у 2017 році, 487 (48%) – у I кварталі 2018 року. У трійку лідерів за кількістю кредитів увійшли східний регіон (Харківська, Полтавська, Сумська області) та центральний регіон (Київська, Черкаська області). Середній розмір наданого кредиту торік становив 531 тис. грн, у I кварталі 2018 року – 552 тис. грн. У I кварталі 2018 року 110 кредитів загальним обсягом 17 млн грн були на суму менше 200 тис., 603 кредити загальним обсягом 188 млн грн – на суму менше 500 тис.

²³ Дані банків-респондентів про обсяги іпотечного кредитування децю відрізняються від даних статистичної звітності, які банки подають до НБУ.

Умови кредитування поліпшилися порівняно з ситуацією річної давнини

Стандартні умови більшості банків містять фіксовану відсоткову ставку на весь термін договору або фіксовану на перший рік і гнучку (прив'язану до індексу депозитних ставок [UIRD](#)) після цього. Фіксована ставка зазвичай становить 18 – 24% річних. У рамках партнерських програм із забудовниками пропонується пільгова ставка на перші 1 – 5 років, її розмір здебільшого залежить від першого внеску і становить від 0.01% на перший рік без урахування комісії за надання кредиту. Максимальний заявлений термін кредитів у більшості банків становить 20 років, у декількох – 25 – 30 років. Середньозважений за обсягом строк, на який видають кредити, становив 13.3 років на кінець I кварталу 2018 року та 13 років – у 2017 році.

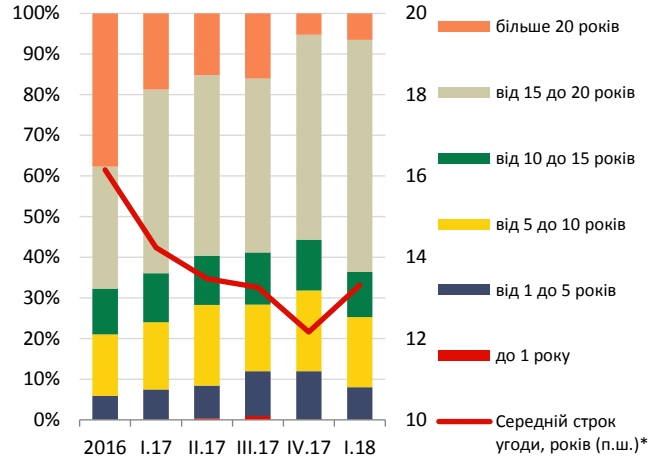
Розподіл кредитів за основною сумою*



* Зважено за обсягом наданих кредитів.

Джерело: дані банків

Розподіл кредитів за строком*



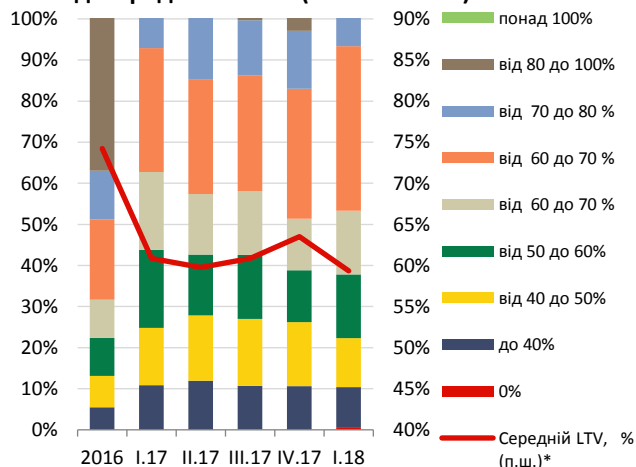
* Зважено за обсягом наданих кредитів. Строк визначений у кредитному договорі.

Джерело: дані банків

Стандарти кредитування та вимоги до позичальників недостатньо консервативні

Декларовані банками вимоги до першого внеску позичальника становлять від 20% вартості житла. Водночас фактичне середньозважене значення показника Loan-to-value (LTV) для кредитів, виданих у I кварталі 2018 року, становило 59% (-2 в.п. р/р). У структурі кредитних угод, укладених у 2017 році – I кварталі 2018 року, переважають кредити з LTV від 40 до 80% на момент видачі. Проте низка банків надавала кредити з LTV понад 80%. Це ризиковано за поточної кон'юнктури ринку житла та високих відсоткових ставок.

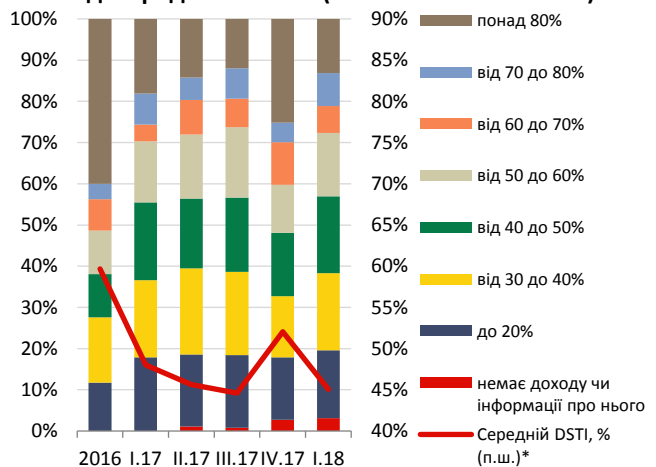
Розподіл кредитів за LTV (Loan-to-value)*



* Зваження за обсягом наданих кредитів.

Джерело: дані банків

Розподіл кредитів за DSTI (Debt service-to income)*



* Зваження за обсягом наданих кредитів.

Джерело: дані банків

На кінець I кварталу 2018 року середньозважений, документально підтверджений дохід покупців житла в кредит становить 37.9 тис. грн на місяць. Більшість банків кредитувала купівлю житла громадянами з офіційними доходами до 5 тис. грн на місяць. Декілька респондентів зізналося, що видавали кредити, не маючи інформації про офіційні доходи

позичальників. Відтак у I кварталі 2018 року середньозважений показник Debt service-to-income (DSTI) становив 45% (-3 в.п. р/р), водночас 18% обсягу виданих кредитів припадає на позичальників, які витратять на обслуговування боргу більше 70% доходу.

Середній вік позичальника протягом періоду, охопленого опитуванням, становив 37 років.

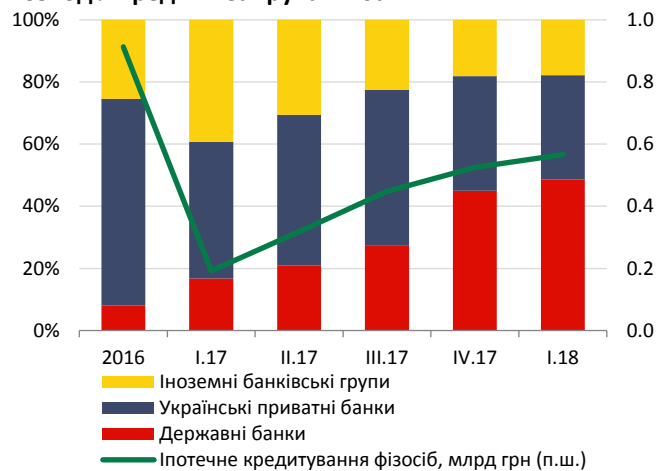
Частка NPL дуже висока через кредити, видані до кризи

Банки регулярно вживають заходів для очищення балансів від негативних наслідків іпотечного буму, продаючи та списуючи кредити, видані до кризи 2008 року. Це призводить до суттєвого скорочення заборгованості за іпотечними кредитами в іноземній валюті. Утім частка непрацюючих кредитів залишається рекордно високою. У квітні вона зросла на 1.8 в. п. р/р – до 94.2% за іпотечним портфелем в іноземній валюті та знизилася на 0.8 в. п. р/р – до 36.9% – у національній валюті.

Унаслідок дії мораторію на стягнення майна, наданого як забезпечення за валютними іпотечними кредитами, обсяги конвертації останніх у гривневі незначні й несуттєво впливають на якість обслуговування. За даними опитаних банків, у 2016 році вони конвертували 2 526 кредитів на суму понад 1 млрд грн, у 2017 році – 1 061 кредитів на 619 млн грн. Після конвертації 28% і 19% кредитів, конвертованих у 2016 – 2017 роках відповідно, визнано дефолтними.

Якість кредитів, виданих у 2016 – 2017 роках опитаними банками, також небездоганна. Із них загалом 482 кредити визначені як дефолтні. Найбільше дефолтів серед кредитів на суму понад 1 млн грн, а також виданих з неналежною оцінкою доходів позичальника (відсутній підтверджений дохід, DSTI більше 70%).

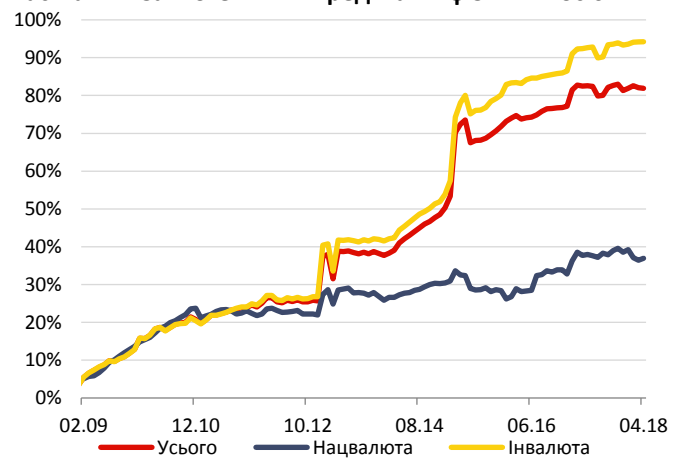
Розподіл кредитів за групами банків*



* Зваження за обсягом наданих кредитів.

Джерело: дані банків

Частка NPL за іпотечними кредитами фізичних осіб



Джерело: НБУ

Основна перешкода для кредитування – дефіцит надійних позичальників

Банки-респонденти в цілому очікують подальшого зростання обсягів житлового кредитування. Тринадцять банків прогнозували, що в наступні 12 місяців його середньомісячні обсяги зростатимуть на понад 10%. Ще п'ять банків очікували зростання менш ніж на 10%. Шість банків прогнозували незмінність або зменшення обсягів нового кредитування.

Другий рік поспіль, на думку респондентів, основна перешкода для відновлення житлового кредитування – дефіцит платоспроможних позичальників з офіційно підтвердженими доходами. Про це повідомили 11 опитаних банків. Наступні за важливістю перешкоди – відсутність джерел довгострокового фондування в гривні (4 банки-респонденти) та правова неврегульованість і непрозорість первинного ринку житла (4 банки).

Висновки та рекомендації

Результати опитування показують, що кредитування житла продовжує зростати. У 2017 – I кварталі 2018 року опитані банки надали кредитів на купівлю, будівлю та реконструкцію житла на 2 млрд грн. Але цей обсяг є незначним порівняно з приростом усього роздрібного кредитування (у 2017 – I кварталі 2018 року обсяг кредитів фізичним особам у гривні зріс на 34 млрд грн). Видача менше 3 тис. кредитів на рік не може вплинути на ринок житлової нерухомості, якщо тільки в Києві щорічно на вторинному ринку житла укладається понад 30 тис. угод купівлі-продажу.

Коло іпотечних кредиторів залишається обмеженим. Нове кредитування зосереджене переважно в державних банках, а більшість великих банків з іноземним капіталом, які до кризи працювали в сегменті іпотеки, досі не повернулися до цього виду діяльності. Якщо на ринку іпотеки і з'являються нові гравці, то це невеликі або середні банки з українським капіталом, що співпрацюють із забудовниками.

З огляду на ризики ринку житлової нерухомості стандарти кредитування є недостатньо консервативними. Банкам слід надавати кредити з LTV, що не перевищує 70%, і більш помірковано оцінювати достатність доходів позичальників, а саме ухвалювати кредитні заявки з DSTI понад 70% лише за наявності вагомих доказів здатності позичальника обслуговувати кредит.

АБРЕВІАТУРИ ТА СКОРОЧЕННЯ

| | | | |
|------------------------------|---|-----------------|--|
| АТО, ООС | Антитерористична операція, Операція об'єднаних сил | | паперів та фондового ринку |
| ВВП | Валовий внутрішній продукт | ОВДП | Облігації внутрішньої державної позики |
| ДКСУ | Державна казначейська служба України | ООН | Організація об'єднаних націй |
| ДССУ, Держстат | Державна служба статистики України | ПАР | Південно-Африканська Республіка |
| ЄС | Європейський Союз | ПАРЄ | Парламентська Асамблея Ради Європи |
| ЄКР | Єдиний кореспондентський рахунок | ПАТ | Публічне акціонерне товариство |
| ІВ | Іноземна валюта | ПО | Пов'язана з банком особа |
| ІФС | Індекс фінансового стресу | Постанова № 351 | Постанова Правління НБУ від 30.06.2016 №351 "Про затвердження Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями" |
| КДБ | Комітет державної безпеки | РФ | Російська Федерація |
| КНР | Китайська народна республіка | СНД | Співдружність Незалежних Держав |
| КР | Кредитний реєстр | СОТ | Світова організація торгівлі |
| МВФ | Міжнародний валютний фонд | СПЗ | Спеціальні права запозичення |
| Мінрегіонбуд | Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово- комунального господарства України | США | Сполучені Штати Америки |
| Мінюст | Міністерство юстиції України | УМПБО | Управління моніторингу пов'язаних з банками осіб |
| МЗП | Мінімальна заробітна плата | ФГВФО | Фонд гарантування вкладів фізичних осіб |
| МСП | Малі та середні підприємства | Фінустанова | Фінансова установа |
| МСФЗ | Міжнародні стандарти фінансової звітності | ФО, Фізособа | Фізична особа |
| МФО | Міжнародна фінансова організація | ФПГ | Фінансово-промислова група |
| НАТО | Північноатлантичний альянс | ФРН | Федеративна республіка Німеччини |
| Нацкомфінпослуг | Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг | ФРС | Федеральна резервна система |
| НБУ, Національний банк | Національний банк України | ЦП | Цінні папери |
| НВ | Національна валюта | ЮО | Юридична особа |
| НКТ | Неконтрольовані території | | |
| НКЦПФР | Національна комісія з цінних | | |
| млн | мільйон | | року |
| млрд | мільярд | кв/кв | до попереднього кварталу, у квартальному вимірі |
| грн | гривня | м/м | до попереднього місяця, у місячному вимірі |
| дол. | долар США | п.ш. | права шкала |
| в. п. | відсотковий пункт | | |
| р/р | у річному вимірі, річна зміна, до відповідного періоду попереднього | | |